

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE DEVLET VE TARIM İLİŞKİSİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN STATE AND AGRICULTURE IN
TURKEY**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Servet CEYLAN**

GİRESUN-2015

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa Umut AKBULUT'un Türkiye'de Devlet ve Tarım İlişkisi başlıklı tezini incelemiş olup aday tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2015

Doç. Dr. Sedat MADEN

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Devlet ve Tarım İlişkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2015

Mustafa Umut AKBULUT

ÖN SÖZ

Tarım sektörü, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde en yaygın olarak desteklenen sektör konumundadır. İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olan beslenme ihtiyacını karşılayabilmesi, nüfusun belli bir bölümü için istihdam olanağı yaratabilmesi, doğal kaynaklar, yoksulluk ve kırsal kalkınma politikalarını etkileyebilmesi sebebi ile de ülke ekonomilerinde stratejik bir öneme sahiptir. Öyle ki tarım sektörü, bütçe dengesini zaman zaman olumsuz yönde etkilese de gelişmiş ülkeler tarafından yaygın olarak desteklenmekte ve korunmaktadır; ancak tarım sektöründe doğa koşullarına bağlı olarak modern üretim tekniklerine rağmen dalgalanmaların yaşanması belirsizliği ve buna bağlı olarak da sektörün desteklenme ve korunma gereksinimini artırmaktadır.

Üretimin tarımsal gelire dönüşmesinin süreç gerektirmesi tarım sektöründeki desteklenme ihtiyacını artıran sebeplerden bir diğeridir; çünkü üreticinin refah düzeyinin bu süreçten zarar görmemesi, emeğinin karşılığını alabilmesi, tarım dışı sektörlerle karşı korunması önemlidir. Tabii ki tarım sektörünü koruma amacıyla uygulamaya konulan bu tarım politikaları sorunları da beraberinde getirmekte ve ulusal ve uluslararası düzeyde birtakım sorunlara yol açmaktadır. Bu sıkıntılara rağmen, AB ve ABD’de de çeşitli korumacı tarım politikaları halen varlığını sürdürmekte ve ülke çıkarlarına uygun bir şekilde bu destekleme politikaları güncellenmektedir; çünkü destekleme politikaları dünya pazarlarında rekabet edebilme gücünü de artırmaktadır.

Destekleme politikaları; ülkelerin çıkarlarına, gelişmişlik durumlarına ve ekonomik hedeflerine göre değişebilir. Destekleme politikalarının amaçları; sektörün yapısal sorunlarının çözümüne katkıda bulunarak üretimde kalite ve verimliliği artırmak, üretimde sürekliliği sağlamak, uygulanan tarım politikalarını etkin hale getirmek ve AB tarım politikaları ile uyum çerçevesinde gerekli olan kurumsal yapıyı sağlamaktır.

Tarım, Cumhuriyet’in kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Türkiye ekonomisinde de önemli bir oynamıştır. Ülkemizde tarım sektörü, 1980’li yıllara

II

kadar devlet eliyle korunmuş ve değişik araçlarla desteklenmiştir. 1980 sonrasında ise serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ile serbestleşme süreci başlamış ve devletin tarım sektörüne yönelik desteklemeleri azalmıştır. Ancak 2000 yılından itibaren tarım sektöründe önemli bir reform süreci başlamış ve bu reform süreci ile tarımsal desteklerde iyileştirme yapılması hedeflenmiştir. Uygulanan çeşitli tarım politikalarına ve destekleme için ayrılan ciddi kaynaklara karşın tarımsal alandaki yapısal sorunların devam etmesi ve sektörel dalgalanmaların sıklıkla yaşanması nedeni ile de bu tez de Türkiye'deki tarım ve devlet ilişkisini Cumhuriyet'ten günümüze uygulanan tarım politikaları açısından ele almak ve bunun bir örneği olarak tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yerini incelemek amaçlanmıştır.

Yüksek lisans tezimin planlanmasından sonuçlanmasına kadar olan sürede yanımda olan; görüşleri, bilgileri ve yönlendirmeleriyle gereken her türlü yardım ve olanağı sağlayan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Servet Ceylan'a, jüri üyesi hocalarıma, hiçbir zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme, kardeşim Meltem Akbulut Yıldırımış'a yardım ve desteklerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

Bu tezin amacı, Türkiye'deki devlet ve tarım ilişkisini Cumhuriyet'ten günümüze uygulanan tarım politikaları açısından ele almak ve bunun bir örneği olarak tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yerini incelemektir. Bu çerçevede bu çalışma, tarım politikalarının gelişimini tarihi süreç içinde tarihsel dönemlere ayrılarak incelemekte, bu dönemler içinde ne tür tarımsal destekleme politikalarından yararlandığını araştırmakta ve Türkiye tarım politikasının yapısını, tarım politikalarının mevcut durumunu, tarım ve devlet ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu çalışma, çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından teşvik edilen tarımsal destekleme politikalarının Türk tarım politikaları ile uyumunu incelemektedir. Bu araştırma sonucunda, Türkiye'de kaliteyi ve verimi artırmaya yönelik uygulanan tarım politikalarının ülkede yaşanan gelişmelerden önemli ölçüde etkilendiği ve buna bağlı olarak da tarım politikalarının başarı oranının değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu aynı zamanda, Türkiye tarım sektörünün hem dünya ile rekabet edebilir hem de pazar entegrasyonu zayıf yapısını ortaya çıkarmıştır. Tarımın iyileştirilmesi; iç ve dış dinamikler, beklenti ve tahminlerle ilgili alınacak tedbirler, atılacak adımlar ve yapısal sorunların çözülmesi ve modern üretim teknikleri ile yakından ilişkilidir. Yakın geçmişte uygulamaya konulan tarım politikalarının irdelenmesi tarımın geleceğinin öngörülmesinde yardımcı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tarım Sektörü, Tarım ve Devlet İlişkisi, Tarımın Tarihi, Tarım Politikaları, Tarım Destekleme Politikaları

ABSTRACT

This thesis aims to explore the relationship between state and agriculture from the perspective of agricultural policies implemented from the foundation of the Republic of Turkey up to today. In this regard, in order to exemplify this relationship, this thesis also aims to examine the role of agricultural policies in economy from the perspective of agricultural support policies. Hence, this thesis reveals the evolution of agricultural policies according to historical periods, investigates what agricultural support policies have been applied within these periods, and looks at the structure of Turkish agriculture, the current situation of agricultural policies, and the relationship between state and agriculture. At the end of the research, it has been concluded that agricultural policies which aim for high quality and productivity are significantly affected by the developments in the country and in turn affect the success of agricultural policies. It has also found out that Turkish structure shows a dual structure, with one part of it being competitive to the world agriculture sector and another part being weakly integrated to the market. The future of agriculture is closely related to measures and steps to be taken in relation to the internal and external dynamics, expectations and projections, solutions found to structural problems, and modern production techniques. A close study of recently applied agricultural policies will shed light on the future of agriculture.

Key Words: Agriculture Sector, the Relationship between Agriculture and State, the History of Agriculture, Agricultural Policies, Agricultural Support Policies

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VIII
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	IX
BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezleri) ve Amaçları.....	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	1
1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları.....	2
1.5. İşlevsel Kavram Tanımları.....	2
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	3
İKİNCİ KESİM: TARIM TARİHİ.....	4
2. TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR VE TARIMIN TARİHİNİN TANITILMASI.....	4
2.1. Türkçe Araştırmalar.....	4
2.2. Yabancı Dilde Araştırmalar.....	6
2.3. Tarım Tarihi.....	9
2.3.1. Dünyada Tarım.....	9
2.3.2. Türkiye’de Tarım.....	13
2.3.2.1. Orta Asya Türk Uygarlıklarında Tarım.....	13
2.3.2.2. Anadolu’da Tarım.....	14
2.3.2.3. Selçuklular’da Tarım.....	15
2.3.2.4. Osmanlılar’da Tarım.....	16
2.3.2.5. Cumhuriyet’ten Günümüze Tarım.....	19
ÜÇÜNCÜ KESİM: TARIM VE DEVLET İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER....	20

3. TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİ.....	20
3.1. Tarım Politikaları ve Devlet İlişkisi.....	20
3.2. Tarıma Devlet Müdahalesi.....	21
3.3. Tarım Politikalarının Amaçları.....	22
3.4. Tarım Politikalarının Araçları.....	23
3.5. Tarım Politikalarının Sınırları.....	25
3.6. Tarım Politikalarının Finansmanı.....	25
4. TÜRKİYE’DE TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİ.....	26
4.1. Tarım Politikalarının Amaçları.....	26
4.2. Tarım Politikalarının Araçları.....	27
4.3. Tarım Politikalarının Finansmanı.....	28
4.4. Tarımın Ekonomideki Yeri.....	29
4.4.1. Tarımın GSYH İçindeki Yeri.....	29
4.4.2. Tarımın Dış Ticaret İçindeki Yeri.....	32
4.4.3. Tarımın İstihdam İçindeki Yeri.....	35
4.5. Cumhuriyet’ten Günümüze Tarım Politikalarının Tarihsel Gelişimi.....	36
4.5.1. Cumhuriyet’ten 1980 Yılına Kadar Uygulanan Tarım Politikaları	36
4.5.1.1. 1923-1949 Dönemi Tarım Politikaları.....	36
4.5.1.2. 1950-1962 Dönemi Tarım Politikaları.....	40
4.5.1.3. 1963-1980 Dönemi Tarım Politikaları.....	41
4.5.2. 1980-2000 Yılları Arasında Uygulanan Tarım Politikaları.....	42
4.5.3. 2000 Yılından Günümüze Kadar Uygulanan Tarım Politikaları....	44
4.5.3.1. İçsel Faktörler.....	46
4.5.3.2. Dışsal Faktörler.....	48
4.5.3.2.1. Dünya Ticaret Örgütü.....	48
4.5.3.2.2. Avrupa Birliği.....	49
4.5.3.2.3. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	50
4.5.3.2.4. Dünya Bankası.....	50
4.6. Tarımsal Destekleme Politikaları.....	53
4.6.1. Amerika Birleşik Devletleri’nde Tarımsal Destekleme Politikaları.....	54

VII

4.6.2. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Destekleme Politikaları.....	56
4.6.3. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları.....	58
4.6.3.1. 2000 Yılına Kadar Uygulanan Destekleme Politikaları.....	58
4.6.3.2. 2000 Yılından Sonra Uygulanan Destekleme Politikaları	61
4.6.3.2.1. Doğrudan Gelir Desteği.....	61
4.6.3.2.2. Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli.....	62
4.6.3.2.3. Tarım Stratejisi Belgesi.....	63
4.6.3.2.4. Tarım Kanunu.....	63
4.6.3.3. 2002-2013 Yılları Arasında Tarımsal Destekleme, Tarım Alanları ve Tarımsal Üretim ile İlgili Gelişmeler.....	68
DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME.....	73
5. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ	73
5.1. Bulgular ve Öneriler.....	73
5.2. Genel Sonuç.....	77
KAYNAKÇA.....	79
EKLER.....	90
ÖZ GEÇMİŞ.....	103

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ARIP:	Tarım Reformu Uygulama Projesi
ÇATAK:	Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması Projesi
DB:	Dünya Bankası
DGD:	Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
FAIR:	Federal Tarımsal Gelişme ve Reform
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB:	Gümrük Birliği
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ:	Gelişmiş Ülkeler
IMF:	Uluslararası Para Fonu
IRFO:	Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi Projesi
KBKYP:	Köy Bazlı Yatırım Destek Programı
MG:	Milli Gelir
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OTP:	Ortak Tarım Politikası
TMO:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TSKB:	Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
USDA:	Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge-1: Genel Ekonomi Politikası Amaçları.....	22
Çizelge-2: Tarım Politikası Amaçları.....	23
Çizelge-3: Taban Fiyat.....	24
Çizelge-4: Tarım Politikası Kısıtları.....	25
Çizelge-5: Türkiye’de Tarım Politikası Araçları.....	27
Çizelge-6: Tarımın Cari Fiyatlarla GSYH Payı ve Dolar Olarak Değeri.....	29
Çizelge-7: GSYH Sektörel Reel Büyüme Hızları (%) (*).....	30
Çizelge-8: Genel Dış Ticaret (Milyon Dolar).....	32
Çizelge-9: Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar).....	33
Çizelge-10: Tarımsal Hammadde Dış Ticareti (Milyon Dolar).....	34
Çizelge-11: Türkiye’de Nüfus, İstihdam ve Tarımsal İstihdam (Bin Kişi).....	35
Çizelge-12: ARIP Projesinin Yapısı: 2005 Öncesi ve Sonrası.....	53
Çizelge-13: USDA Harcamaları.....	56
Çizelge-14: DGD Ödemeleri.....	62
Çizelge-15: 2002-2013 Yılları Arasında Tarım Alanları ve Tarımsal Desteklemelerde Yüzdellik Değişim.....	69
Çizelge-16: 2002-2013 Yılları Arasında Reel Tarımsal Değerler ve Hektar Başına Kazançlar (TL).....	72
Ek Çizelge-1: Çiftçi Kayıt Sisteminde Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve Alan.....	91
Ek Çizelge-2: Türkiye’nin IMF ile Yaptığı Anlaşmalar.....	92
Ek Çizelge-3: ve AB’nin Tarım Destekleme Mekanizmaları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	93
Ek Çizelge-4: Türkiye ve AB’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Gelişimi.....	96
Ek Çizelge-5: 2014 yılı AB Bütçesinde Tarım Sektörü için Harcanan Miktarın Dağılımı (Milyon €).....	96
Ek Çizelge-6: 1990-2012 Yılları Arasındaki OTP Harcamaları, 2013 OTP Harcama Taahhütleri ve 2014-2020 Arasında Uygulanması	

Planlanan Finansal Çerçeve.....	97
Ek Çizelge-7: Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli'nin Kapsadığı Tarım Havzaları ve İller.....	98
Ek Çizelge-8: Tarım Strateji Belgesi 2006-2010 Stratejik Amaç ve Alt Sektörler İlişkisi.....	99
Ek Çizelge-9: Türkiye'deki Destekleme Ödemeleri.....	101
Ek Çizelge-10: Tarımsal Desteklerde OECD-Türkiye Karşılaştırması.....	102

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırmanın konusu, Türkiye’deki tarım ve devlet ilişkisini Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarım politikaları üzerinden ele almak ve tarım destekleme politikaları açısından incelemektir.

Bu araştırmanın alana önemli katkıları bulunmaktadır. Öncelikli olarak, tarım tarihçesinden başlanılarak tarım ve devlet ilişkisinin genel olarak anlatılması, daha sonra ise bu konunun Türkiye boyutuna indirgenmesi, Türkiye ve dünyada uygulanan diğer tarım politikaları arasında bir karşılaştırma yapabilme imkanı tanımaktadır.

İkinci olarak, bu zamana kadar Türkiye’de tarım politikaları ile ilgili yapılan birçok çalışma, tarım ve destekleme politikalarını belirli kriterler üzerinden ele almıştır. Bu çalışmada ise hem Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarım politikaları hem de Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarımsal destekleme politikaları ele alınmıştır. Ayrıca, tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yerinin belirlenmesi, Türkiye’deki tarım ve devlet ilişkisi hakkında genel bir fikir sahibi olabilme imkanı tanımaktadır.

1.2. Araştırmanın Denencesi (Hipotezleri) ve Amaçları

Bu tezin amacı, Türkiye’deki tarım ve devlet ilişkisini Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarım politikaları açısından ele almak ve bunun bir örneği olarak tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yerini incelemektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada tezin amacı doğrultusunda tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinin yanı sıra nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları

Bu araştırmada kullanılan bilgi toplama araçları, üniversite kütüphaneleri, elektronik veri tabanları, internet (ilgili Bakanlıkların, uluslararası kuruluşların web siteleri, vb.) şeklindedir. Bu araştırmada bilgi işleme aracı olarak MS excel kullanılmıştır.

1.5. İşlevsel Kavram Tanımları

Bu araştırmada kullanılan bütün adlandırmalar ve kavramlar genel (sözlük) anlamıyla kullanılmıştır; ancak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), Tarımsal Destekleme Politikaları, Tarım Politikaları ve Bütçe bu araştırmada sıklıkla bahsedildiğinden ne anlamda kullanıldıklarını belirtmeye ayrıca gerek duyulmuştur:

Tarım Politikaları: Cumhuriyet'ten günümüze kadar uygulanan tarımsal politikaları kapsamaktadır.

Tarımsal Destekleme Politikaları: Cumhuriyet'ten günümüze kadar uygulanan tarımsal destekleme politikalarını, 2000 yılına kadar uygulanan destekleme politikaları ve 2000 yılından sonra uygulanan destekleme politikaları olarak ifade etmektedir.

GSYH: Bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değerine GSYH denilmektedir. 2000-2014 yıllarını kapsayan GSYH verileri, tarımın GSYH içindeki yerini belirleyen bir araç olarak kullanılmıştır.

Bütçe: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın, tarımsal desteklemelerle ilgili 2002-2013 yıllarını kapsayan dönem için ayırdığı kaynak, tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içindekini yerini belirleyen bir araç olarak kullanılmıştır.

Yukarıda belirtilen bu kavramlar ve adlandırmalar dışında başka herhangi bir işlevsel kavram tanımı yapılmamıştır.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma dört kesimden ve birbirini kesintisiz izleyen beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci kesim bir bölümden oluşmaktadır ve araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

İkinci kesim bir bölümden oluşmaktadır. Tarım ve devlet ilişkisi ile ilgili daha önceden yapılmış araştırmalardan bahsedilmekte ve tarımın tarihçesi hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Üçüncü kesim iki bölümden (3.ve 4. bölümler) oluşmaktadır. Bu kesim araştırmanın katkılarını (ana tezini) sunmaktadır.

Bu kesimin 3. bölümü, tarım ve devlet ilişkisini genel olarak ele almaktadır. Sırasıyla tarım politikaları ve devlet ilişkisini, tarıma devlet müdahalesini ve tarım politikalarının amaçlarını, araçlarını, sınırlarını ve finansmanını incelemektedir.

Bu kesimin 4. bölümü, Türkiye'deki tarım ve devlet ilişkisini, öncelikle tarım politikalarının amaçları, araçları, finansmanı ve ekonomideki yeri üzerinden ele almakta, daha sonra ise bu bağlamda Türkiye'deki tarım politikalarının Cumhuriyet'ten günümüze tarihsel gelişimini ve bu politikaların tarım destekleme politikaları üzerinden tarım sektörüne yansımalarını incelemektedir.

Dördüncü kesim ise bir bölümden (5. bölüm) oluşmaktadır. Bu kesimde araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, öneriler ve genel sonuç sunulmaktadır.

İKİNCİ KESİM: TARIM TARİHİ

2. TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİYLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR VE TARIMIN TARİHİNİN TANITILMASI

Bu bölümde Türkiye'deki tarım ve devlet ilişkisi ile ilgili Türkçe ve İngilizce yapılmış olan araştırmalar hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu bölümde tarım tarihi, Dünyada tarım ve Türkiye'de tarım olarak iki başlık altında incelenmektedir.

2.1. Türkçe Araştırmalar

BASKICI Murat, (1998) “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”: Bu makalede, tarımın ortaya çıkışı ile ilgili görüşler anlatılmakta, aynı zamanda bu görüşleri destekleyen bulgular bitki ve hayvan türlerinin evcilleştirilmesi meselesi üzerinden sunulmaktadır. Bu tezde de bu kaynaktan, dünyada tarımın ortaya çıkışı ile ilgili görüşleri sunmak için yararlanılmıştır.

DEMİRCİ Rasih, ÖZÇELİK Ahmet, (1986), “Tarım Tarihi”: Bu kitapta, tarım tarihi anlatılmaktadır. Bu tezde bu kitaptan, Orta Asya Türk Uygarlıklarında, Anadolu'da ve Selçuklularda tarımın gelişimini açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

UYSAL Hüseyin, (2014), “Tarım Tarihi ve Deontolojisi”: Bu sunuda, çağlar itibariyle tarımın gelişimi ve çeşitli uygarlıklarda tarım anlatılmaktadır. Selçuklulardaki tarımın gelişimini açıklamak amacıyla bu sunudan yararlanılmıştır.

YAVUZ Fahri, (2005), “Türkiye’de Tarım”: Editörlüğünü Fahri Yavuz’un yaptığı bu kitapta, Türkiye tarım tarihi çeşitli açılardan incelenmektedir. Bu tezde bu çalışmadan, Anadolu'da, Selçuklularda ve Osmanlılardaki tarımın gelişimini ve Türkiye'deki tarım politikalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

YAVUZ Fahri, (2000), “Türkiye’de Tarım Politikası”: Bu makalede, Türkiye’de tarımın tarihi ve uygulanan tarım politikaları anlatılmaktadır. Bu tezde de bu kaynaktan, Osmanlılardaki tarımı ve Türkiye’de uygulanan tarım politikalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

ÖZDEMİR Zekai, (1989), “Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları ve Sonuçları”: Bu çalışmada, tarım sektörüne yönelik olarak uygulanan destekleme politikalarının sonuçları anlatılmaktadır. Bu tezde bu çalışmadan, destekleme politikalarındaki amaç, tarımın ekonomi içerisindeki yerini ve tarım sektörüne devlet müdahalesini açıklamak için yararlanılmıştır.

GAYTANCIOĞLU Okan, (2009), “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası”: Bu kitapta, tarımsal üretim ve Türkiye’de ve dünyada uygulanan tarımsal destekleme politikaları anlatılmaktadır. Bu tezde bu çalışmadan, tarım politikaları ve devlet arasındaki ilişki, tarıma devlet müdahalesi, dönemler itibariyle tarım politikaları uygulamaları ve destekleme politikalarının Türkiye ve dünya uygulamaları konularında yararlanılmıştır.

TÜSİAD, (1999), “Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye”: Bu kitapta, Türkiye’de uygulanan tarım politikaları anlatılmaktadır. Bu tezde bu kitaptan, tarım politikalarının amaçlarını, araçlarını ve sınırlarını açıklamak için yararlanılmıştır.

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (2004), “Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri”: Bu çalışmada, tarım politikalarındaki değişimler ve teşkilatlanma aşamaları anlatılmaktadır. Bu tezde bu çalışmadan, Cumhuriyetten itibaren uygulanan tarım politikalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

EŞİYOK B. Ali, (2004), “Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri (1923-2004)”: Bu kitapta, kalkınma sürecinin temel sektörlerinden biri olan tarım sektörünün gelişimi anlatılmaktadır. Bu tezde bu kitaptan, Türkiye’de, 1923-2004 yılları arasındaki tarım politikalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

ÖZYILDIZ R. Hakan, (2012), “Tarımsal Destekleme Politikaları”: Bu sunuda, tarımsal destekleme politikaları anlatılmaktadır. Bu tezde bu sunudan, Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politika uygulamalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

NARİN Müslüme, (2008), “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim”: Bu makalede, Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklemelerdeki değişimler anlatılmaktadır. Bu tezde bu makaleden, destekleme politikalarındaki değişimleri ve bu değişimlere yol açan sebepleri açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

ÖZKAYA Tayfun, GÜNAYDIN Gökhan, BOZOĞLU Mehmet, OLHAN Emine, SAYIN Cengiz, (2010), “Tarım politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler”: Bu bildiriye, 1980 ve sonrasında Türkiye’de ve dünyada tarım politikalarında ve tarımsal yapıda meydana gelen değişiklikler anlatılmaktadır. Bu tezde bu bildiriden, tarımsal destekleme politikalarındaki değişimleri ve bu değişimlere etki eden dışsal faktörleri açıklama amacıyla yararlanılmıştır.

BAYANER Ahmet, (2013), “Türkiye Tarımı Beklentiler ve Gelişmeler”: Bu yayında, Türk tarımının geleceği ve bu geleceğe etki eden iç ve dış faktörler anlatılmaktadır. Bu tezde bu yayından, tarım strateji belgesini ve tarımdaki değişimlere etki eden iç ve dış faktörler çerçevesinde tarımsal destekleme politikalarını açıklamak amacıyla yararlanılmıştır.

2.2. Yabancı Dilde Araştırmalar

TAUGER Mark, (2011) “Agriculture in World History”: Bu kitapta, dünya tarım tarihinin antik çağlarda nasıl ortaya çıktığı ve 21. yüzyıla kadar nasıl bir değişim gösterdiği anlatılmaktadır. Bu tezde de dünya tarım tarihinin geçirdiği süreci incelemek için bu kaynaktan yararlanılmıştır.

MAZOYER Marcel, ROUDART Laurence, (2006) “A History of World Agriculture: From the Neolithic Age to the Current Crisis”: Bu kitapta Cilalı Taş Devri’nden günümüze dünya tarımının geçirdiği süreç; tarımın dünyada nasıl yaygın

hale geldiği, ne tür tarımsal araçlardan yararlandığı, ne tür modernleşme politikaları uygulandığı ve bu politikaların bazı ülkelerde neden başarısızlıkla sonuçlandığı konuları üzerinden ele alınmaktadır. Bu nedenle de dünya tarım tarihinin anlatıldığı bölümde bu kaynaktan yararlanılmıştır.

HE Chuanqi, (2012) “New Opportunities for Modern Agriculture-Overview of China Modernization Report 2012: A study of agricultural modernization”: Bu makalede tarımda modernleşme konusu, tarımda modernleşme tarihi üzerinden ele alınmaktadır. Bu tezde de, tarımda modernleşmenin genel olarak sağlandığını ve hangi ülkelerde ne boyutta gerçekleştiğini açıklamak için bu kaynaktan yararlanılmıştır.

OECD, (2013) “Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies”: Bu rapor, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından her yıl yayınlanmakta olup gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarını incelemektedir. Bu tezde, bu raporun Türkiye bölümünden yararlanılmıştır.

OECD, (2011) “Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey”: Bu raporda, Türkiye’de uygulanmakta olan tarım politikaları değerlendirilmektedir. Bu nedenle de bu tezde bu rapordan yararlanılmıştır.

WORLD BANK, (2001) “Turkey-Agricultural Reform Implementation Project”: Bu raporda, Türkiye’de uygulanan Tarım Reformu Uygulama Projesinin (ARIP) amaçları, hükümet tarafından belirlenen hedefleri, Dünya Bankası (DB)’nin bu projeye neden dahil olduğu, projenin tanımı ve bileşenleri yer almaktadır. Bu rapor, bu tezde ARIP’in hedeflerini ve bileşenlerini açıklamak için kullanılmıştır.

WORLD BANK, (2009) “Implementation Completion and Results Report, On a Loan in the Amount of US\$600 Million to the Republic of Turkey for an Agriculture Reform Implementation Project”: Bu rapor, ARIP’in 2008 yılında bitişinden sonra 2009 yılında DB tarafından çıkarılmıştır. Raporda, projenin nasıl uygulandığı ve projenin uygulanmasını etkileyen faktörler anlatılmaktadır. Bu rapor, bu tezde ARIP projesinin 2005 öncesi ve sonrası yapısını açıklamada kullanılmıştır.

BLANDFORD David, JOSLING Tim, BUREAU Jean-Christophe, (2011)

“Farm Policy in the US and the EU: The Status of Reform and the Choices Ahead”:
Bu raporda, Avrupa Birliği’nde (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) uygulanan tarım politikaları incelenmekte ve AB’de uygulanan Ortak Tarım Politikası üzerinde durulmaktadır. Bu tezde bu rapordan, AB tarım politikalarını açıklamada yararlanılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (USDA), (2014)

“Budget Summary and Annual Performance Plan”:
Bu raporda, USDA’nın harcamaları ve yıllık performans planı anlatılmaktadır. Bu tezde bu rapordan, USDA’nın 2014 yılında yaptığı harcamaları açıklamak için yararlanılmıştır.

EUROPEAN COMMISSION, (2013a)

“Overview of CAP Reform 2014-2020”:
Bu raporda, Ortak Tarım Politikası Reformu (OTP) tanıtılmakta, bu reforma neden ihtiyaç duyulduğu ve 2014-2020 yılları arasında bu reformun nasıl uygulanacağı anlatılmaktadır. Bu tezde bu rapordan, OTP harcamalarını, 2013 OTP taahhütlerini ve 2014-2020 arasında uygulanması planlanan finansal çerçeveyi göstermek için yararlanılmıştır.

EUROPEAN COMMISSION, (2013b)

“Multiannual Financial Framework 2014-2020 and EU Budget 2014”:
Bu raporda, AB’nin 2014 yılında yaptığı harcamalar ve AB 2014-2020 yılı bütçe planı anlatılmaktadır. Bu tezde bu rapordan, 2014 yılı AB Bütçesinde Tarım sektörü için harcanan miktarın dağılımını göstermek için yararlanılmıştır.

AKKARACA KÖSE Melike, (2012)

“Agricultural Policy Reforms and Their Implications on Rural Development: Turkey and the EU”:
Bu makalede, son on yılda AB’de ve Türkiye’de tarım alanında gerçekleştirilen reformlar ele alınmaktadır. Bu tezde bu makaleden, Türkiye’de uygulanan tarım politikalarını incelemede yararlanılmıştır.

NORMILE Mary Anne, EFFLAND Anne B.W., YOUNG C. Edwin, (2004)

“U.S. and EU Farm Policy-How Similar?”:
Bu raporda, ABD ve AB’nin tarım politikaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılmaktadır. Bu tezde bu rapordan,

ABD ve AB'nin tarım destekleme mekanizmaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları göstermek için yararlanılmıştır.

YILMAZ Özlem T., (2013) "Evolution and Level of Agricultural Support in Turkey and in the European Union": Bu makalede, Türkiye'de ve Avrupa'da uygulanan tarımsal destekleme politikalarının gelişimi anlatılmaktadır. Bu tezde bu makaleden, Türkiye'de uygulanan tarım politikalarını açıklamak ve Türkiye ve AB'de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının gelişimini örneklendirmek amacıyla yararlanılmıştır.

2.3. Tarım Tarihi

2.3.1. Dünyada Tarım

Batılı toplumların, tarımın ortaya çıkışını araştırmaya başlamaları, Avrupalıların, avcılık ile geçinen toplumlar üzerine yaptıkları araştırmalara dayanmaktadır. Yapılan diğer araştırmalar da ilk toplumların ve teknolojinin, Yontma Taş Devri ve Cilalı Taş Devri'nde birçok değişim gösterdiğini ve dünya tarım sisteminde önemli yeri olan kültür bitkilerinin ve evcil hayvanların ilk toplumlar tarafından kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu bulgulara dayanarak, 1930'lu yıllardaki araştırmalar, ilk tarımın günümüzden yaklaşık 10000 yıl önce Buz Devri'nden sonra başlayan kuraklığa son vermek amacıyla Cilalı Taş Devri'nde ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Tauger, 2011, 3). Yakın tarihlerde yapılan araştırmalar da Cilalı Taş Devri'nde başlayan tarım devriminin altı merkezi bölgeden diğer bölgelere yayıldığını ileri sürmektedir:

- Yakın Doğu Merkezi: 10000 yıl önce Bereketli Hilal¹ ve çevresinde kurulmuştur.
- Orta Amerika Merkezi: 9000 yıl önce Güney Meksika'da kurulmuştur.
- Çin Merkezi: Günümüzden 8500 yıl önce Kuzey Çin'de kurulmuştur.
- Yeni Gine Merkezi: 10000 yıl önce Papua Yeni Gine'de kurulmuştur.
- Güney Amerika Merkezi: 6000 yıl önce Peru ve Ekvador'daki And Dağları çevresinde kurulmuştur.

¹ Ortadoğu'da Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölge. Mezopotamya ve Doğu Akdeniz kıyılarını kapsar. http://tr.wikipedia.org/wiki/Bereketli_Hilal

- Kuzey Amerika Merkezi: 4000 yıl önce Orta Mississippi çevresinde kurulmuştur (Mazoyer ve Roudart, 2006, 75).

Tarımın günlük hayata girmesiyle birlikte, ortaya çıkışından 5000 yıl sonra şehirler ve yeni medeniyetler kurulmuştur. Bu görüşe göre, tarımın ilk örneklerine, Mezopotamya'daki Bereketli Hilal ve çevresinde darı, arpa, tahıl, keten, buğday gibi kalıntılar aracılığıyla ulaşılmıştır. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, bu görüşü doğrulamaktadır (Tauger, 2011, 3).

Tarımın diğer örneklerine, M.Ö. 7000'li yıllarda Hindistan'da, yaklaşık 2000 yıl sonra da diğer Asya ülkelerinde rastlanmıştır. Aynı dönemlerde Nil Nehri ve çevresinde de tarım yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Yakın dönemlerde yapılan çalışmalar, İran'daki Zagros Dağları çevresinde de tarım yapıldığını göstermektedir. Anadolu'da ise tarımın ilk örneklerine, Abu Hurerya adlı yerleşim biriminde bulunan, M.Ö. 13500 yılından kalma olduğu düşünülen tarımsal aletler aracılığıyla ulaşılmıştır (Hirst, t.y.). Bu bölgeden elde edilen bulgular, insanların yabancı bitkileri kesmek ve öğütmek için değirmen taşı ve bıçak kullandıklarını göstermektedir (Tauger, 2011, 4).

Tarıma geçiş, tarih öncesi uygarlık için devrimsel niteliktedir; çünkü insanlar, avcı-toplayıcı toplumdan yiyecek üreticisi toplumuna geçiş yapmıştır (Baskıcı, 1998, 73). İnsanlar, dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda, yerleşik tarımdan ve hayvancılıktan yararlanmışlardır. Yapılan arkeolojik çalışmalar, kesin bir sonuca ulaşamamış olsalar da, tarımın en çok Yakın Doğu'da² geliştiğini ve ilk bitki evcilleştirmesinin bu bölgede ortaya çıktığını kabul etmektedir (Tauger, 2011, 5). Bu dönemde, Yakın Doğu'da bıçak, orak, balta, keser, merdane, değirmen taşı ve çömlekten yapılmış tencere gibi tarımsal aletler bitkilerin evcilleştirilmesinde kullanılmıştır (Mazoyer ve Roudart, 2006, 77). Çin ve Güney Amerika'dan elde edilen tarımsal kalıntılar, bu bölgelerde de tarımın erken tarihlerde geliştiğini ve bitkilerin evcilleştirildiğini; ancak bu bölgelerde Yakın Doğu'dan çok daha sonra köyler ve şehirlerin oluştuğunu göstermektedir (Tauger, 2011, 5).

² Yakın Doğu, Hindistan ve Akdeniz arasındaki güneybatı Asya ülkelerini ve Orta Doğu'yu kapsar.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yakın_Doğu

Yakın Doğu'da Doğu Akdeniz sahil bölgesinde bulunan yerleşim birimlerinde; Türkiye'nin güney kıyısı, Levant (bugünkü İsrail, Lübnan ve Suriye) ve yukarı Mezopotamya'da, M.Ö. 9000-8500 arasında kalan döneme ait olduğu düşünülen evcilleştirilmiş buğday, çavdar, kuzu, keçi ve az sayıda büyükbaş hayvancılığa rastlanmıştır. Tarım, M.Ö. 8000'li yıllarda Akdeniz'den diğer bölgelere yayılmıştır. Balkanlar, Yunanistan ve İtalya'da M.Ö. 7500'lü yıllarda, Kuzey Avrupa'da ise M.Ö. 7000'li yıllarda tarım ile geçinen köyler kurulmuştur (Tauger, 2011, 5). Yakın Doğu'daki ilk yerleşim yerlerinden biri, Irak'ta bulunan Jarmo'dur³. Bu yerleşim birimine ait M.Ö. 6750'ye dayanan tarihsel kalıntılarda buğday ve arpa tohumları ve keçi kemikleri bulunmuştur. Yakın Doğu'daki diğer yerleşim birimlerinde de bunlara benzer yetiştiricilik bulgularına rastlanmıştır. Bütün bu bulgular evcilleştirmenin, ilk tarımsal araçların, tahıl yetiştiriciliğinin ve sulamanın birincil kaynağının Yakın Doğu olduğunu ve buradan da Eski Dünya'ya⁴ geçtiği savını güçlendirmektedir (Baskıcı, 1998, 74).

Yeni Dünya'da⁵ ise tarım, Yakın Doğu'dan birkaç bin yıl sonra Meksika'da görülmüş ve bu bölgede ilk olarak mısır, daha sonra ise balkabağı, acı biber ve avokado evcilleştirilmiştir. Meksika'dan sonra tarıma Peru'da başlanmıştır; ancak tarımın Yeni Dünya'ya Eski Dünya'dan mı geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Yeni Dünya'daki tarım ile Eski Dünya'daki tarım arasında bazı farklılıklar vardır: (a) Amerika kıtasındaki yerli ürünler (mısır, balkabağı, patates, fasulye) Eski Dünya'daki evcil ürünlerden farklıydı; (b) Saban, Amerika'da daha icat edilmemişti. İki dünya arasındaki farklılıklara rağmen, tarımın tek bir dünyadan değil her iki dünyadan da bütün dünyaya yayıldığı düşünülmektedir (Baskıcı, 1998, 74-75).

Tarımın ortaya çıkışından sonra, tarım alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve kullanılan araç ve yöntemler çeşitlilik göstermiştir. M.S. 8. yüzyılda Avrupa'da iki tarla sisteminin yerine kullanılmaya başlanan ve 9. yüzyılda yaygınlaşan üç tarla

³ Alishar, Çatalhöyük (Türkiye), Natuf, Jericho (Ürdün), Mallaha (İsrail), Murebat (Suriye), Hassuna (Irak), Shanidar, Kerimşar ve Tepe Asiab (İran) diğer yerleşim yerlerindedir (Heiser, 1973, 6).

⁴ Eski Dünya; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kapladığı alandır. Bu yerler, coğrafi keşiflerden önce bilindiği için bu ismi almıştır. <http://www.gribilge.com/eski-dunya/>

⁵ Yeni Dünya; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının dışında kalan bölgelerdir. <http://www.gribilge.com/yeni-dunya/>

sistemi Orta Çağ'daki önemli tarımsal gelişmelerden biridir. Bu sisteme göre, tarla üç eşit parçaya bölünür; bir parçasına çavdar ve buğday gibi kış ekinleri sonbaharda, bir parçasına fasulye ve bezelye gibi yaz ekinleri ilkbaharda ekilir, bir parçası da nadasa bırakılırdı. Nadasa bırakılan alan, bir sonraki sene ekilir, yaz ekinleri ekilen parça onun yerine nadasa bırakılırdı. Amaç, toprağı dinlendirerek verimi artırmaktı. Bu değişiklik ile verim %50 oranında artırılmış ve kıtlıklar büyük ölçüde engellenmişti (Newman, 2013). Toprak sistemindeki bu değişikliğin yanı sıra, tekerlekli ağır sabanın da bu dönemde bulunuşu verimliliğı önemli ölçüde artırmıştır. Orta Çağ'da tarım alanında yaşanan bu iki önemli gelişme, köylülüğün yerleşmesini hızlandırmış ve köylüleri, ekinlerin üretimine ve işlenmesine öncülük etmeye teşvik etmiştir (Nelson, t.y.,).

18. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasında kalan dönemde ise, tarımda modernleşme sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Atılan bu adımları, iki aşamada toplamak mümkündür. Tarımda ilk modernleşme hareketi, 1763-1970 yılları arasında geleneksel tarımdan modern tarıma geçmek amacıyla yaşanmıştır. Bu dönemin özellikleri; tarımı piyasaya açma, tarımsal ticarileşme, sanayileşme, makineleşme ve kimyasallaşma olarak nitelendirilebilir; ancak bütün bu gelişmeler yaşanırken tarımsal üretimde düşüş yaşanmıştır (He, 2012, 7). Bu politikaların özellikle gelişmemiş ve geliştirmekte olan ülkelerde başarısız olmasının en büyük nedeni de bu ülkelerin kendi içlerindeki hem tarım alanında hem de sanayi, eğitim, altyapı gibi diğer alanlarda yaşadıkları sıkıntıları göz ardı ederek Gelişmiş Ülkelerle (GÜ) aynı seviyeye ulaşmayı hedeflemeleridir. Modernleşme projesi, endüstrileşmiş ülkeleri model olarak oluşturulduğu için, diğer ülkelerin endüstrileşmiş ülkelere yabancı para birimiyle mal ve araç gereç ithalatı yapması gerekiyordu. Bu durum da gelişmemiş ya da geliştirmekte olan tarım ülkelerinin, Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye borçlanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerin IMF'ye olan borcu bu dönemde, 6 milyar dolardan yaklaşık 100 milyar dolara yükselmiştir (Mazoyer ve Roudart, 2006, 471-472).

Tarımda ikinci modernleşme hareketi, 1970-2010 yılları arasında modern tarımdan ileri tarıma geçmek amacıyla başlamıştır. Tarımsal bilgilendirme, çeşitlendirme, çevre duyarlılığını artırma, uluslararasılaşma, bu dönemin özellikleri

arasında sayılabilir. 2008 yılında, birinci modernleşme hareketini tamamlayan ülke sayısı yediden otuza yükselmiştir. Bu dönemde, Amerika ile on dokuz ülke daha gelişmiş tarım ülkeleri, Portekiz ve yirmi yedi ülke daha kısmen gelişmiş tarım ülkeleri, Çin ve yirmi yedi ülke daha başlangıç aşamasındaki gelişmiş tarım ülkeleri ve Hindistan ve elli dört ülke daha gelişmemiş tarım ülkeleri kategorisindedir.⁶ Yine bu dönemde gelişmiş tarımsal ülke oranı yaklaşık %19, gelişmekte olan tarımsal ülke sayısı ise yaklaşık %89'dur. Günümüzde ise Avrupa, Amerika ve Asya, tarımsal açıdan oldukça ileri düzeydedir (He, 2012, 7-8).

2.3.2. Türkiye'de Tarım

2.3.2.1. Orta Asya Türk Uygarlıklarında Tarım

Milattan Önce geniş bir alan üzerinde kurulmuş olan Türk-Hun İmparatorluğunda, tarıma fazlasıyla değer verilmiştir. Bu imparatorluk sınırlarında bozkır sahaların dışında kalan topraklar, tarla tarımına elverişlidir. Yapılan arkeolojik kazılarda ziraat aletlerinin bulunması, değirmen taşları, kavun, karpuz çekirdekleri ayrıca buğday ve arpa tohumlarının bulunması Türklerin Hunlardan önce tarımla uğraştıklarını göstermektedir. İpek yolunun Orta Asya'dan geçmesi Türkleri transit ticaretiyle birlikte zenginleştirmiştir. Hun İmparatorluğunun milattan sonra dağılmasıyla kurulan Göktürklerde tarım gelişmiştir. Bu dönemde ambarlar yapılmış olup; hububatlar bu ambarlarda muhafaza edilmiştir. Ayrıca bu dönem içerisinde Göktürkler tarım alanında Tötü kanalını⁷ kullanmışlardır (Demirci ve Özçelik, 1986, 20-22). Göktürkler dönemi, Türklerin atlı uygarlıktan yerleşik düzene geçiş dönemi olmuştur (Gelişim Hachette, 1983, 1625).

Uygurlar döneminde meyve ve sebze bahçe yapımının artması, aynı zamanda da tarımla ilgili olarak kullanılan terim sayısındaki artışlar tarım hayatının gelişmiş olduğunun göstergesidir. İlk Türk Uygarlıklarının tarımı kullanma amaçları çeşitlilik

⁶ Gelişmiş tarım ülkeleri arasında İngiltere, Almanya, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Belçika, Fransa, Amerika, İsviçre, Avusturya, İtalya, Japonya, Kanada, Avustralya, İsrail, İspanya, İrlanda ve Singapur yer almaktadır. Geleneksel tarım ülkeleri arasında, Sierra Leone, Malavi, Tanzanya, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burkina Faso, Etiyopya, Burundi ve Ruanda yer almaktadır (He, 2012, 8).

⁷ Orta Asya'da Fergana Vadisi'nde Hunlar tarafından yapılarak Göktürkler tarafından da kullanılan sulama kanalı. http://tr.wikipedia.org/wiki/Tötö_Kanalı

göstermektedir. Örneğin ilk olarak evcil hayvanlarını beslemek için kullanmışlardır, daha sonra ise kendi beslenmelerini sağlamak amacıyla kullanmışlardır (Demirci ve Özçelik, 1986, 23). Uygurların her türlü sebze ve meyve yetiştirmeleri, yerleşik hayata geçmeleri, tarımın bu dönem içinde önemli bir gelişme gösterdiğine işarettir. Hayvancılık yapan Türkler elverişli bölgelerde tarım da yapmışlar ve “Toprak milletin köküdür” diyen Türkler tarıma çok değer vermişlerdir. Türkler tarlaya “tarıglag”, çiftçiye “tarıgçı” demişlerdir. Türklerin tanıdığı ilk tarım ürünü “yonca” ve tanıdıkları ilk gıda maddesi “darı” olmuştur.⁸

2.3.2.2. Anadolu’da Tarım

Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi gören Anadolu’da, bu dönemde denizlerden yararlanılamadığı için Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri olan her türlü mal ve kültür alışverişleri Anadolu köprüsü üzerinden geçen kara yollarıyla yapılmaktaydı. Akarsuların bol olduğu Kilikya denilen Çukurova ve Amik ovası sahip olduğu verimli toprak arazileriyle tarım açısından Anadolu’da odak noktası olmuştur. Taşkınlardan sonra verimli mil tabakası bırakan Nil gibi nehirlerle sahip olmayan, kanallar açarak sulama yapmanın uygun olmadığı Anadolu topraklarında insanlar yağmurun yağmasını bekliyorlardı; çünkü topraktan alınacak ürünlerin çeşitliliği hava şartlarına bağlı olarak değişkenlik göstermekteydi (Demirci ve Özçelik, 1986, 48-49).

Taş devrinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve Küçük Asya olarak da tabir edilen Anadolu aynı zamanda ortası yüksek yayla olan coğrafyadır. Anadolu eski dönemlerden itibaren sulama özelliğine sahip Doğu Anadolu’daki nehirleriyle insanların yerleşim yeri olarak dikkatini bu topraklarda toplamıştır. Bu coğrafyada tarımın değişik alanlara yayılmasında iklim koşulları etkili olmuştur. Karum ve Kültepe kazılarında bulunan hububat daneleri, hububat muhafazası için kullanılan küpler, taş ambarları ve el değirmenleri yerli halkın bu dönemlerde tarımla ilgilendiğini işaret etmekte olup; ayrıca toprakla uğraşan halk hasat dönemlerinde borçlarını ödemektedirler (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 1).

⁸ Türklerde Ekonomi, 17 Haziran 2014, http://383207162.r.cdn77.net/ktp/11150401.htm?secure=4iOeM0MK1TuRleM_u20ADQ==,%202014.

Hitit devletinde (M.Ö.1800-1200) ekonomi tarım odaklıydı. Büyük çiftliklerde buğday, arpa ve çavdar ile birlikte meyve bahçeleri ve üzüm bağları vardı. Bu çiftliklerde yetiştirilen arpadan bira, üzümünden ise şarap yapılıyordu. Halk bu dönemde öküz ve keçi gücünden faydalanarak tarımı saban ile gerçekleştiriyordu. İncir, elma ve zeytin yetiştirilen bu dönemde halk arıcılıkla uğraşmış ve at yetiştirmenin yanı sıra hayvancılık faaliyetlerinde de bulunmuştur. Hitit devletinin yıkılmasından sonra Yunanlılar, Anadolu'nun batı kıyılarına M.Ö.1100 tarihinde yerleşmişler ve burada geniş zeytinlikler kurmuşlardır (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 1).

Kapalı ekonomik yapının hakim olduğu göç yıllarında Anadolu'da halk, nadasa bırakma ve tarlalar da gübre kullanımı gibi yollarla tarımsal faaliyetlere odaklanmışlardır (Demirci ve Özçelik, 1986, 53-54; Yavuz ve Çağlayan, 2005, 1-2). Anadolu'da hem yiyecek hem de aydınlatma amacı için zeytinyağının kullanılmasına ek olarak Bizans döneminde limon, portakal ve dut yetiştiriciliği de yapılmıştır (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 1-2).

2.3.2.3. Selçuklular'da Tarım

Selçuklular'da toprak yönetimi, yerleşik hayata geçildikten sonra önem kazanmıştır (Uysal, 2014, 24). Selçuklular'da fetih ve sonrasında yaşanan gelişmeler önemlidir; çünkü Selçuklular fethedilen bölgelere olan göçleri takip ederek oradaki yerleşik halkın huzurunun bozulmamasına özen gösteriyordu. Aynı zamanda da göçebe olarak gelenlerin uygun topraklara yerleştirilmesi ile ilgileniyordu (Demirci ve Özçelik, 1986, 55; Gelişim Hachette, 1983, 3782). Selçuklular'da vergi sisteminin temelini tarımsal gelirler oluşturmuştur. Buna bağlı olarak da Selçuklu Devleti tarımsal yatırımlara önem vermiştir (Uysal, 2014, 28).

Selçuklular'da toprak anlayışı öşri, haraç ve miri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Öşri topraklar; fethedilen toprakların fethedenler ve diğer müslümanlar arasında paylaşılmasıyla oluşan topraklardır. Haraç topraklar; savaş sırasında alınmakla birlikte, orada bulunan müslüman olmayan arazi sahiplerine bırakılan ve haraci adı verilen vergi alınan topraklardır (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 2). Haraci toprakların gelirleri ise doğrudan devlet hazinesine aktarılmaktaydı (Uysal, 2014, 25). Miri topraklar ise; hazine için alıkonulan, kimseye bırakılmayan ve mülkiyeti devlette

olmak kaydıyla kullanım hakkı başkalarına verilen topraklardır. Miri toprakların, padişaha ait olan kısmı hass ve taşrada yaşayıp askerlik hizmetinde bulunanların adına tescil edilerek ayrılmış olan kısmı ise ikta arazisi olarak belirlenmiştir. Selçuklu veziri olan Nizamül Mülk ise arazinin boş bırakılması, devlete yeterli düzeyde vergi verilmemesi, ikta arazilerinin dağıtılması ve kullanımı sırasında ortaya çıkan bunun gibi belli başlı olumsuzlukları giderebilmek için hass dışında kalan arazileri askerlere ve kumandanlara küçük parçalara ayırarak dağıtmıştır. Bunun yanı sıra her türlü gelirlerini bu arazilerden karşılayan asker ve kumandanlar gelirlerini artırmak için arazilerine gereken önemi vermekle birlikte padişahın emirleri doğrultusunda her zaman hazır olmak zorundaydılar (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 2).

Anadolu Selçuklu devletinde ise toprak arazileri ikta, mülk ve vakıf olmak üzere üç kısımdan oluşmakta olup toprak tamamen devlete aitti. İkta arazileri; hükümdar, hükümdar ailesi, vezir, emir, sipahi ve devlet adamlarına bırakılan arazilerdir. Mülk arazileri; devlete ait araziler iken zaman içerisinde çeşitli nedenlerle değişimlere uğramış ve bir kısmı vakıf haline dönüşmüş olan arazilerdir. Vakıf arazileri ise; miri arazi olup gelirleri, sosyal tesisler ve hayır işlerine aktarılan arazilerdir. Anadolu Selçuklular da özellikle tarım, ticaret ve el sanatları ekonominin temelini oluşturmaktadır. Bu dönem içerisinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler ise belirli aşamalar içermektedir. Bu aşamalar; Müslüman ve bazı Hristiyan halkın yaptığı tarla tarımı, Türkmenlerin yaylacılığa uygun alanlarda devlet adamlarının ise meralarda besledikleri koyun olmak üzere hayvancılık işlemleri, kasabalarda ve şehirlerde yapılan meyvecilik ve bağcılıktır. Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Arap ülkelerine meyve ve hayvansal ürün ticareti yoluyla yapılan satışlarla gelir elde edilmekteydi (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 2). Buğday, pamuk ve pirinç tarımı bu dönemde çok yapılmıştır (Uysal, 2014, 31).

2.3.2.4. Osmanlılar'da Tarım

Tarım, Osmanlı İmparatorluğunun sosyo-kültürel ve siyasal ilişkilerini yönlendiren en önemli faktör olmasının yanı sıra ekonomik hayatında temelini oluşturmuştur (Gelişim Hachette, 1983, 3248; Pala, 1996, 63). Konargöçer bir toplum iken 14. yüzyılda başlayan ve 600 yıldan fazla hüküm süren bir imparatorluk

haline bu toplum; zaman içerisinde elde edilen başarılar, idari düzendeki gelişmeler ve son olarak imparatorluğa ulaşılmasıyla birlikte yerleşik hayata geçmiş ve tarımsal merkezli hayat sürmüştür (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 3). Osmanlılar 'da fethedilen araziler öşür topraklar olarak adlandırılmaktadır; çünkü bu araziler mülk olarak dağıtılıp bunlar üzerinden öşür vergisi alınmaktadır (Yavuz, 2000, 10). Osmanlı döneminde haraç topraklar ve miri topraklar önemli bir yere sahiptir. Haraç topraklar savaşı kaybeden ülkelere bu topraklar üzerinden haraç alınması yoluyla bırakılan topraklardır. Miri topraklar ise Osmanlı'da ki toprakların büyük kısmını temsil etmekle birlikte mülkiyeti tamamen devlete ait olan ve sadece kullanma hakkı olan komutanlara verilen topraklardır. Bu topraklara gelirlerine göre Dirlik adı verilmiş ve bu dirlik sistemi de kendi arasında Has, Zeamet ve Tımar olmak üzere üçe ayrılmıştır. "Has, yüz bin akçeden fazla geliri olan ve padişah ve vezirlere tahsis edilen ve mirasçılara verilmeyen arazilerdir. Zeamet, geliri yirmi bin ile yüz bin akçe arasında olan, babadan erkek evlada intikal eden, emir ve sancak beylerine verilen arazilerdir. Tımar, geliri iki bin ile yirmi bin akçe arasında olan, babadan erkek evlada geçen ve sipahi beylerine verilen arazilerdir". Ayrıca dirlik sahipleri topraktan elde ettikleri gelir karşılığında belli sayılarda asker yetiştirmek durumundaydılar (Yavuz, 2005, 45).

Osmanlılar sahip oldukları toprak düzenine bağlı olarak oluşturdukları miri arazi sistemiyle birlikte güçlü askeri birlikler kurmuş ve bu askeri gücüyle uzun yıllar üç kıtaya hüküm sürmüşlerdir. İmparatorluğun duraklama evresine girmesi toprak sistemindeki düzenin bozulmasında etkili olmuştur. Miri arazi sistemi köylü odaklıdır. Bu dönem içerisinde görülen toprak sisteminde çiftçiye (reaya) verilen haklar sistemin önemli başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra çift bozan ve leventlik akçesi adı verilen vergiler, toprağı nadas dışında herhangi bir sebep olmaksızın üç yıl üst üste işlememek sonucunda ortaya çıkan ve çiftçilerden alınan vergilerdir. Osmanlı tımar sistemi, babadan oğula toprakların geçebilme özelliği ile batı toplumlarında görülen derebeyliklerden farklılaşmaktadır (Yavuz ve Çağlayan, 2005, 4-5). Osmanlıda miri arazi rejimine, 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun ile birlikte son verilmiştir (Pala, 1996, 63).

Osmanlı İmparatorluğunda toprak sistemi üzerinden alınan vergiler ve bu vergilerin devlete gelir sağlaması, iktisadi hayatın Osmanlılar' da tarım merkezli olduğuna işaret etmektedir. Osmanlılar' da beslenme ihtiyaçlarını karşılamak ve bu ihtiyaçları karşılamak için yapılan nakliye işlemleri ekonomik düzenin önemli konularından biridir. Devlet tarafından nakliye işlemlerinin izin verilen tüccarlar tarafından gerçekleştirilmesi bu konuda gösterilen hassasiyete işarettir. Osmanlı İmparatorluğu çeşitli şekillerde tarıma müdahale etmiştir. Bunlara örnek olarak beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan ürünlerin taşınma işlemleri, bu ürünlerin ticareti konusu, aynı zamanda da ürünlerin fiyatlarının belirli seviyede tutularak maaş alan personellerin şikayetlerinin kaldırılması şeklinde verilebilir (Yavuz, 2005, 45).

İmparatorluğun tarımsal politikalarının temelini üreticileri korumaktan çok tüketicilerin düşük fiyatlarla tarımsal ürünleri satın alabilmeleri oluşturmuştur. Bu politikalar çerçevesinde tarımsal piyasalara tavan fiyatı veya narh fiyatı şeklinde müdahaleler yapılmaktadır. Bu müdahaleler de devlete gelir sağlamak, ordunun her türlü ihtiyaçlarını karşılamak ve büyük şehirlerin gıda ihtiyaçlarının giderilmesi gibi konular gözetilmiştir (Yavuz, 2000, 11). Osmanlılar' da 19. uncu yüzyılın başlarında modern anlamda ilk tarım politika uygulaması görülmüştür. Bu politikalar; Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın tarıma müdahalesi ile gerçekleştirilmiş ve bazı kurum ve kuruluşların arazilerine el konulması, bu arazilerden de tarım için elverişli olanların çiftçilere dağıtılması şeklinde yapılan toprak reformu uygulamalarıdır. Ayrıca batıdaki yenilikler de dikkate alınarak pamuk üretimine bu dönemde önem verilmiştir (Yavuz, 2005, 45-46).

Osmanlı İmparatorluğu tarımsal üretimi geliştirmek amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı çerçevesinde başlatılan yenilik hareketlerine tarım alanını da dahil etmiştir. Bu yenilik hareketlerine örnek olarak pamuk üretiminin Tanzimat Fermanından sonra teşvik edilmesi verilebilir. Ayrıca Osmanlı da tarım alanlarının çoğu devlete ait olup sadece işletilmesi amacıyla toprak köylüye bırakılmakta, bunun karşılığında ise köylü bu topraklardan ürün alabilmekte, geri kalan azınlıkta bulunan kendi toprağı olan köylüler ise geleneksel tarım yöntemi ile tarım yapmaktadırlar. Ancak yıllarca süren savaşlar, çiftçilerden alınan aşar vergisi,

altyapı sıkıntıları, tarımsal düzenlemelerde geri kalınması ve batıdaki gelişmelerin gerisinde kalınması gibi faktörler tarımsal üretimi engellediği gibi uygulanan politikaların da etkisiz kalmasına sebep olmuştur (Dernek, 2006, 2).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım, merkezi idarenin ihtiyaçlarının karşılanması odaklı olarak yapılmaktaydı. Zaman içerisinde Osmanlılar' da merkez odaklı tarım politikaları; zamanın gerisinde kalan politika uygulamaları ve bu politikaların yapısal düzenleme konusunda yetersiz kalmasıyla başarısız olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde ise tarım iyice gerilemiştir (Doğruel, 1993, 31).

2.3.2.5. Cumhuriyet'ten Günümüze Tarım

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve günümüze gelen süreç içerisinde yaşanan gelişmeler tarım alanında da kendisini göstermiştir. Özellikle merkezi idare odaklı tarımsal politika ve buna bağlı olarak geliştirilen uygulamalardan farklı olarak Cumhuriyet dönemi ile birlikte tarım daha çok sektör olarak değerlendirilip, ekonomik gelişmenin önemli bir faktörü sayılmış ve bu çerçevede tarımsal politikalar geliştirilmiştir (Doğruel, 1993, 31).

Cumhuriyet'in ilanından başlayarak günümüze kadar gelen süreçte devlet eliyle tarımın desteklenmesi ve devletçi politika uygulamaları, yaşanan savaşlar, planlı dönem uygulamaları, ekonomik krizler, küreselleşme ve küreselleşme ile ortaya çıkan uluslararası ilişkiler, liberal ekonomiye geçiş gibi farklı dönemlerde yaşanan bu uygulamaların sonucu olarak tarım politikaları değişiklik göstermiştir (Dernek, 2006, 3-8). Yaşanan bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan farklı tarım politikası uygulamaları üçüncü kesimde detaylı olarak ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ KESİM: TARIM VE DEVLET İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

3. TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİ

Bu bölüm, tarım ve devlet ilişkisini genel olarak ele almakta; sırasıyla da tarım politikaları ve devlet ilişkisini, tarıma devlet müdahalesini ve tarım politikalarının amaçlarını, araçlarını, sınırlarını ve finansmanını incelemektedir.

3.1. Tarım Politikaları ve Devlet İlişkisi

Tarım, yalnızca doğa olaylarından değil iktisadi hayattan da etkilenmekte ve bu etkileşimler beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Tarım sektörü diğer sektörlerle göre tarımsal ürün arz ve talebi yönünden farklılık göstermektedir. Bu farklılık özellikle fiyat mekanizmasının etkinsizliğinden kaynaklanmaktadır ki tarım sektörünün ekonomik sistemin işleyişi sırasında karşılaştığı sorunlar mekanizmanın işleyişini kısıtlamakta ve etkinsizleştirmektedir. Tarımsal piyasalardaki dalgalanmaların, fiyat mekanizmasının ve çevresel faktörlerin sektör üzerindeki etkileri ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için her ülke kendine özgü tarımsal politikalar geliştirmiştir (Narin, 2008, 184-185). Tarımsal ürünlerde yaşanan dalgalanmaların sebebi ürünlerin arz ve talep esnekliğinin düşük olmasıdır. Tarım işletmelerinin daha çok küçük ölçekli olması ve dağınık yapıya sahip olmaları bu işletmelerin verimliliklerinin düşük kalmasına yol açmıştır (Özdemir, 1989, 262).

Tarım sektörü yalnızca kendi içinde değil aynı zamanda diğer sektörlerle de etkileşim içindedir. Ana hatları ile ülkeler ekonomik sistem içerisinde Tarım, Sanayi ve Hizmet olmak üzere üç alanda üretim yapmaktadırlar. Tarım “doğal koşullara bağımlılık, risk ve belirsizlikler, üretimin dönemsel olması, tarımsal üretimin ve piyasaların kontrolünün sınırlı olması” şeklinde olmak üzere dört temel özellikle diğer sektörlerden ayrılmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009, 11-14).

Günümüz ekonomik sistemi liberal politikalarla birlikte piyasa ekonomisinin etkinliğini beraberinde getirmiş ve sistemin işleyişi piyasalara bırakılmıştır. Bu sistem içerisinde hükümetler belirli alanlar dışında ekonomiye müdahale etmemişlerdir. Ancak hükümetler piyasa ekonomisi sisteminin etkisiz kaldığı

noktalarda müdahaleci olabilmesine karşın bu müdahale tarım sektöründe diğer sektörlerden farklı olmaktadır. Tarımsal yapının kendine özgü barındırdığı özellikler müdahalede etkili olmuştur (Yavuz, 2005, 43).

Tarım sektörüne yapılacak müdahaleleri belirleyen unsurlar ülkeden ülkeye farklılık gösterir ve bu unsurlara ilgili ülkenin taşıdığı ekonomik, siyasal ve sosyal şartlar, ekonomik gelişmişliği, üretim durumu, tarımsal altyapısı ve tarım sektörünün mevcut durumu etki eder (Doğruel, 1993, 2). Politika kavramını hedeflere ulaşmada izlenecek yol olarak tanımlayabiliriz. Buradan hareketle tarım politikasına belirlenecek hedefler doğrultusunda uygulanacak politikalar diyebiliriz. Aynı zamanda devlet çiftçi odaklı olarak tarımsal üretimi ve kaliteyi artırmak, çiftçilerin gelir dağılımlarını gözetmek, kırsal alanın gelişmişliğini sağlamak ve tarımsal yapının devamlılığını sağlamak şeklinde tarım politikaları uygulamaktadır. Ayrıca devletler tarım politikalarında; kendi hedefleri doğrultusunda ülke içinin gözetilmesi usulüne dayanan ulusal tarım politikasını ya da başka ülkelerle olan tarım ticaretiyle birlikte tarımsal ihtiyaçlarının karşılanması usulüne dayanan uluslararası tarım politikasını uygulayabilmektedir (Gaytancıoğlu, 2009, 17-23).

Tarım, insanların gıda ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra istihdam, milli gelir ve üretim boyutuyla ekonomik sisteme doğrudan katkıda bulunduğu gibi aynı zamanda diğer sektörlerle mal ve hizmet talebi yaratılması ve kaynak transferi sağlanması şeklinde dolaylı olarak da ekonomik sisteme katkıda bulunmaktadır. (Özdemir, 1989, 261). İnsanların gıda ihtiyaçlarının karşılanması önemli bir konudur ki; devletler bu ihtiyaçları giderebilmek için tarım sektörünü farklı şekillerde desteklemekte ve oluşturduğu politikalarıyla birlikte tarım sektörü içerisinde yer almaktadırlar (Gaytancıoğlu, 2009, 15).

3.2. Tarıma Devlet Müdahalesi

Devletler hem üreticiyi korumak hem de tüketiciyi korumak için politika izlemektedirler. Bu politikaların amacında sosyal boyutun yanı sıra ekonomik boyut da gözetilmektedir (Özdemir, 1989, 263). Tarım sektörü için yapılan her türlü harcama destekleme politikası kapsamında olup; bunlar tarımı koruyan, tarım sektörünü geliştiren, tarımı özendiren, tarımsal altyapıyı sağlayan, tarımsal ürünleri

gözeten ve tarımsal verimliliği sağlamaya yönelik olarak yapılan her türlü fark ödeme sistemi, kredi desteği, pazarlama, eğitim, araştırma, tanıtım ve girdi destekleri için olan harcamaları kapsamaktadır (Gaytancıoğlu, 2009, 17). Destekleme politikalarında amaçlar farklı olabilese de asıl amaç işletme sahiplerinin gelir seviyelerinde artış sağlanmasıdır. Devlet tarıma doğrudan ve dolaylı olmak üzere fiyat istikrarını sağlamak, üreticilerin gelir seviyelerini artırmak, düşük faizle uzun vadeli krediler vermek ve vergi muafiyetleri amaçlarıyla müdahale etmektedir (Özdemir, 1989, 268).

3.3. Tarım Politikalarının Amaçları

Tarım sektörü ülkeler açısından stratejik öneme sahip olduğu için her ülke kendine özgü tarım politikaları geliştirmektedir. Bu politikaların ana amacı, tarım sektörünün güçlenmesi ve sürdürülebilirliğidir (Yalçınkaya, Yalçınkaya ve Çılbant, 2006, 98). Tarım politikaları ülkelerin kendi şartlarına göre değişse de amaç konusunda ülkeler arasında farklılık görülmemektedir. Devletlerin toplumun refah seviyesini artırabilmesi tarım politikasının asıl amacıdır. Ayrıca tarım politikasının amaçları üretim ve kendine yeterlilik, gelir amacı olarak özetlenebilir. Gelir amacı çiftçinin bir yıl içerisinde tarımsal faaliyetlerinden elde ettiği gelirin en az sanayide çalışan işçinin bir yıl içerisinde elde ettiği gelire eşit olmasıdır. Üretim ve kendine yeterlilik amacı ise ülkelerin tarım alanında gerçekleştirdikleri üretim faaliyetlerinde mümkün olduğunca kendi kendini karşılayabilme durumunun gözetilmesidir (Gaytancıoğlu, 2009, 24-25). Tarım politikasının amaçları, Çizelge 1 ve Çizelge 2' deki gibi sınıflandırılabilir (TÜSİAD, 1999, 36):

Çizelge-1: Genel Ekonomi Politikası Amaçları

Genel Ekonomi Politikası Amaçları	
<ul style="list-style-type: none"> • Büyüme • Kişi Başına Gelir • Gelir Dağılımı • İstihdam • İstikrar 	<ul style="list-style-type: none"> • Kendine Yeterlilik • Gıda Güvenliği • Sürdürülebilir Kalkınma • Tüketici Refahı • Sosyal Barış

Kaynak: TÜSİAD, 1999, 36

Çizelge-2: Tarım Politikası Amaçları

Tarım Politikası Amaçları	
<ul style="list-style-type: none"> • Üretici Geliri – Üretici Refahı • Tarım Ürünleri Fiyat İstikrarı • Üretici Gelir İstikrarı • Ucuz Gıda – Tüketici Refahı • Gıda Güvenliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Kendine Yeterlilik • Kırsal Kalkınma • Kırsal Gelir Dağılımı • İç Göç Azaltılması • Döviz Geliri

Kaynak: TÜSİAD, 1999, 36

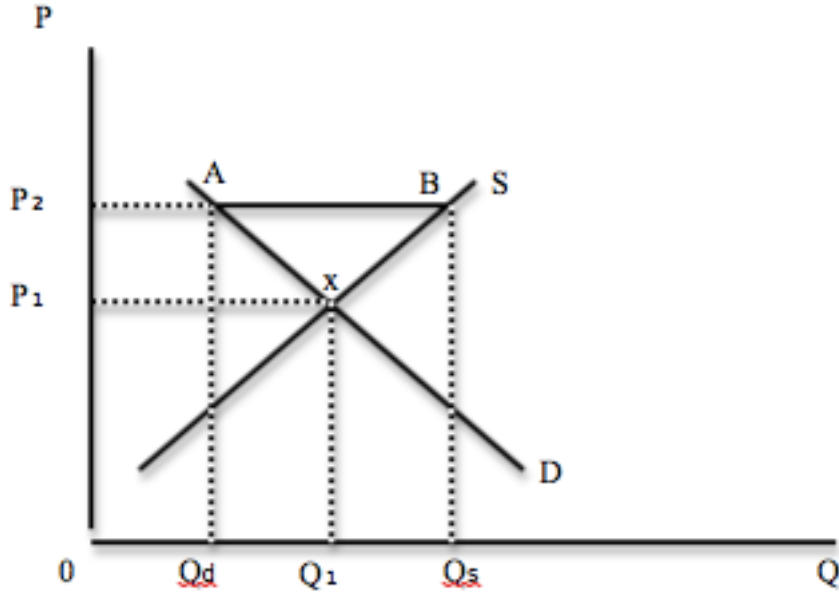
3.4. Tarım Politikalarının Araçları

Tarım sektöründe var olan sorunlara yönelik olarak tarımsal üretim özelliklerine göre seçilecek tarım politikası araçları uygulanmaktadır. Tarım politikası araçları; amaç, ekonomik şartlar, kapsam ve bölgeye göre seçilmelidir (Güreşçi, 2009, 64-65). Tarım politikası araçları üç ana başlık altında toplanılabilir (TÜSİAD, 1999, 37):

- Doğrudan Destekler
- Miktar Sınırlamaları
- Fiyat Müdahaleleri

Devlet, toplumsal refahı artırmak için piyasada oluşan denge koşullarını yetersiz bularak müdahalelerde bulunmaktadır. Piyasa dengesine, devlet tarafından gerçekleştirilen bu müdahaleler, fiyat ve miktar kontrolleri ile vergi uygulamaları şeklinde olmaktadır (İktisada Giriş, 2008). Fiyat kontrollerinden olan taban fiyat; devletin, malın piyasada alınıp satılacağı en düşük fiyatı belirlemesine denir (Ünsal, 2010, 114). Taban fiyat uygulamasıyla devlet, tarımsal ürünlerin belli bir fiyatın altında satılmamasını garanti etmektedir. Ayrıca bu uygulamayla devlet, üreticiyi korumayı, üretimi teşvik etmeyi ve üreticilerin piyasadaki emeklerinin karşılıklarını almasını hedeflemektedir (Bağrıaçık, 1979, 6). Çizelge 3, taban fiyat uygulamasını göstermektedir.

Çizelge-3: Taban Fiyat

Çizelge 3'e baktığımızda, devlet, piyasa denge fiyatının üzerinde taban fiyat belirlemiştir. Belirlediği bu taban fiyattan da kendisine getirilen ürünleri satın almaktadır (İktisada Giriş, 2008). Başlangıçta piyasa, x noktasında dengede bulunmaktadır. P_1 denge fiyatının üzerinde belirlenen P_2 taban fiyatı ile AB kadar arz fazlası ortaya çıkmıştır. Devlet, $AB=Q_dQ_s$ kadar arz fazlasını, P_2 fiyatı üzerinden kendisi satın alır. Geriye kalan $P_2A=0Q_d$ kadar mal ise tüketiciler tarafından satın alınır. Taban fiyat uygulamasıyla çiftçilerin geliri, $0P_1xQ_1$ düzeyinden, hükümetin yaptığı ödemeler (Q_dABQ_s) ile tüketicilerin yaptığı ödemeler ($0P_2AQ_d$) toplamı olan $0P_2BQ_s$ düzeyine yükselmiştir (Ünsal, 2010, 114-115).

Devlet, piyasada oluşan denge fiyatına müdahalede bulunduğu gibi aynı zamanda da denge alışveriş hacmine de müdahalede bulunmaktadır. Devletin miktar sınırlaması şeklinde olan bu müdahale şekline kota denilmektedir. Bu kota uygulaması, dış ticarete yerli üreticileri yabancı rekabetten korumak için yabancı ürünlere ülkeye girişte uygulanan miktar sınırlamaları şeklinde olmaktadır. Ayrıca afyon üretimi ve çeşitli ilaç hammaddeleri gibi ürünlere, üretim, satış ve tüketim miktarlarının belli düzeylerde kalması gerektiği için kota uygulaması yapılmaktadır (Ballıoğlu, t.y., 8). Bunun yanı sıra tarımsal üretimle ilgili olarak, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılmaktadır (RG, 2014).

3.5. Tarım Politikalarının Sınırları

Çizelge 4, tarım politikalarını genişleten ve sınırlayan faktörleri göstermektedir:

Çizelge-4: Tarım Politikası Kısıtları

Tarım Politikası Kısıtları	
<ul style="list-style-type: none"> • Tarımsal Kaynaklar • Teknoloji • Üretici Davranışları • Tüketici Davranışları • Dünya Piyasaları • Tarım Dışı Gelirler • Girdi Piyasaları 	<ul style="list-style-type: none"> • Çıktı Piyasaları • Uluslararası Anlaşmalar • Bütçe Olanakları • Yetişmiş İnsan Gücü • Altyapı • Ödenmeler Dengesi • Tarım Sanayii

Kaynak: TÜSİAD, 1999, 37

Bu politika sınırlarından üretici ve tüketici davranışları, çıktı ve girdi piyasaları, dünya piyasaları, tarım sektörünün tarım politikasına olan duyarlılığını; tarım dışı gelir, tarım kaynaklı tüketim harcamaları, maliyetlerin toplumun diğer kesimlerinde karşılanabilme durumunu; ödemeler dengesi, bütçe olanakları tarım sektörüne ayrılan kaynakları sınırlayıcılığını; tarımsal kaynaklar, teknoloji, yetişmiş insan gücü, altyapı tarım sektörünün potansiyelini; uluslararası anlaşmalar ise politikaların uygulanabilirliğini göstermektedir (TÜSİAD, 1999, 36).

3.6. Tarım Politikalarının Finansmanı

Tarım politikaları ülkeler arasında değişkenlik göstermektedir. Her ülke kendi çıkarları doğrultusunda ortaya koyduğu tarım politikalarına bağlı olarak tarımı desteklemektedir. Bu destekleme politikalarında ise finansmanı sağlayacak kurum ve kuruluşlara ihtiyaç vardır ki bunlar; kurumsallaşmış kredi kaynakları (kredi kurum ve kuruluşlar) ve kurumsallaşmamış kredi kaynakları (şahıslar) olmak üzere iki kısımda toplanabilir (Gaytancıoğlu, 2009, 78).

4. TÜRKİYE'DE TARIM VE DEVLET İLİŞKİSİ

Bu bölüm, Türkiye'deki tarım ve devlet ilişkisini, öncelikle tarım politikalarının amaçları, araçları, finansmanı ve ekonomideki yeri üzerinden ele almakta, daha sonra ise bu bağlamda Türkiye'deki tarım politikalarının Cumhuriyet'ten günümüze tarihsel gelişimini ve bu politikaların tarım destekleme politikaları üzerinden tarım sektörüne yansımalarını incelemektedir.

4.1. Tarım Politikalarının Amaçları

Tarım politikası amaçları Türkiye'de beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları tarafından belirlenmektedir. Planlı kalkınmanın başladığı 1963 yılından itibaren Türkiye'de tarım politikası amaçları belirlenmektedir. Tüketici refahı, fiyat istikrarı ve üretici geliri gibi konular Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllarda ön plana çıkan tarım politikası amaçlarıdır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise döviz gelirlerini ve hükümet gelirlerini artırmak amacını taşıyan tarım politikası amaçları Türkiye'de ağırlıklı olarak uygulanmıştır (Gaytancıoğlu, 2009, 91). Tarım politikası amaçlarında dönemler itibariyle farklılıklar olsa da genel çerçeve korunmuş olup Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) tarım politikalarının temel amaçları aşağıdaki gibi belirtilmiştir (DPT, 2000, 132-134):⁹

- Gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesini sağlamak,
- Üretimde kalite ve verimliliğinin artırılması,
- Üretici gelirlerinde istikrarın sağlanması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi,
- Toplumda ekonomik ve sosyal dengelerin sağlanması ve korunması,
- Doğal kaynakların korunmasını hedefleyen dengeli ve çevre ile uyumlu altyapının oluşturularak çevre yönetimi ve kalitesine katkıda bulunmak,
- Ürün fiyatlarına devlet müdahalesini asgariye indirerek, üretimin piyasa koşullarına ve iç ve dış piyasa talebine uygun yarışmasını sağlayarak üreticilerin gelir düzeylerini artıracak politika araçlarını devreye sokmak.

⁹ DPT, 8 Haziran 2011'den beri T.C. Kalkınma Bakanlığı olarak anılmaktadır.

Bunlara ek olarak, Türkiye'nin tarım politikalarının amaçlarından bir tanesi de AB tarım politikaları ile uyum çerçevesinde gerekli olan kurumsal yapıyı sağlamaktır (OECD, 2013, 270). Bu amaçları uygulayacak kurumlar; başta T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olmak üzere, ilgili bakanlıklar, Bakanlar Kurulu, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'dır (OECD, 2011, 41).

4.2. Tarım Politikalarının Araçları

Türkiye'de tarım politikası araçları Çizelge 5'teki gibi sınıflandırılabilir (TÜSİAD, 1999, 52):

Çizelge-5: Türkiye'de Tarım Politikası Araçları

Türkiye'de Tarım Politikası Araçları	
<ul style="list-style-type: none"> • Destekleme - Taban Fiyatları • Hedef Fiyat Farkı Ödeme • Teşvik Primi • İthal – İhraç Sınırlamalar • İthal – İhraç Vergiler • İhraç Sübvansiyonu • İhraç – İthal Tekelleri • Erken Söküm Teşvik Primi • Üretim Teşvik Primi • Avans Ödeme • Emanet Alım Sistemi • Toplu Konut Fonu • Ekim Alanı Sınırlamaları • Üretim Kontrolü • Üretim Kısıtlaması Tazminatı • Doğal Afet Yardımları • Ürün Değiştirme Ödemeleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Şeker Pancarı Posası İadesi • Yatırımlarda Hibe Yardımlar • Kredi Sübvansiyonu • Gübre Sübvansiyonu • Tohum Destekleme Primi • Tarımsal Mücadele İlaçları Desteği • Su Sübvansiyonu • Elektrik Sübvansiyonu • Yem Destek Primi • Hayvan İrkinin İslah Primleri • Araştırma, Eğitim ve Yayın Hizmetleri • Koruma-Kontrol-Denetim Hizmetleri • Altyapı ve Yapısal Hizmetler • Pazarlama ve Tanıtım Hizmetleri • Stopaj Vergisi • Gelir Vergisi Muafiyeti • Tüketici Fiyatlarına Müdahale • Katma Değer Vergisi

Kaynak: TÜSİAD, 1999, 52

2000’li yıllardan sonra Türk ekonomisinde yaşanan reform hareketleri tarım sektörüne de yansımıştır. Bu reformların Türk tarım politikalarına yansımaları çiftçi kayıt sistemi ve doğrudan gelir desteği (DGD) şeklinde olmuştur. Çiftçi kayıt sistemi, tarım alanında güncel veri tabanı oluşturarak tarım politikalarının etkinliğini artırmayı hedefleyen sistemdir. DGD sistemi ise IMF ile imzalanan Stand by anlaşmasıyla kabul edilen istikrar programı çerçevesinde, 2000 yılına kadar uygulanan tarımsal destekleme araçlarını ortadan kaldırarak onların yerine üretimden bağımsız bir sistem getirmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, 103).

4.3. Tarım Politikalarının Finansmanı

Türkiye’de tarım politikaları uygulamalarında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Tarım politikalarının finansmanı konusu bu problemlerden biridir.

Türkiye’de tarım politikasının finansman kaynaklarını aşağıdaki gibi dört şekilde sıralanabilir:

- Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları
- Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları
- Fonlar
- Bütçe

Teşkilatlanmış kredi kaynakları içerisinde en önemlileri Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleridir. Ayrıca başka bankalar da bu kaynağın içerisinde yer almaktadır. Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları ise yüksek faiz karşılığında akrabalarından veya başka kişilerden elde edilen kredilerdir. Fonlar, kaynak kullanımı ve destekleme fonu, geliştirme ve destekleme fonu ile destekleme ve fiyat istikrar fonlarından oluşmaktadır. Bu fonlar teşvik primi ve girdi sübvansiyonu gibi tarımsal desteklemelere kaynak sağlar. Bütçe ise sermaye transferleri, görev zararları ve ödenmeyen vergi ve fonlara kaynak sağlamaktadır (Yavuz, 2000, 18-19).

Tarımsal desteklemelerin finansmanı genel olarak Bütçe, Fonlar ve T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla yapılmakta olup; tarıma sağladıkları finansman açısından Türkiye Cumhuriyeti Bütçesi en önemli paya sahiptir. İş Bankası’nın başı çektiği özel bankalar da 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren tarımın finansmanı içerisinde yer almışlardır (Gaytancıoğlu, 2009, 128-129).

4.4. Tarımın Ekonomideki Yeri

Bu bölümde tarım sektörünün ekonomi içerisindeki yeri sırasıyla; GSYH, Dış Ticaret ve İstihdam boyutları çerçevesinde anlatılacaktır.

4.4.1. Tarımın GSYH İçindeki Yeri

Çizelge-6: Tarımın Cari Fiyatlarla GSYH Payı ve Dolar Olarak Değeri

Yıllar	Tarım (Bin TL)	Türkiye (Bin TL)	Tarımın Payı (%)	Döviz Kuru (TL) *	Tarım (Bin \$)	Türkiye (Bin \$)
2000	16.816.164	166.658.021	10,1	0,628	26.777.331	265.379.015
2001	21.235.210	240.224.083	8,8	1,221	17.391.654	196.736.198
2002	36.055.787	350.476.089	10,3	1,521	23.705.317	230.494.220
2003	45.134.860	454.780.659	9,9	1,492	30.251.247	304.901.341
2004	52.994.026	559.033.026	9,5	1,432	37.007.002	390.386.833
2005	60.709.608	648.931.712	9,4	1,348	45.036.801	481.496.931
2006	62.658.502	758.390.785	8,3	1,441	43.482.653	526.429.394
2007	64.327.333	843.178.421	7,6	1,300	49.482.564	648.753.606
2008	72.269.626	950.534.251	7,6	1,281	56.416.570	742.094.395
2009	78.770.465	952.558.579	8,3	1,545	50.984.120	616.703.325
2010	92.732.631	1.098.799.348	8,4	1,502	61.739.435	731.608.367
2011	103.628.154	1.297.713.210	8,0	1,677	61.793.771	773.979.672
2012	111.682.488	1.416.798.490	7,9	1,802	61.980.637	786.283.272
2013	115.941.507	1.561.510.015	7,4	1,904	60.885.571	820.012.008
2013- 1.dönem**	13.890.334	354.726.912	3,9	1,786	7.775.489	198.567.951
2013 2.dönem**	23.884.381	385.483.201	6,2	1,836	13.006.688	209.922.109
2013- 3.dönem	51.324.561	415.915.449	12,3	1,962	26.163.846	212.022.229
2013- 4.dönem	26.842.230	405.384.453	6,6	2,032	13.209.693	199.499.223
2014- 1.dönem	15.157.057	407.309.998	3,7	2,212	6.853.665	184.175.999

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014; TÜİK (NACE Rev2 ve 1998=100 kullanılmıştır.)

* Dolar kuru yuvarlandığı için rakamlar tutmayabilir.

** İlgili çeyreklerde güncelleme yapılmıştır.

Çizelge 6'ya baktığımızda, TL cinsinden tarımda ve cari fiyatlarla GSYH'de, 2000-2013 yılları arasında sürekli olarak artışların yaşandığı görülmektedir. Bu

artışlar 2014 yılında da devam etmiş olup; 2014 yılının birinci döneminde TL cinsinden cari fiyatlarla GSYH ve tarım, 2013 yılının birinci dönemine göre yükselmiştir. TL cinsinden tarım ve cari fiyatlarla GSYH, 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Dolar cinsinden hem tarımda hem de cari fiyatlarla GSYH’de, 2000-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Tarım; 2012 yılında dolar cinsinden en yüksek değerine ulaşırken, cari fiyatlarla GSYH 2013 yılında dolar cinsinden en yüksek değerine ulaşmıştır. 2014 yılının birinci döneminde, 2013 yılının birinci dönemine göre hem tarımın hem de cari fiyatlarla GSYH’nin dolar cinsinden değerleri azalmıştır. Tarımın cari fiyatlarla GSYH içerisindeki payı, 2000-2013 yılları arasında dalgalanmalar göstermiştir. Tarımın 2000 yılında cari fiyatlarla GSYH içerisindeki payı %10,1 iken, 2013 yılında bu payı %7,4’e düşmüştür. 2013 yılının birinci döneminde tarımın cari fiyatlarla GSYH içerisindeki payı %3,9 olup; 2014 yılının birinci döneminde ise tarımın cari fiyatlarla GSYH içerisindeki payı gerileyerek %3,7 olmuştur.

Çizelge-7: GSYH Sektörel Reel Büyüme Hızları (%) (*)

	2012					2013					2014
	1.Ç	2.Ç	3.Ç	4.Ç	Yıllık	1.Ç	2.Ç	3.Ç	4.Ç	Yıllık	1.Ç
Tarım	5,6	3,7	2,1	3,4	3,1	4,7	5,7	2,8	0,9	3,1	3,9
Sanayi	3,1	3,3	1,4	-0,5	1,8	1,4	3,4	4,3	4,6	3,4	5,0
İmalat	2,8	3,1	1,0	-0,2	1,7	1,8	3,6	4,9	4,9	3,8	4,9
Hizmetler	3,2	2,8	1,4	2,2	2,4	4,1	5,3	6,0	6,6	5,5	5,6
İnşaat	2,5	-0,7	-0,8	1,5	0,6	5,8	7,6	8,6	6,2	7,1	5,2
Ticaret	0,2	0,5	-0,8	0,0	0,0	2,8	5,0	5,4	6,2	4,9	3,0
Ulaştırma	2,4	2,6	2,6	0,5	2,0	2,2	2,6	3,3	4,4	3,4	2,9
GSYH	3,1	2,7	1,5	1,3	2,1	2,9	4,5	4,3	4,4	4,0	4,3

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, 18; TÜİK

(*) 1998=100 bazlı yeni milli gelir serisine göre hesaplanmıştır.

Tarım sektörünün reel büyüme hızları, GSYH içerisinde yıllar itibariyle değişkenlik göstermektedir. Bu değişimler, tarım sektöründe verimliliğin sağlanması ve ekonomik büyümeye katkısı açısından önemlidir (Gökçe, 2013). Çizelge-7'ye göre, 2012 ve 2013 yılları içerisinde tarım sektörünün reel büyüme hızında dalgalanmalar yaşanmıştır. 2012 yılının birinci çeyrek döneminde tarım sektörü %5,6'lık oran ile en yüksek reel büyüme hızına ulaşırken; aynı yılın üçüncü çeyreğinde %2,1'lik oran ile en düşük reel büyüme hızını gerçekleştirmiştir. 2013 yılının ikinci çeyrek döneminde tarım sektörü %5,7'lik oran ile en yüksek reel büyüme hızına ulaşırken; aynı yılın dördüncü çeyreğinde %0,9'luk oran ile en düşük reel büyüme hızını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, tarım sektöründe yıllık reel büyüme hızları 2012 ve 2013 yıllarında aynı oranda gerçekleşmiş olup; bu oran %3,1 olmuştur. 2014 yılının birinci çeyrek döneminde tarım sektörünün reel büyüme hızı, 2013 yılının birinci çeyrek dönemine göre azalmış ve %3,9 olmuştur. Sanayi sektörü ve Hizmetler sektörünün reel büyüme hızlarında, 2012 yılı içerisinde dalgalanmalar yaşanmıştır. 2013 yılı içerisinde ilgili sektörlerin reel büyüme hızları artış trendi yakalamış ve bu artış trendi 2014 yılının birinci çeyrek döneminde de devam etmiştir. 2012 yılında Tarım sektörü, Sanayi ve Hizmetler sektörlerinden daha yüksek reel büyüme hızını gerçekleştirse de; 2013 yılı ile 2014 yılı birinci çeyrek dönemindeki reel büyüme hızları, Sanayi ve Hizmetler sektörlerinin gerisinde kalmıştır. GSYH reel büyüme hızı artış trendine sahiptir. Tarım sektörü GSYH'ye kıyasla 2012 yılında daha yüksek bir reel büyüme hızı yakalamış; ancak 2013 yılında ve 2014 yılının birinci çeyrek döneminde tarım sektörünün reel büyüme hızları, GSYH'nin reel büyüme hızının gerisinde kalmıştır.

4.4.2. Tarımın Dış Ticaret İçindeki Yeri

Çizelge-8: Genel Dış Ticaret (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Denge (Milyon Dolar)	İhracat Değişim %	İthalat Değişim %	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
2000	27.775	54.503	-26.728	4,5	34	51
2001	31.334	41.399	-10.065	12,8	-24	75,7
2002	36.059	51.554	-15.495	15,1	24,5	69,9
2003	47.253	69.340	-22.087	31	34,5	68,1
2004	63.167	97.540	-34.373	33,7	40,7	64,8
2005	73.476	116.774	-43.298	16,3	19,7	62,9
2006	85.535	139.576	-54.041	16,4	19,5	61,3
2007	107.272	170.063	-62.791	25,4	21,8	63,1
2008	132.027	201.964	-69.937	23,1	18,8	65,4
2009	102.143	140.928	-38.786	-22,6	-30,2	72,5
2010	113.883	185.544	-71.661	11,5	31,7	61,4
2011	134.907	240.842	-105.935	18,5	29,8	56,0
2012	152.462	236.545	-84.083	13,0	-1,8	64,5
2013	151.803	251.661	-99.859	-0,4	6,4	60,3
2013*	75.135	125.840	-50.706	-	-	59,7
2014*	80.173	119.749	-39.576	6,7	-4,8	67,0

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(a), 3; Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC, Rev.3) göre TÜİK verilerinden derlenmiştir.

*Ocak-Haziran ayı verileridir.

Ekonomi içerisinde yer alan diğer sektörlerin hammaddeyi ithal ederek değerlendirmesi, dış ticaret açığının en önemli sebebidir (Ege, 2011, 4). Çizelge-8'e baktığımızda, ihracatta ve ithalatta 2000-2014 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2000 yılına göre 2014 yılı Ocak-Haziran döneminde ihracat ve ithalatın arttığı görülmektedir. İhracat 2012 yılında en yüksek seviyede iken, ithalat ise 2013 yılında en yüksek seviyededir. 2014 yılı Ocak-Haziran dönemi itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranı %67 olmuş olup; dış ticaret dengesi 39 milyar 576 milyon dolar açık vermiştir.

Çizelge-9: Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)	Denge (Milyon Dolar)	İhracat Değişim %	İthalat Değişim %	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
2000	3.856	4.156	-300	-13,2	22,3	92,8
2001	4.349	3.080	1.269	12,8	-25,9	141,2
2002	4.052	3.995	57	-6,8	29,7	101,4
2003	5.257	5.265	-8	29,7	31,8	99,8
2004	6.501	6.059	442	23,7	15,1	107,3
2005	8.309	6.480	1.829	27,8	6,9	128,2
2006	8.634	7.286	1.348	3,9	12,4	118,5
2007	9.769	9.812	-43	13,1	34,7	99,6
2008	11.474	13.038	-1.564	17,5	32,9	88
2009	11.190	9.631	1.559	-2,5	-26,1	116,2
2010	12.664	12.880	-216	13,2	33,7	98,3
2011	15.279	17.574	-2.295	20,7	36,4	86,9
2012	15.994	16.370	-376	4,7	-6,9	97,7
2013	17.739	16.916	823	10,9	3,3	104,9
2013*	8.507	8.820	-313	-	-	96,5
2014*	9.100	9.154	-54	7,0	-3,8	99,4

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(b), 4; Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC, Rev.3) göre TÜİK verilerinden derlenmiştir.

*Ocak-Haziran ayı verileridir.

Dünyada, gıda arz ve talebinde yaşanan sorunların ülkemiz üzerine yansımaları ve ülke içerisinde tarım ile ilgili var olan yapısal sorunlar, tarımsal ürün dış ticaretini olumsuz etkilemiş olup dış ticaret açıklarına yol açmıştır (Arıkbay, 2012). Çizelge-9'a baktığımızda, tarım ürünleri dış ticaretinde 2000-2014 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2000 yılına göre 2014 yılı Ocak-Haziran döneminde tarım ürünleri ihracat ve ithalatının arttığı görülmektedir. Tarım ürünleri ihracatı 2013 yılında en yüksek seviyede iken, tarım ürünleri ithalatı ise 2011 yılında en yüksek seviyededir. 2014 yılı Ocak-Haziran dönemi itibariyle tarımsal ihracatın tarımsal ithalatı karşılama oranı %99,4 olmuş olup; tarım ürünleri dış ticaret dengesi 54 milyon dolar açık vermiştir.

Çizelge-10: Tarımsal Hammadde Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	Tarımsal Hammadde İhracatı (Milyon Dolar)	Tarımsal Hammadde İthalatı (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	İhracat Değişim %	İthalat Değişim %	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
2000	313	2.023	-1.710	-12,6	48,8	15,5
2001	352	1.593	-1.241	12,5	-21,3	22,1
2002	384	2.083	-1.699	9,1	30,8	18,4
2003	522	2.474	-1.952	35,9	18,8	21,1
2004	610	2.969	-2.359	16,9	20	20,5
2005	595	3.196	-2.601	-2,5	7,6	18,6
2006	702	3.800	-3.098	18	18,9	18,5
2007	762	4.645	-3.883	8,5	22,2	16,4
2008	769	4.535	-3.766	0,9	-2,4	17,0
2009	608	3.523	-2.915	-20,9	-22,3	17,3
2010	795	5.467	-4.672	30,8	55,2	14,5
2011	1.072	6.922	-5.850	34,8	26,6	15,5
2012	968	5.950	-4.982	-9,7	-14,0	16,3
2013	990	6.084	-5.094	2,3	2,3	16,3
2013*	486	3.243	-2.757	-	-	15,0
2014*	519	3.300	-2.781	6,6	1,7	15,7

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(c), 6; Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC, Rev.3) göre TÜİK verilerinden derlenmiştir.

*Ocak-Haziran ayı verileridir.

Tarım hammaddeleri ithalatındaki artış, ekonomide üretimin değil ithalatın desteklendiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu hammadde ithalatında yaşanan artışlar, dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açmaktadır (Yıldırım, 2014). Çizelge-10'a baktığımızda, tarımsal hammadde dış ticaretinde 2000-2014 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2000 yılına göre 2014 yılı Ocak-Haziran döneminde tarımsal hammadde ihracat ve ithalatın arttığı görülmektedir. 2011 yılında tarımsal hammadde ihracatı ve ithalatı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2014 yılı Ocak-Haziran dönemi itibariyle tarımsal hammadde ihracatının, tarımsal hammadde ithalatını karşılama oranı %15,7 olmuş olup tarımsal hammadde dış ticareti 2 milyar 781 milyon dolar açık vermiştir.

4.4.3. Tarımın İstihdam İçindeki Yeri

Çizelge-11: Türkiye’de Nüfus, İstihdam ve Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)	Tarımsal İstihdam (%)	Tarımsal İstihdam Değ. (%)
2002	69.626	21.354	7.458	34,9	-
2003	70.363	21.147	7.165	33,9	-3,9
2004	71.152	19.632	5.713	29,1	-20,3
2005	72.065	20.067	5.154	25,7	-9,8
2006	72.974	20.423	4.907	24,0	-4,8
2007	70.586	20.738	4.867	23,5	-0,8
2008	71.517	21.194	5.016	23,7	3,1
2009	72.561	21.277	5.240	24,6	4,5
2010	73.723	22.594	5.683	25,2	8,5
2011	74.724	24.110	6.143	25,5	8,1
2012	75.627	24.821	6.097	24,6	-0,7
2013	75.627	25.524	6.015	23,6	-1,3
2014/1	76.668	25.194	5.383	21,4	-2,3
2014/2	76.668	24.999	5.055	20,2	-6,1
2014/3	76.668	25.583	5.315	20,8	5,1
2014/4	76.668	26.194	5.578	21,3	4,9

Kaynak: T.C. Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM, 2014, 4; TÜİK
Son Güncelleme: 15/07/2014

Çizelge-11’e baktığımızda, Türkiye’de nüfus 2007 yılına kadar artış eğiliminde olup; 2007 yılında ise düşüş göstererek 70 milyon 586 bin olmuştur. 2012 ve 2013 yıllarında ise Türkiye’de nüfus 75 milyon 627 bin olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise 2002 yılına göre nüfus artarak 76 milyon 668 bin olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de nüfus 2014 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Toplam istihdam ve tarımsal istihdamda 2002-2014 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmıştır. 2002 yılına göre 2014 yılının dördüncü çeyrek döneminde; toplam istihdamın arttığı, tarımsal istihdamın ise azaldığı görülmektedir. Toplam istihdam 2014 yılının dördüncü çeyrek döneminde en yüksek seviyede iken, tarımsal istihdam ise 2002 yılında en yüksek seviyededir. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payında, 2002-2014 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte genel olarak düşüş trendi görülmüştür. Tarımsal istihdamın toplam istihdam içerisindeki payı, 2002 yılında en yüksek seviyededir.

4.5. Cumhuriyet'ten Günümüze Tarım Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde, Cumhuriyet'ten günümüze tarım politikalarının tarihsel gelişimi, Cumhuriyet'ten 1980 yılına kadar uygulanan tarım politikaları, 1980-2000 yılları arasında uygulanan tarım politikaları ve 2000 yılından günümüze uygulanan tarım politikaları olmak üzere üç dönemde incelenmektedir.

4.5.1. Cumhuriyet'ten 1980 Yılına Kadar Uygulanan Tarım Politikaları

4.5.1.1. 1923-1949 Dönemi Tarım Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye pek çok sorun kalmıştır. Tarım üretiminin yarı yarıya azalması, nüfusun yapısında meydana gelen büyük değişiklikler ve üretim araçlarındaki büyük kayıplar uzun süren savaş yıllarının bir sonucu olarak tarım sektöründe, Osmanlıdan miras kalan sorunlardan bazılarıdır (Eşiyok, 2004, 13).

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti başkanı olarak Atatürk'ün 1923 yılında yayınladığı beyannamede tarım konusunda aşağıda belirtilen maddeler yer almaktadır (Özyıldız, 2012, 29):

- Aşar usulünde halkın şikayetçi olduğu ve mağdur kaldığı hususlar ıslah edilecektir.
- Tütün tarımı ve ticareti, milletin en yüksek faydayı temin şekilde düzenlenecektir.
- Maliye çiftçilere, sanayicilere, ticaret ile uğraşanlara kolaylıkla borç verebilecek şekilde ıslah edilecektir.
- Ziraat bankasının sermayesi arttırılacak ve çiftçilere daha kolay ve daha fazla yardım edebilmesi temin olunacaktır.
- Ülke çiftçileri ile büyük ölçüde tarım makineleri ithal edilecek ve çiftçilerimizin tarım alet ve makinelerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanacaktır.

- Ormanlarımızdan fenni gelişmeye uygun bir şekilde istifadeyi, hayvanlarımızın ıslahını sayılarını artırıcı tedbirlerin alınmasını düzenleyen esaslar ortaya konacaktır.

1923 yılında Türkiye ekonomisi için uygulanacak politikaları tespit etmek için her kazadan üçü çiftçi olmak üzere bin yüz otuz beş kişi davet edilerek İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede alınan kararlar aşağıdaki gibidir (Özyıldız, 2012, 30):

- Aşar vergisinin kaldırılması
- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılması
- Kapitülasyonların kaldırılması
- Banka kurulmasının teşviki
- Hayvancılığın geliştirilmesi
- Lüks ithalattan kaçınılması
- Yabancı sermayenin ülke gelişmesine katkısı göz önünde bulundurularak izin verilmesi
- Devlet memurları ve Askerlerin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması
- Reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan tütün ve içki tekelinin yerli halka verilmesi

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması ve 1926 yılında da Medeni Kanun'un kabulü tarım alanında öncelikli olarak atılan adımlardır (Yavuz, 2005, 46). 1926 yılında şekerpancarı destekleme kapsamına alınmıştır (Özyıldız, 2012, 32). Medeni Kanun ilerleyen yıllarda, çiftçinin miras yolu ile topraklarının parçalanmasına ve buna bağlı olarak da topraklarında ekonomik ve küçük olmayan işletmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Medeni Kanun ile ortaya çıkan bu durumlardan, çiftçiler olumsuz etkilenmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan politika adımlarından birisi de buğday fiyatlarındaki artışın önüne geçmek, halkın ucuz ekmek alması ve ucuz buğday temin edebilmesi için buğday ithalatının yapılmasıdır (Yavuz, 2005, 46). 1923-1929 yılları arasında aşar vergisinin kaldırılması ve Medeni Kanun'un kabulü gibi yenilik hareketleriyle tarımın

gelişmesini engelleyecek faktörler kaldırılmaya çalışılmıştır; ayrıca 1923 ile 1929 yılları arası tarım sektörünün ön plana çıktığı ve ekonomiyi sürüklediği dönemdir.

Medeni Kanun'un kabulüyle arazilerdeki özel mülkiyet yasal güvenceye alınmıştır. Ayrıca 1932 yılına kadar olan dönemde, tarım politikaları uygulamalarıyla birlikte özel sektör teşvik edilmiştir (TKB¹⁰, 2004, 14-16). Miri arazinin bir parçası olan vakıf toprakları 1935 yılında tasfiye edilmiştir. Ayrıca 1923–1938 yılları arasında toprağı olmayan köylüler için 3,7 milyon dekar arazi dağıtılarak topraklandırma çalışmaları yapılmıştır (Özyıldız, 2012, 31). Ekonomiyi millileştirme çabaları çerçevesinde çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlar çerçevesinde Milli Ekonomi politika oluşumunu engelleyen Osmanlıdan kalan gümrük tarifelerinin yerine ilk defa 1929 yılında milli gümrük tarifesi uygulanmaya başlamıştır (TKB, 2004, 17).

1923 yılı ile 1929 yılı arasındaki dönemde tarım sektöründe gerçekleşen üretim artışlarında, tarımda traktör kullanımı etkili olmuş olup; bu dönemin başında 1923 yılında traktör sayısı iki yüz yirmi iken, 1929 yılına gelindiğinde ise %809 oranında artarak iki bini geçmiştir (Büyük Larousse, 1986, 11825; Eşiyok, 2004, 14-16). Ancak hükümetin teşviklerine karşın tarımda makineleşme tam anlamıyla sağlanamamıştır ve üretimde kullanılan yöntemler açısından tarım alanında geri kalmıştır (Eşiyok, 2004, 16).

1930 yılı ile 1939 yılı arasında tarım sektöründe, devletçi–korumacı politikaların uygulandığı bir dönemdir (Büyük Larousse, 1986, 11825; Eşiyok, 2004, 17; Silier, 1981, 60). Tarım sektöründe, hem ülke içerisinde yaşanan olumsuzluklar, hem de uluslararası boyutta yaşanan büyük buhran, ikinci dünya savaşı gibi olumsuzluklara rağmen, 1923 yılından 1945 yılına kadar olan sürede önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda tarım sektöründe yaşanan olumlu gelişmelere, 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), çiftçilerin ekonomik olarak kredi yoluyla desteklenmesinin artırılması için Ziraat Bankası'nın etkinliğinin artırılması ve ilk defa bu dönem içerisinde tarım sektöründe kullanılmaya başlayan tohum, gübre ve traktör gibi girdiler örnek olarak verilebilir (Gaytancıoğlu, 2009, 84-

¹⁰ Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, 29 Haziran 2011'den beri T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak anılmaktadır.

85). Tahıl fiyatlarında destekleme politikaları, 1932 yılından itibaren başlamıştır. TMO, 1938 yılında tahıl fiyatları desteklemeleriyle ilgili olarak kurulmuştur (TKB, 2004, 17).

İkinci Dünya Savaşının etkili olduğu 1940'lı yıllarda, tarımsal ürün fiyatlarında süreklilik arz eden artışlar görülmüştür. Buna bağlı olarak da devletler tarımsal ürün fiyatlarındaki artışları düşürmek için fiyatlara müdahalelerde bulunmuştur. Devletlerin tarımsal ürün fiyatlarını düşürmek için yaptığı bu müdahaleli döneme narh uygulama yılları denilmiştir. Aynı zamanda bu dönem içerisinde ilk taban fiyat uygulaması tütün üzerinden başlamıştır. Bu uygulama 1947 yılında toplam üretimin %13'ü alınması şeklinde yapılmıştır (Yavuz, 2005, 46). Türkiye'de, ikinci dünya savaşının uzun sürmesi, seferberliğin ilan edilmesi ve buna bağlı olarak da genç nüfusun askerde olmasının ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler tarım sektöründe de kendini göstermiştir. Tarımsal ihracat ve tarımsal üretim düşmüştür. Tarımda gıda sıkıntısı başlamıştır ki buda beraberinde karne ve tayınlama uygulamalarıyla birlikte karaborsa ve istifçiliği getirmiştir (Oktar ve Varlı, 2010, 16).

İkinci dünya savaşı yıllarında, tarım sektöründe kurumsallaşma devam etmiştir. Bu kurumsallaşmanın sonucu olarak, Devlet Üretme Çiftlikleri, Köy Okulları ve Köy Enstitüleri kurulmuştur (Eşiyok, 2004, 19). Köy Enstitüleriyle, köylülerin köylülükten kurtarılarak çiftçi olmaları hedeflenmiştir (Ünal, 2009). Devlet üretme çiftlikleri ise; ülke çiftçiliğinin zirai verimini artırmak, üretimi çeşitlendirmek ve üretim kalitesinin yükseltilmesi amacıyla iyi tohumluk, damızlık ve fidan ihtiyacını karşılamak, tarım konusunda çiftçiye örneklik ve öğreticilik yapmak üzere tarım bakanlığına bağlı olarak tüzel kişiliğe haiz, katma bütçeli olarak 07.06.1949 tarihinde kurulmuştur (RG, 1949).¹¹ Ayrıca, devlet üretme çiftlikleriyle aynı amaç doğrultusunda, Ankara'da, tarım bakanlığına bağlı ve tüzel kişiliğe haiz olmak üzere Atatürk Orman Çiftliği kurulmuştur (RG, 1950).¹² 1939 yılı ile 1949 yılları arasında çeşitli tarım ürünleri destekleme kapsamına alınmıştır. Bunlardan; 1940 yılında mısır, 1942 yılında çay, 1944 yılında çeltik ve 1947 yılında tütün destekleme kapsamına alınan ürünlerdir. Ayrıca 1944 yılında çiftçilerin modern

¹¹ 13.06.1949 tarih ve 7231 sayılı Resmi Gazete

¹² 01.04.1950 tarih ve 7472 sayılı Resmi Gazete

tarım girdilerine olan taleplerini uygun fiyatlarla karşılamak amacıyla Zirai Donanım Kurumu kurulmuştur (Özyıldız, 2012, 34-35). 1946 yılında çok partili hayat başlamıştır (Ağca, 2010, 15). 1946 yılı ile başlayan bu dönemle birlikte, IMF, DB ve OECD gibi kuruluşlar Türkiye'nin gündemine girmiştir (Büyük Larousse, 1986, 11826; Ağca, 2010, 15).

4.5.1.2. 1950-1962 Dönemi Tarım Politikaları

1950 yılı ile 1960 yılı arasındaki dönemde, dış yardımlarla finanse edilen tarım sektörü, ekonominin ana sektörü olmuştur. Tarım sektöründe yaşanan ekipman ve teçhizat sıkıntısı, altyapı yetersizliği ve sermaye problemi gibi konular Amerika'dan Marshall planı çerçevesinde sağlanan yardım ve devletin kendi imkanlarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda devlet kendi imkanları doğrultusunda köylüye düşük faizli krediler kullanırmış ve destekleyici politikalar uygulamıştır. Marshall planıyla da tarımda traktör ve gübre kullanımı artmıştır. Bu dönemde tarım sektörü; traktör kullanımı ile birlikte ekilen arazilerinin artması, Marshall yardımı ve devletin tarıma yönelik olarak uyguladığı destekleme ve kredi politikalarıyla birlikte hızla gelişmiştir (Oktar ve Varlı, 2010, 17-18). Türkiye'de 1950-1960 yılları arasındaki dönemde, özellikle Marshall planından sonra tarımda makineleşmenin hızla artmasına bağlı olarak işlenen tarım arazilerinin sayısı artmış olup tarım sektörü daha fazla pazara yayılmıştır (Eşiyok, 2004, 23).

1950 yılı ile 1962 yılı arasındaki dönemin plansız bir dönem olmasının yanı sıra ekonomi politikalarında yapılan hatalardan, tarım sektörü bu dönem içerisinde etkilenmiştir. Bunun yanında 1950 yılı ile 1953 yılı arasındaki dönemde ise tarım arazilerinin ekim alanlarında artışlar görülmüştür; bu artışlar sonucu arazilerin ekim alanları 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara yükselmiştir. 1952 yılında Et ve Balık Kurumu ve 1956 yılında da Yem Sanayii kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından planlı döneme kadar olan süreçte, pazar garantisi veren ve buna bağlı olarak destekleme alımları yapılmasını hedefleyen politikalar ile temel tarım girdilerinin sübvansiyonlu fiyatlar üzerinden üreticiye ulaşmasını sağlamaya yönelik politikalara öncelik verilerek hareket edilmiştir (Özyıldız, 2012, 36). 1948 yılında tarımın Milli Gelir (MG) içerisindeki payı %53,2 iken, 1960 yılında MG

içerisindeki payı azalarak %43 olmuştur. 1961 yılında çıkarılan anayasa tarım sektörünü etkilemiştir. Anayasada, toprak reformunun yapılması ve bu reform kapsamında dağıtılacak arazilerin kamulaştırılmasını içeren maddeler bulunmaktadır (TKB, 2004, 21-22).

4.5.1.3. 1963-1980 Dönemi Tarım Politikaları

Türkiye’de tarım politikaları 1963 yılına kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından belirlenmemiş olup planlı kalkınma dönemlerine geçildiği 1963 yılı ile birlikte, tarım politikaları ilk defa yazılı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından belirlenmiştir (Gaytancıoğlu, 2009, 86). 1963 yılından itibaren kalkınma planlarının temel alındığı, planlı ekonomik dönemlere geçilmiştir. Tarımda ise, devlet merkezli üretim süreci başlamıştır (Eşiyok, 2004, 24). 1963 yılı ile 1967 yılı arasındaki dönem, fiyatlara müdahale edilmesinin aksine üretim girdilerini desteklemenin ön planda olduğu birinci beş yıllık kalkınma planı dönemidir. Bu dönem içerisinde, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) geliştirilerek destekleme kapsamına sadece kooperatif üyelerinin alınacağı aynı zamanda da bu desteklemeler için yapılacak olan ödemelerin ancak olağanüstü dönemlerde bütçeden sübvansiyon verilmesi yolu ile gerçekleştirileceği belirtilmiştir. TSKB 1960’lı yıllara kadar kooperatifçilik şeklinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1960 yılı ile 2000 yılı arasındaki dönemde TSKB’ler, devletin finansman kararlameleri yoluyla destekleme alımı yapmak için görevlendirilmiştir (Özyıldız, 2012, 39-45).

1968 yılı ile 1972 yılı arasındaki dönem, ikinci beş yıllık kalkınma planı olup bu dönemde tarım fiyat politikalarına ve tarımsal desteklemelere daha az önem verilmiştir. Bu planda, tarım sektörünün fiyat politikaları yoluyla devamlı olarak desteklenmesinin; yapısal bozukluklara yol açacağı, kaynakların tahsisinde israfa neden olacağı ve fiyatlarda yükselmeye neden olacağı belirtilmiştir (Özyıldız, 2012, 40). İkinci beş yıllık kalkınma planında, sanayi sektörünün gelişimine daha fazla önem verilmiş olup tarım sektörü bu kalkınma planı süresi içerisinde sanayi sektörünün gerisinde kalmıştır (TKB, 2004, 23).

1973 yılı ile 1977 yılı arasındaki üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde, destekleme kapsamındaki ürünlere yüksek fiyatlar uygulanmıştır. 1979 yılı ile 1983

yılı arasındaki dönem, dördüncü beş yıllık kalkınma planı dönemidir. Bu kalkınma planında, tarımsal üretim hedefleri çerçevesinde; fiyat ve müdahale alımları yanında tarımsal eğitim, örgütlenme ve ucuz girdi teminine önem verilmesi, dar ve orta gelirli üreticilerin desteklenmesi ve destekleme fiyatlarının ürünün özelliğine göre ekimden ve hasattan önce açıklanması belirlenmiştir (Özyıldız, 2012, 41-42). Türkiye’de tarım sektörü, 1980 yılına kadar olan süreçte, genel olarak devlet tarafından desteklenmiş ve korunmuştur. Ayrıca, 1980 yılına kadar izlenen tarım politikalarında ülke menfaatleri gözetilmiştir (Eştürk ve Ören, 2014, 198-199). 24 Ocak 1980 kararlarıyla, tarım fiyatlarının baskı altında tutulması hedeflenmiştir (Ardıç, 2004, 85). 24 Ocak 1980 kararlarının ekonomiye yansımaları, her sektörde olduğu gibi tarım sektörüne de olmuştur. 1980 kararlarının, tarım sektörünü doğrudan ilgilendiren maddeleri aşağıda belirtilmiştir:

- Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddesi, tarımsal ilaç ve bunun hammaddelerinin dış alımı için döviz kurunda katlı kur sistemi uygulanmış, bu alımlar için döviz kuru daha düşük seviyede uygulanmıştır.
- Belirli tarımsal ürünler için uygulanan taban fiyatta artışların ihtiyatlı yapılması ve destekleme alımlarında kısıtlama yapılması, ödemelerin çeşitli dönemlere dağıtılması karara bağlanmıştır (TKB, 2004, 25).

4.5.2. 1980-2000 Yılları Arasında Uygulanan Tarım Politikaları

1980 yılından itibaren başlayan süreçte, tarım politikaları ve tarımsal yapı alanlarında değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler, Dünya’nın yanı sıra Türkiye’de de görülmüştür. Bu bağlamda, 1980 yılından sonra Türkiye’de uygulanan liberal ve serbestleşme politikalarıyla devlet tarımdan çekilmeye başlamıştır (OECD, 2013, 266). 1980 yılı ile birlikte, tarım sektöründe yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu doğrultuda uygulanan tarım politikalarıyla birlikte, sübvansiyon azaltılmış, tarım kredi faizleri artırılmış ve destekleme kapsamında olan ürün sayıları azaltılmıştır. 1980 yılında destekleme kapsamında yirmi iki ürün var iken, 1990 yılında ise bu ürün sayısı on’a düşmüştür. Tarım sektöründe 1984 yılında gıda ürünleri ithalatına uygulanan vergi ve harçlar düşürülmüştür. Bu bağlamda da tarımsal ürün ithalatında artışlar yaşanmıştır. Ayrıca, tarım sektöründe, devlet desteğinin azaltılması sürecine

girilmiş ve bu süreç 1997 yılından itibaren de hızlanmıştır. Buna bağlı olarak, 1997 yılından itibaren, tarım sektöründeki krizler önemli boyutlara ulaşmıştır (Eşiyok, 2004, 24-25).

1985 yılı ile 1989 yılı arasındaki dönemde beşinci beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Bu planda amaç; pazarlamayı kolaylaştırmak, iç ve dış talebe aynı zamanda da mevcut arazi özelliklerine uygun üretim yapısıyla birlikte verimlilik artışı sağlamak ve tarımsal gelirlerde ve fiyatlarda istikrar sağlamaktır (Özyıldız, 2012, 42-43). Tarım sektöründe, devletçi ve korumacı politikalarından uzaklaşmıştır. Aynı zamanda kimyasal gübre hariç olmak üzere sübvansiyonlar kaldırılmıştır (TKB, 2004, 26). 1988 yılında ekonomide istihdam içerisinde en büyük pay tarım sektörüne aitti. Öyle ki ülkenin toplam işgücünün yaklaşık olarak %50'si tarım sektöründe çalışmaktaydı (OECD, 2011, 16).

1990 yılı ile 1994 yılı arasındaki dönemde, altıncı beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Bu plan döneminde, hedeflenen amaçlar noktasında; beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminde hedeflenen amaçlardan, ekonomik ve sosyal kriterler göz önünde bulundurularak tarımsal destekleme kapsamının belirlenmesinin özellikle vurgulanması dışında pek farklılık göstermemektedir (Özyıldız, 2012, 42-43). Fiyat dışındaki desteklemeler, enflasyon, ihracat ürünleri ve TSKB konularında hedeflenen politikalar benzerlik göstermektedir (Yavuz, 2000, 13). 5 Nisan 1994 yılındaki ekonomik önlemler uygulama planı ile birlikte, üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan devlet anlayışından, ekonomide sosyal dengeyi ve piyasa ekonomisinin tamamen işlemlerini gözetilen devlet anlayışına geçiş amaçlanmıştır (TKB, 2004, 28). 5 Nisan kararlarıyla, tarımda desteklemenin hububat, şekerpancarı ve tütün gibi ürünlerde yapılmasına ve TSKB'lerin kamu finansmanı üzerindeki yükünün azaltılmasına karar verilmiştir (Bayaner, 2013, 17).

1996 yılı ile 2000 yılı arasındaki dönemde, yedinci beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Bu plan döneminde, 2000 sonrasında tarım reformunun yapılacağı vurgulanmıştır (Özyıldız, 2012, 43). 1999 yılında, IMF ile tarım politikalarının yapılandırılması koşuluyla, Stand by anlaşması yapılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda, 9 Aralık 1999 yılında, IMF niyet mektubu ve yeniden yapılandırma programı çerçevesinde tarım politikalarında, Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu doğrultuda tarım politikalarında, temel olarak tarımsal girdilere sübvansiyon

verilmesi, üretici fiyatlarının desteklenmesi ve üreticilere kısa vadeli finansman kredisi gibi politika araçları, belirlenen amaçlara ulaşmak için kullanılmıştır (Gaytancıoğlu, 2009, 88-90). 1990 yılından sonra kullanılan tarımsal destekleme politika araçları, aşağıdaki gibi beş başlık altında toplanabilir (Özyıldız, 2012, 46):

- Fiyat Desteği (Destekleme Alımları): Destekleme alımları 1994 yılından itibaren hububat, tütün ve şeker pancarıyla sınırlandırılmıştır. (TSKB'lerin alım yaptığı ürünler ise bu destekleme alımları kapsamında çıkartılmıştır.)
- Telafi Edici Ödemeler: Çay budama ödemeleri, tarım ürünleri ihracat iadeleri, hayvancılıkla ilgili destekler ve pamuk ve yağlı tohumlara sağlanan primler,
- Girdi Desteği: Tohum, fidan, kimyevi gübre ve zirai ilaçlar için yapılan ödemeler,
- Kredi Desteği: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kaynaklı krediler ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası kredileri
- Diğer Destekler: Altyapı hizmetleri (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri gibi kuruluşlar tarafından yapılan hizmetler), tarife ve tarife dışı engellerle yapılan koruma, altyapı yatırımları, diğer sosyal amaçlı destekler (Vergi muafiyeti, sosyal güvenlikte düşük primle eşit sağlık hizmetlerinden yararlanma) ve genel devlet hizmetleri (Tarım ve Köyİşeri Bakanlığı'nın laboratuvar, yayımcılık faaliyetleri, damızlık hizmetleri)

4.5.3. 2000 Yılından Günümüze Kadar Uygulanan Tarım Politikaları

Türkiye'de, 2000 yılından itibaren yaşanan tarım politikaları alanındaki değişikliklerde; AB, DB, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) etkili olmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan bu politika değişikliklerinde, IMF ve DB başrol oynamıştır (Narin, 2011, 1-7). IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Türkiye'de, 2000'li yılların tarım politikalarının temeli atılmıştır (Günaydın, 2010, 169). Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerden sonra, IMF ve DB, tarım politikaları konusunda reform yapılmasını istemişlerdir. Bu reform isteği doğrultusunda, DGD sistemine geçilmiştir. Bu geçişin temelinde ise ARIP rol oynamıştır (Gaytancıoğlu, 2009, 89). Tarım politikası uygulamalarında, ülke dışındaki koşullardan kaynaklanan

dış kaynaklı faktörlerin yanı sıra ülke içindeki koşullardan kaynaklanan iç kaynaklı faktörler de etkili olmuştur. Tarım sektöründeki yapısal sorunlar, içsel faktörlerin başında gelmektedir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2007, 21).

Türkiye’de tarım politikalarında, içsel faktörlerin etkinliğini kaybetmesiyle, tarım politikaları üzerinde, AB ile yapılan Gümrük Birliği (GB) anlaşması ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Uruguay görüşmeleri gibi dışsal faktörler etkili olmuştur (ZMO, 2008). GATT 1988-1994 Uruguay Turu tarım anlaşması ile birlikte, tarımda liberalleşmeye yönelik ilk adımlar atılmıştır (Yılmaz, 2013, 197). GATT Uruguay Turu tarım anlaşmasıyla, ülkelerin tarıma sağladıkları desteklerin kısıtlanması ve gümrüklerin düşürülmesi kabul edilmiştir. Türkiye’de, fiyatı etkileyecek destek politikaları yerine doğrudan gelir veya prim gibi politika uygulamalarının yapılması, 2001 yılında imzalanan ARIP ile gerçekleştirilmiştir (Özkaya, Günaydın, Bozoğlu, Olhan ve Sayın, 2010, 3). GB anlaşması çerçevesinde ise, temel tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış, işlenmiş tarım ürünleri anlaşmaya dahil edilmiştir (ZMO, 2008).

1980’li dönemlere kadar, ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere GÜ, tarımsal üretimi teşvik etmiş ve endüstriyel tarım sistemini desteklemişlerdir. Buna bağlı olarak bu ülkeler, büyük oranlarda tarımsal ürün fazlalığı elde etmişlerdir. 1980’li dönemlerin sonrasında ise, bu ülkelerde tarımsal politikalarda değişiklikler görülmüştür. Bu politika değişiklikleriyle, çiftçilerin doğrudan desteklerle üretimi sürdürmeleri sağlanmıştır. Ayrıca bu politikalar, çiftçilerin eline geçecek fiyatların azalmasını sağlayacak şekilde uygulanmıştır. GÜ damping uygulaması ile kendi çiftçilerinin maliyetleri altında ürünleri ihraç etmişlerdir. GÜ bu dönem içerisinde, IMF ve DB gibi kurumlar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarını etkilemişlerdir. IMF ve DB tarafından gelişmekte olan ülkelerde uygulanan programlarla; tarımsal ürünleri destekleyen kamu kurumları özelleştirilmiş, tarım ürünlerindeki gümrükler azaltılmış veya sıfırlanmış ve doğrudan destek sistemine geçilmiştir. Bu bağlamda da dampingli ürünlerin piyasaya girişi kolaylaştırılmıştır (Özkaya, vd., 2010, 6). 2000 yılından günümüze kadar uygulanan tarım politikalarını, içsel faktörler ve dışsal faktörler olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür:

4.5.3.1. İçsel Faktörler

Tarım politikalarının içsel faktörleri; desteklerin bütçeye yükü, dış borç ve krediler, siyasi istikrarın etkileri, cari işlemler açığı ve Türkiye’de tarım sektöründe görülen problemler şeklinde sıralanabilir (Yavuz, 2005, 49). Örgütlü, rekabet gücü yüksek olan, sürdürülebilir tarım politikaları oluşturulması bakımından; TMO, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş ve Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nün etkinliğini artırmak için yeniden yapılandırılmaları, çiftçi kayıt sistemine geçilmesi, tarım-sanayi entegrasyonunun sağlanması ve TSKB’nin özerkleştirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 2000, 132-134). Ek Çizelge 1, çiftçi kayıt sisteminde kayıtlı çiftçi sayısı ve alanı göstermektedir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2014).

IMF’ye verilen niyet mektupları doğrultusunda; 2001 yılında 4634 sayılı Şeker Kanunu¹³, 2002 yılında 4733 sayılı Tütün Kanunu¹⁴ çıkarılmıştır (Narin, 2011, 9). Üreticilerin doğal afetler karşısındaki kayıplarının giderilmesi için 2005 yılında 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu¹⁵ çıkarılmış olup bu kanunla birlikte, Tarım Sigortaları Havuzu yürürlüğe girmiştir. 2001 yılı ile birlikte üreticiler, DGD ile desteklenmiştir. Bu bağlamda tarımsal destekleme alanında, girdi ve destekleme alımları şeklinde verilen fiyat desteklerinin yerine DGD’ye geçilmiş olup TSKB özerkleştirilmiştir (DPT, 2006, 18-19).

2004 yılında AB uyumu düşünülerek hazırlanan “Tarım Stratejisi Belgesi (2006-2010)”¹⁶, tarım sektörünü ilgilendiren kararların daha kolay alınması ve sektörün kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda ilerlemesini sağlamak için hazırlanmıştır. Bu belgede, Türkiye’nin tarım politikasındaki stratejik amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır (DPT, 2004, 1):

- Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması,
- Üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarının sağlanması, üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin

¹³ 19.04.2001 tarih ve 24378 sayılı Resmi Gazete

¹⁴ 09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete

¹⁵ 21.06.2005 tarih ve 25852 sayılı Resmi Gazete

¹⁶ 30.11.2004 tarih ve 2004/92 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı

uygulamaya konulması yoluyla üreticilerin rekabet düzeylerinin yükseltilmesi,

- Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınması,
- Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan yaklaşıma dayalı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirecek biçimde uygulanması,
- Kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere; kar amacı gütmeyen Tarımsal Üretici Birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi ile tarımsal nitelikli diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi, söz konusu örgütlerde denetimin özleştirilmesi, şeklinde belirlenmiştir.

Türkiye tarım politikalarını etkileyen bir başka iç faktör de “Tarım Kanunu”¹⁷ dur. Bu kanunun hedefi; kalkınma planları doğrultusunda tarım sektörünü ve kırsal alanı belirsizliklerden arındırarak daha istikrarlı bir ortama dönüştürmek ve böylece de üreticilerin daha rahat üretim planlaması yapmasına olanak tanımaktır. Tarım kanunu, tarım strateji belgesini içermektedir. Ayrıca tarım politikalarıyla ilgili, ilk ve tek kanun olması bakımından da önem taşımaktadır (RG, 2006). Onuncu kalkınma planıyla birlikte Türkiye’de tarım politikalarında; Çok sayıda ve dağınık şekilde parsellerden oluşan tarım işletmelerinin bütünlüğünün sağlanması yönünde hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılması, tarımsal bilgi sistemlerinin ortak kullanımı sağlayacak şekilde entegrasyonunun oluşturulması, tarımsal desteklerin; tarım havzaları ve parselleri dikkate alınarak sosyal amaçlı ve üretim merkezli, ürün deseni ve su potansiyeli uyumu doğrultusunda sertifikalı üretim yöntemlerine önem

¹⁷ 25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete

verilmesi ve tarım sigortalarının kapsamının genişletilerek daha fazla uygulanması hedeflenmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, 114-115).

4.5.3.2. Dışsal Faktörler

Tarım politikalarının dışsal faktörleri; DTÖ, AB, IMF ve DB şeklinde sıralanabilir (Yavuz, 2005, 49).

4.5.3.2.1. Dünya Ticaret Örgütü

Uluslararası ticareti serbestleştirme amacıyla olan DTÖ, ticaret politikalarını doğrudan etkilemekte, ülke içerisindeki destekleme politikalarını ise dolaylı yoldan etkilemektedir (Yavuz, 2005, 49). 1995 yılında DTÖ Tarım Anlaşması yürürlüğe girmiş ve bu anlaşma uyarınca da üye ülkeler; pazara giriş, iç destekler ve ihracat destekleri konularında indirim taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu tarım anlaşması ile ülkeler; GÜ, gelişme yolundaki ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler olarak üçe ayrılmıştır. İç destekler; İndirime tabi olanlar (kırmızı kutu destekleri), kısıtlananlar (mavi kutu destekleri) ve indirime tabi olmayanlar (yeşil kutu destekleri) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kırmızı kutu destekleri; fark ve telafi edici ödemeler, girdi sübvansiyonları ve fiyat yolu ile yapılan destekleri içermektedir. Türkiye’de et, süt ve yağlı tohumlara yapılan prim ödemeleri, bu kutuda yer almaktadır. Mavi kutu destekleri; üretimi sınırlayıcı olan programlar çerçevesindeki doğrudan ödemeleri içermektedir. Türkiye’de fındık ve tütün için yapılan üretim planlamaları, çayda yapılan budama tazminatları ve kaliteyi yükseltmek amacıyla yapılan destekler, bu kutuda yer almaktadır. Yeşil kutu destekleri; üretim ve ticaret üzerinde olumsuz etkisi olmayan ya da çok az olumsuz etkisi olan destekleri içermektedir. Türkiye’de hayvancılık destekleri ve DGD bu kutuda yer almaktadır (II. Tarım Şurası, 2004, 64-65). 3-6 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleştirilen, DTÖ’nün Dokuzuncu Bakanlar Konferansında Bali paketi kabul edilmiştir. Bu paket çerçevesinde;

- Ticaretin kolaylaştırılması anlaşması,
- Tarım başlığı altında; genel hizmetler, gıda güvenliği amaçlı kamu stok programları, ihracatta rekabet ve tarım ürünlerinde tarife kota yönetimi,

- En az gelişmiş ülkelerdeki pamuk üreticilerinin pazara erişim imkanlarının iyileştirilmesi ve bu ülkelerdeki pamuk üretimine destek sağlanması,
- Kalkınma ve en az gelişmiş ülkeler başlığı altında çeşitli hükümler olmak üzere, toplam on adet karar, Bakanlar düzeyinde kabul edilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014, 3).

4.5.3.2.2. Avrupa Birliği

Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarının belirlenmesinde, OTP’ye uyumun gözetilmesi zorunlu olmuştur (Narin, 2008, 194). OTP; Tek Pazar, Topluluk Tercihleri ve Mali Dayanışma olmak üzere üç temel prensibe dayanmaktadır (Oğuz, 2005, 204). Türkiye’de, AB’ye uyum sürecinde destekleme fonu oluşturulmuştur. Tarımsal destekleme politikalarının yanı sıra tarıma yönelik olan kalkınma ve yapısal politikaların da finansmanlarının tek elden yürütülmesi amacıyla, Türkiye’de ulusal fon oluşturulmuştur (Yavuz, 2005, 57-58). 2007-2013 yılları arasında kalan yedi yıllık dönemde, AB mali yardım mekanizması, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecinde yeniden şekillendirilmiş ve bu uygulama Katılım Öncesi Yardım Aracı olarak adlandırılmıştır. Böylece aday ve potansiyel aday ülkelere yapılacak mali yardımlar, AB tarafından tek bir yasal çerçevede toplanmıştır. Farklı bileşenleri içeren, Katılım Öncesi Yardım Aracının kırsal kalkınma bileşeni tanımlanmıştır. 25 Şubat 2008 tarihinde, Avrupa Komisyonu tarafından onaylanan bu bileşen, Türkiye’nin AB’ye katılım öncesindeki kırsal kalkınmayla ilgili öncelikleri ve ihtiyaçları gözetilerek hazırlanmıştır. Bunun nedeni de, Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan kapasiteyi oluşturmak ve işletmeleri AB standartlarına çıkarmaktır (Tan ve Karaönder, 2013, 90).

9 Aralık 1999 tarihinde Helsinki zirvesinde, Türkiye’nin AB adaylığı açıklanmıştır. Bu süreçle birlikte Türkiye’de, AB’ye uyum çalışmaları hız kazanmıştır. Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinde ise AB ile Müzakere Çerçeve Belgesi imzalanmıştır. Bu belgenin özellikle Tarım ve Kırsal Kalkınma faslı, AB ile tarım alanında aşılması zor olan hükümleri içermiştir. Bu fasılda yer alan hükümler; değişik ürünler için geliştirilen ve çiftçilere ve tarım sektöründe yer alan ürün işleyicilerine verilen destekler, bazı ürünlere yönelik olarak üretim ile ilgili kota

uygulamaları, bu ürünlerin ithalatına yönelik engeller ve ek tarifeler gibi hususları içermektedir. Bunun yanı sıra, tarımla uğraşan ve gelir düzeyleri düşük olan kırsal kesimin ihtiyaçlarının karşılanması ve gelir kaynaklarında çeşitlilik oluşturulmasının amaçlandığı AB kırsal kalkınma politikasıyla ilgili oluşturulacak sistemler ve idari araçlar da bu başlık altında incelenmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012).

4.5.3.2.3. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF ile Aralık 1999 yılında imzalanan Stand by anlaşması ve bu doğrultuda verilen niyet mektuplarında, tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiştir. Bu bağlamda, verilen tarım taahhütleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

- Mevcut destekleme sisteminin elimine edilerek, DGD'ye geçilmesi,
- Destekleme fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi,
- TSKB ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılması,
- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün özelleştirilmesi,
- Şeker, tütün ve TSKB alanlarında kurulların oluşturulması.

IMF ile yapılan anlaşma hükümleri, kamu bütçesi açıklarının tarımsal desteklemelerden kaynaklandığı görüşü doğrultusunda ortaya çıkmıştır (T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2007, 26). DB projeleri aracılığıyla, IMF taahhütlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (Özkaya, vd., 2010, 7). Türkiye'nin IMF ile yaptığı Stand by anlaşmaları Ek Çizelge 2'de gösterilmektedir.

4.5.3.2.4. Dünya Bankası

Türkiye, DB ile 2000 yılında ekonomik reform kredi anlaşmasını ve 2001 yılında ARIP'i imzalamıştır (Özkaya, vd., 2010, 8; OECD, 2011, 46). ARIP, 2000-2008 yılları arasında uygulanmış olup; 31 Aralık 2008 tarihinde bu uygulama sona ermiştir (Oyan, 2009, 238; OECD, 2011, 46). ARIP ile birlikte öncelikli olarak; devlet sübvansiyonları ile suni teşvikleri önemli oranda azaltmak, tarım sektöründeki üreticilerin ve tarımsal sanayi sektöründeki verimliliğin artırılması doğrultusunda

teşvikler vermeyi hedefleyen destekleme sistemi oluşturmak amaçlanmıştır (World Bank, 2001, 1). Özellikle ARIP; kredi temin etmek amacıyla, IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak için oluşturulmuştur. Bu bağlamda ARIP'in aşağıda belirtilen içerikleri, IMF taahhütlerinden finansman gerektiren bileşenleridir.

- DGD
- Çiftçi geçiş programı (Alternatif ürün projesi)
- TSKB'nin yeniden yapılandırılması
- Proje destek hizmetleri (Özkaya, vd., 2010, 8; OECD, 2011, 46)

DGD en basit şekilde; kamu kaynaklarından üreticilere yapılan ödemeleri ifade etmektedir. Geniş şekilde ise, üretimden bağımsız ve üretime belli derecelerle bağlı olan gelir ödemelerini ifade etmektedir (Yapar, 2005, 31). DGD' nin uygulama esasları aşağıdaki gibidir:

- Üreticilere yapılacak olan destekleme ödemelerinde, Çiftçi Kayıt ve Hayvan Kayıt Sistemleri esas alınacaktır,
- Bölge, işletme, arazi, ürün, tarım sistemi, çevre ve sözleşmeli üretim gibi konularda Kalkınma Planları ile Yıllık Programlar ve bütçe dengeleri esas alınarak T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın görüşleri doğrultusunda farklı miktarlarda destekleme ödemeleri yapılacaktır,
- Destekleme ödemelerinin gerekçesi, hedef kitlesi, ödeme biçimi ve ödeme zamanlaması ilgili mevzuatta belirtilecektir,
- Desteklenecek ürünler ve destekleme miktarlarının tespitinde kalite standartları ve hijyen kriterleri esas alınacaktır,
- Bir çiftçinin/işletmenin alabileceği toplam destekleme miktarının azami sınırı yıllık olarak belirlenecektir (DPT, 2004, 5).

Çiftçi geçiş programıyla, alternatif ürünlerin üretilmesiyle ortaya çıkacak ekstra maliyetleri karşılamak ve kırsal nüfusun gelir kaynaklarını çeşitlendirmek amaçlanmıştır (World Bank, 2001, 4). Devletin TSKB'lere müdahalesi, bu birliklerin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Yüksek ücret maliyetlerinin sonucu olarak

da bu birliklerin borç yükleri artmıştır. Tarım reformu çerçevesinde, TSKB ile ilgili olarak, 2000 yılının haziran ayında kabul edilen 4572 sayılı kanun¹⁸ ile düzenlemeye gidilmiştir. Bu kanunla TSKB'lere bütçeden pay ayrılması kesilmiş, bu birliklerin özerk hale getirilerek üye olan çiftçilerin ürünleriyle ilgili çeşitli hizmetler vermesi hedeflenmiştir (World Bank, 2001, 5). Destek hizmetleriyle çiftçilerin, televizyon, radyo ve gazete gibi yayın organları aracılığıyla, yapılan reformlar ve destekler hakkında zamanında bilgilendirilmeleri amacı güdülmüştür (World Bank, 2001, 6). Çizelge 12, bu projenin yapısını göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya'daki gıda ve tarımla ilgili çalışmaları organize edip gıda güvenliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Ayrıca FAO'nun, bilgi ve enformasyon kaynağı olmanın yanı sıra sağlıklı beslenmeyi arttırmak, tarımsal üretimi geliştirmek, kırsal kesimin hayat koşullarını iyileştirmek ve dünya ekonomisinin gelişimine katkıda bulunmak gibi amaçları da vardır. FAO, 1945 yılında kurulmuştur. FAO'nun 191 üye ülkesi, bir yardımcı üyesi ve bir üye kuruluşu-AB-bulunmaktadır. Türkiye, 1948 yılında FAO'ya üye olmuştur. FAO'nun Türkiye'deki çalışmaları Gıda Kalitesi ve Güvenliği, Beslenme, Organik Tarım, Gıda Güvencesi, Balıkçılık, Bitkisel Üretim ve Bitki Koruma, Ormancılık, Uzaktan Algılama Teknikleri ve Hayvan Sağlığı konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (FAO, 2015).

¹⁸ 16.06.2000 tarih ve 24081 sayılı Resmi Gazete

Çizelge-12: ARIP Projesinin Yapısı: 2005 Öncesi ve Sonrası

DGD	Çiftçi Kayıt Sistemi
	Arazi Kayıt Sistemi
Çiftçi Geçiş Programı	Alternatif Ürün Programı
	Arazi Toplulaştırma
	Köy Bazlı Yatırım Destek Programı (KBKYP)
	Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Yapısının Güçlendirilmesi Projesi (IRFO)
	Çevre Amaçlı Tarım Alanlarının Korunması Projesi (ÇATAK)
TSKB'lerin Yeniden Yapılandırılması	Kalkınma Kooperatifi Yeniden Yapılanma Desteği <ul style="list-style-type: none"> • İş kaybı tazminatı ödemesi • Yeniden yapılanma desteği
	Lisanslı Depoculuk <ul style="list-style-type: none"> • TMO • TSKB
Proje Destek Hizmetleri	Kamu Bilgilendirme Kampanyası
	Danışmanlık Hizmetleri
	İzleme ve Değerlendirme
	Proje Yönetimi

Kaynak: World Bank, 2009, 7

4.6. Tarımsal Destekleme Politikaları

Türkiye'nin destekleme politikaları ile AB ve ABD'nin destekleme politikaları arasında önemli farklılıklar vardır. AB ve ABD'de tarımsal destekleme politikalarının çerçevesi yasalarla belirlenmiştir. Bu ülkelerde, ilk olarak tarımsal yapı alanında düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra ise çevreyi koruma ve tarımdan arazi çekme konuları doğrultusunda tarımsal destekleme politikaları oluşturulmuştur. Bu ülkelerin destekleme politikalarında daha çok içsel faktörler etkili olmuştur. Bunun bir göstergesi de dışsal faktörlerin politika üzerindeki etkilerine direnilmesi

ve dışsal faktörler kaynaklı değişimlerin zamanla yapılmasıdır. Bu destekleme politikaları çerçevesinde uygulanacak destekleme miktarları, merkezi bir birim tarafından önceden belirlenerek bütçede sıkı bir disiplin sağlanmıştır. Bu ülkelerde yaşanan ekonomik gelişmeler, tarımın belirtilen ülkelerdeki MG ve istihdam içerisindeki paylarını azaltmıştır. Bunun bir sonucu olarak, uygulanan tarımsal desteklemelerin bu ülkelerin ekonomileri üzerindeki yükü azalmıştır (II. Tarım Şurası, 2004, 369). ABD ve AB'nin tarım destekleme mekanizmaları arasındaki benzerlik ve farklılıklar Ek Çizelge 3'te, Türkiye ve AB'de uygulanan tarımsal destekleme politikalarının gelişimi ise Ek Çizelge 4'te gösterilmektedir.

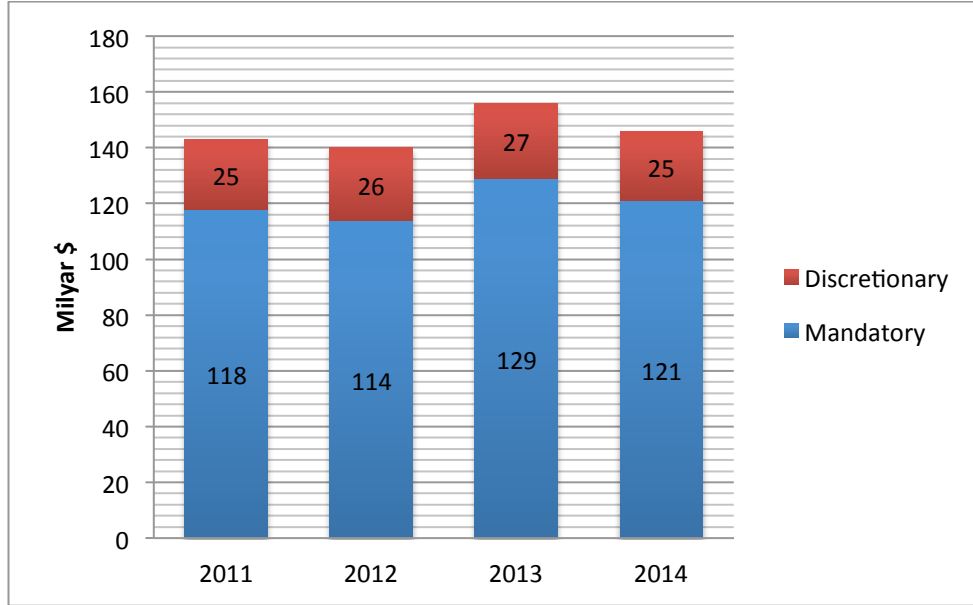
4.6.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Tarımsal Destekleme Politikaları

1933 yılında kurulan ve 1948 yılından itibaren Tarım Bakanlığı'na bağlı federal bir kuruluş olarak faaliyette bulunan Ürün Kredi Şirketi, ABD'de tarımsal destekleme faaliyetlerini yürütmektedir. Ürün kredi şirketi; tarım ürünlerini iç ve dış piyasalarda değerlendirmek, krediler, ödemeler, satın almalar ve diğer faaliyetler yoluyla tarımsal ürünlerin fiyatlarını desteklemek, gıda yardımlarında bulunmak ve tarım ürünleri fazlası için yeni dış pazarlar bulmak şeklinde faaliyetlerde bulunmuştur (Acar, 2003, 105). ABD'de, Büyük Buhrandan sonra çıkartılan tarım kanunu ile birlikte devletçi ve korumacı politikalar öncelikle tarım sektöründe etkilerini göstermiştir. Özellikle 1950'li yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarda dahil olmak üzere görülen bu süreç içerisinde hükümet, tarımsal üretimde görülen artış trendine bağlı olarak destek sisteminin fiyatını büyük ölçüde artırmıştır. Hükümet, 1960'lı yıllardan itibaren Besin pulu programıyla birlikte yoksul toplumu ürün fazlalarıyla besleme yönünde karar almıştır. Hükümet, 1973 yılında çiftçilere yetersizlik ödemeleri yapmıştır. 1980 yılında ise, hükümet malla ödeme programını hayata geçirmiştir. Bu program çerçevesinde, piyasadaki fiyatların güçlendirilmesi ve elinde bulundurduğu çok masraflı tahıl, pirinç ve pamuk stoklarının azaltılması hedeflenmiştir. ABD'de 1996 yılında, DTÖ tarım anlaşmasına bağlı olarak tarımsal destekleme alanında yenilikler yapılmıştır. Aynı yıl içerisinde çiftçiler, dünya piyasaları için yetiştirmek istedikleri ürünler konusunda serbest bırakılmış olmakla birlikte, aynı zamanda da tüm gelir destek programlarına son verilmiştir. Aynı yıl içerisinde uygulanmaya başlanan FAIR (Federal Tarımsal Gelişme ve Reform)

kanunıyla, fark ödeme uygulaması durdurulmuş; ancak taban fiyat uygulaması devam ettirilmiştir. Bu kanunla birlikte, tarımsal desteklemelere farklılık getiren Esnek Üretim Sözleşmesi başlamıştır (Gaytancıoğlu, 2009, 140-147). ABD, tarımda destekleme araçlarında değişiklikler yapmasına rağmen üreticisini devamlı korumaktadır (Gaytancıoğlu, 2009, 148; Kaymakçı, t.y., 2).

ABD’de DGD uygulamasına geçiş, 1990’lı yılların ortasında başlamıştır. FAIR kanunuyla, bu uygulamanın ABD’de yaygın hale getirilmesi için zemin hazırlanmıştır. 2002 yılında ABD’de yapılan reformlarla birlikte tarım sektörüne yapılacak olan bütün yardımların üç başlık altında toplanmasına karar verilmiştir. İlk başlık olan Decoupled ödemeleri sabit ve üretimden bağımsız olup; destekler ürün ve miktar bazında olmak üzere daha çok bu başlık altında toplanmıştır. Fark giderici ödemelerin karşılandığı Loan Rate ödemeleri ikinci başlıktır. Üçüncü başlık ise, öncelikli olarak üreticileri konjonktürel dalgalanmalara karşı korumayı hedefleyen Counter Cyclical ödemeleridir (Acar ve Bulut, 2009, 11-12). ABD’de son yıllarda yapılan politika tartışmaları, tarım programlarına bütçe içinde ayrılan payın azaltılması gerektiğini vurgulamakta ve bu konuda kısıtlamalara gidilmesi yönünde adımlar atılması gerektiğini belirtmektedir (Blandford, Josling ve Bureau, 2011, 12). USDA’nın 2014 yılı toplam harcamaları yüz kırk altı milyar \$ olarak tahmin edilmektedir. Bu harcamaların yaklaşık olarak %83’üne denk gelen yüz yirmi bir milyar \$’lık kısmı zorunlu, yasalarla belirlenmiş olan harcamalarla ilgilidir. Zorunlu harcamalar; ürün sigortası, gıda destek programları, tarım ticaret programları ve birtakım koruma programları gibi harcamaları kapsamaktadır. Geriye kalan %17’lik kısmına denk gelen yirmi beş milyar \$’lık harcamalar ise, Bakanlığın takdirine bağlı olarak yapılan harcamalardır. Bu harcamalar; kadın, bebek ve çocuklara gıda yardımı, gıda güvenliği, kırsal gelişim destekleme ödemeleri, araştırma ve eğitim, toprak ve su koruma desteği, hayvan ve bitki sağlığı, milli ormanların korunması ve yerel ve uluslararası pazarlama desteği gibi alanlara yapılan harcamaları kapsamaktadır (USDA, 2014, 2).

Çizelge-13: USDA Harcamaları

Kaynak: USDA, 2014, 2

4.6.2. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Destekleme Politikaları

1960'dan beri OTP, AB tarım politikalarında kritik bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, yıllar boyunca GB anlaşması ile beraber AB düzeyinde işlev gören tek politika olmuştur (Blandford, vd., 2011, 5). 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma anlaşmasınının 38. inci maddesinde, OTP'nin oluşturulmasına değinilmiştir. Aynı anlaşmanının 39. uncu maddesinde ise, OTP'nin amaçları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Verimliliği artırmak, bunun için de; tarımsal üretimde rasyonel bir büyüme sağlamak, özellikle emeğin ve diğer üretim faktörlerinin tam kullanımını sağlamak ve teknik gelişmeyi teşvik etmek,
- Toplulukta tarım sektöründe çalışanların gelirlerini artırmak, yaşam standardı sağlamak,
- Tarımsal pazarda/piyasalarda istikrar sağlamak,
- Tüketicilere makul fiyatlarla yiyecek sunmak,

- Yiyecek sunumunu teminat altına almak (tarımsal ürün arzını güvence altına almak).

OTP başlangıçta, tarımsal anlamda temel ürünlerde kendine yeterli olabilmeyi hedeflemiştir. AB’de, 1960’lı yıllardan sonra yeşil devrim tarım tarzı hız kazanmıştır. Bu tarım tarzı, kimyasal ilaç ve gübreye dayalı üretim tarzına suya duyarlı tohumların ilave edilmesini içermektedir (Aysu, 2006, 23-25). OTP harcamalarının finansmanı, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu tarafından karşılanmaktadır (Acar ve Bulut, 2009, 10; Kaymakçı, t.y., 2). Avrupa komisyonu tarafından 1968 yılının sonunda Mansholt Planı hazırlanmıştır. Bu planla birlikte, on yıllık süre içerisinde bitkisel üretimdeki ortalama işletme ölçeğinin 80-120 hektara çıkartılması ve tarımsal nüfusun yarı yarıya azaltılması hedeflenmiştir. 1980’li yıllarda Avrupa; tarım sektöründe verimliliği arttırmış, altyapı sorunlarını çözmüş, sektöre teknolojiyi entegre etmiş ve neredeyse tüm ürünlerde kendine yeterliliği sağlamıştır. 1988 yılında OTP’de reform yapılmıştır. Bu reform ile üretim ve stok artışlarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir (Günaydın, 2010, 101-106). Ancak ilk 30 yıl boyunca OTP’nin kapsam ve içeriğinde büyük değişiklikler olmamıştır. Bu durum 1992 reformları ile beraber değişmiştir (Blandford, vd., 2011, 5-7). 1992 yılı reformlarıyla birlikte; tarım harcamalarına yönetilebilir bir anlayış getirmek, stok artışlarını engellemek ve OTP’nin aşkın üretim kapasitesini geri çekmek hedeflenmiştir. Bu reformlarla birlikte tarım politikalarının çevre ve kırsal kalkınma boyutları, Avrupa ekonomi topluluğunda ivme kazanmıştır. Ayrıca topluluk 1992 yılında, tarım politikalarında doğrudan ödeme sistemine geçmiştir. Ekonomik bütünleşme hareketi olarak ortaya çıkan Avrupa ekonomi Topluluğu, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht anlaşmasıyla birlikte siyasal bütünleşme hareketine dönüştürülmüştür. Bu bağlamda yaşanan gelişmelere ilave olarak, topluluğun ismi AB olarak değiştirilmiştir. AB; Gündem 2000 reformu ile birlikte, OTP harcamalarını 2006 yılına kadar büyük oranda sabitlemiştir (Günaydın, 2010, 106-115).

AB’de DGD uygulamasına geçiş zamanla olmuştur. Müdahale alım fiyatları kademeli bir şekilde düşürülmüş ve üreticilerin yaşamış oldukları kayıplar giderilmeye çalışılmıştır (Ağca, 2010, 65). Gündem 2000 reformu, amaçlanan

doğrudan ödemelerde ve destekleme fiyatlarında yapılacak indirimleri içermektedir. OTP doğrultusunda, Ocak 2005 yılından itibaren Tek Tarım Ödemeleri yürürlüğe girmiştir. Tek tarım ödemeleriyle birlikte OTP'ye aşağıdaki yenilikler getirilmiştir:

- AB çiftçilerine üretimden bağımsız tek ödeme şeması,
- Eşiği geçen harcamaları önleyen finansal disiplin mekanizmasının kurulması,
- Güçlendirilmiş kırsal kalkınma planı ve 2005 yılıyla birlikte AB üretim standartlarında yeni düzenlemeler,
- Büyük arazi sahiplerinin doğrudan ödemelerinin indirilmesi,
- Ödemelerin çevre, gıda güvenliği, hayvan ve dünya sağlığını dikkate alması ve bu şartları sağlayacak gereklilikler getirmesi (Oğuz, 2005, 205-207).

AB ise 2014-2020 yıllarını kapsayan dönemlerde OTP'ye getirdiği yenilikler ile doğrudan gelir ödemelerinin daha adil ve çevreci şekilde uygulanmasını, tarım ve kırsal kalkınma destekleri arasındaki bağın güçlendirilmesini sağlamıştır. AB Komisyonu, bütçeden yeni OTP'ye ayrılacak kaynak miktarının düşürülmesine karar vermiştir (European Commission, 2013(a), 3-8). 2014 yılı AB Bütçesinde Tarım sektörü için harcanan miktarın dağılımı Ek Çizelge 5'te gösterilmiştir. Ek Çizelge 6, 1990-2012 yılları arasındaki OTP harcamalarını, 2013 OTP harcama taahhütlerini ve 2014-2020 arasında uygulanması planlanan finansal çerçeveyi göstermektedir.

4.6.3. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları

4.6.3.1. 2000 Yılına Kadar Uygulanan Destekleme Politikaları

Tarım sektörü çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Destek miktarları her sene farklılık gösterse de OECD ortalamasının üstünde seyretmektedir (OECD, 2013, 268). Bunun yanı sıra değişik şekillerde yapılan bu destekleme politikaları aynı amaçlarla yola çıkar. Destekleme politikalarında; tarım üreticilerinin ve tüketicilerinin refah düzeylerinin artırılması, tarım sektörünün ulusal ekonomiye katkısı, dış ticarete rekabet üstünlüğü sağlanması ve tarımsal üretimde sürekliliği

oluşturarak ülkenin gıda güvenliğini koruması genel amaçlardandır. Bu genel amaçlar ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak hazırlanan tamamlayıcı hedeflerle desteklenmektedir. Dolayısıyla tarım destekleme politikalarının ülkelerin ekonomisini ve ülkelerdeki farklı sınıfları farklı şekillerde etkilediğini, farklı politika araçları ile yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Tarım destekleme politikalarının etki alanının bu kadar geniş olması politika araçlarının sınıflandırılmasını güçleştirmektedir. Yine de bu politika araçlarını ekonomideki etki alanlarına göre dörde ayırmak mümkündür: (a) pazar fiyatı desteği, (b) DGD, (c) dolaylı gelir desteği, (d) genel hizmetler (II. Tarım Şurası, 2004, 109).

Pazar fiyat desteği, siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılmaktadır. Özellikle de seçim dönemleriyle birlikte fiyat destekleri artmıştır. Hayvansal ürünler için fiyat desteği ve destekleme alımları yapılmasına karşın, bu destekleme alımları ve fiyat destekleri bitkisel ürünlerin gerisinde kalmıştır (Yapar, 2005, 29). Pazar fiyatı desteği, finansmanı tüketiciler tarafından karşılanan ve üretici merkezli olan destekleme biçimidir. Tüketici fiyatlarında artışlara sebep olması bu destekleme biçiminin en önemli olumsuzluğudur. Dışsattım teşvikleri ve dışalım engelleri bu destekleme içerisinde sayılabilir. Pazar fiyatı desteklemeleri, Türkiye’de en sık kullanılan destekleme aracı olmuştur. Bu destekleme aracıyla birlikte hükümetler; hangi ürünleri hangi fiyatlardan satın alacağını belirleyip, alımı gerçekleştirmek üzere kuruluşlar görevlendirmişlerdir. DGD, finansmanı kamu bütçesi olan ve üreticilere yapılacak olan ödemelerle birlikte üreticilerin gelirlerinde artış sağlanmasını hedefleyen destekleme biçimidir. Bu destekleme biçiminin başlıcaları, doğal afet ve zarar ödemeleri, birim alan veya hayvan başına yapılan ödemeler ve depolama yardımlarıdır. Dolaylı gelir desteği, finansmanı kamu bütçesi olan ve genellikle üretim maliyetlerini azaltıcı etkisi olan destekleme biçimidir. Bu destekleme içerisinde, tarımsal üretim girdilerine yapılan sübvansiyonlar, finansman kolaylıkları ve ürün sigortalamasındaki devlet destekleri sayılabilir. Genel hizmetler, finansmanı kamu bütçesi olan ve diğer destekler olarak da sınıflandırılabilen destekleme biçimidir. Eğitim-araştırma ve yayım hizmetleri, taşımacılıkta tanınan ayrıcalıklar, tarım sektörüne tanınan vergi kolaylıkları ve tarımsal altyapı hizmetleri genel hizmetler destekleme biçimleri olup; tarım sektöründe uzun dönemde

maliyetleri azaltıcı etki yapmaktadır. Türkiye’de girdi desteği yapılmıştır. Bu bağlamda; tohum, su, gübre, tarımsal kredi ve tarımsal mücadele ilaçları gibi girdi destekleri yapılmıştır. 2002 yılında girdi destekleri, IMF’ye verilen niyet mektubu doğrultusunda sona ermiştir (II. Tarım Şurası, 2004, 109-110). Türkiye’de tarıma sağlanan girdi destekleri içerisinde en fazla payı, kimyevi gübreye verilen sübvansiyon destekleri oluşturmuştur (Eşiyok, 2004, 81).

Türkiye’de destekleme politikaları yıllar itibariyle değişikliklere uğramış olup; bu destekleme politikaları, 1932 yılında T.C. Ziraat Bankası tarafından buğdayda yapılan destekleme alımı ile başlamıştır. Türkiye’de, TMO ürün politikalarının temelinde fiyat desteği vardır. Hububat ve Baklagil destekleme alımları, TMO tarafından yapılmaktadır. 5 Nisan kararlarıyla birlikte Baklagiller bu destekleme alımının dışında bırakılmıştır (Bayaner, 2013, 20). 1960 yılında destekleme alımı kapsamında altı ürün vardır. Bu sayı 1970’li yılların sonunda yirmi dörde yükseltilmiştir. 24 Ocak 1980 kararları, destekleme kapsamındaki ürün sayısının azalmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak 1990 yılında destekleme kapsamındaki ürün sayısı ona düşmüştür. 5 Nisan 1994 kararlarına kadar, destekleme alımı kapsamında olan ürün sayıları yükseltilmiştir. Bu bağlamda, 1991 yılında destekleme alımı kapsamındaki ürün sayıları yirmi dörde, 1992 yılında ise yirmi altıya yükseltilmiştir. 5 Nisan 1994 kararlarına bağlı olarak, destekleme kapsamına alınan ürün sayısı dokuza düşürülmüştür. 2000 yıllara kadar destekleme alımı kapsamındaki ürün sayılarında önemli değişiklikler olmamıştır (II. Tarım Şurası, 2004, 110).

Türkiye’de, destekleme politikaları üzerinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bu faktörler; ülkenin ihtiyaçları ve içinde bulunduğu şartlar gözetilerek ortaya çıkan içsel faktörler ve üyesi olduğu uluslararası organizasyonlardan kaynaklanan yükümlülükler ve sorumlulukları içeren dışsal faktörlerdir. 2000’li yıllara kadar uygulanan destekleme politikalarında daha çok içsel faktörler etkili olmuştur. Fiyat desteği ve girdi sübvansiyonlarının ağırlıklı olduğu destekleme politikaları, tarım sektörünü istenilen başarıya taşıyamaması ve bütçeye getirdiği ağır yüklerden dolayı 2000’li yıllarda itibaren yerini dışsal faktörlere bırakmıştır. Bu bağlamda 2000’li yıllarda, mevcut destekleme sisteminden tamamen vazgeçilerek, DGD’ye geçilmesi hedeflenmiştir (Akkaraca Köse, 2012, 80).

4.6.3.2. 2000 Yılından Sonra Uygulanan Destekleme Politikaları

4.6.3.2.1. Doğrudan Gelir Desteği

Türkiye’de DGD ilk defa sekizinci beş yıllık kalkınma planında yer almıştır. Ayrıca ARIP projesi doğrultusunda, 1999 ve 2000 yıllarında IMF’ye verilen niyet mektuplarında da bu DGD sistemi yer almıştır (Yavuz, 2005, 52). ARIP ile birlikte; gübre, fiyat ve kredi gibi desteklerin kaldırılarak yerine DGD’nin uygulanması, üretim fazlalığının olduğu alanlardan alternatif üretim sahalarına geçilmesinin desteklenmesi (Akkaraca Köse, 2012, 80) ve hükümet bağlantılı olan TSKB’nin üyelerine hizmet etme noktasında yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi hedeflenmiştir (Bayaner, 2013, 23).

Mevcut destekleme modelinin, çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yerini bütünüyle DGD modeline bırakmasını öngören 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Aysu, 2002). 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlayan DGD sistemi, sadece ekim yapılması koşuluyla dekar başına ödeme yapılması usulüne dayanmıştır. ARIP projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte destekleme politikaları, çeşitli şekillerde yapılsa da daha çok DGD ve prim ödemeleri olarak gerçekleşmiştir. Bu DGD sistemi, ülkedeki tarım arazilerinin büyük bir kısmının kayıt altına alınması ve çiftçi kayıt sisteminin oluşturulması açısından fayda sağlamıştır (Narin, 2008, 218-221).

DGD sistemi Türkiye’de uygulandığı biçimiyle, üretimi yönlendirici bir şekli olmadığı gibi aynı zamanda verimlilikle de bir ilişkisi yoktur. Bu sistem, gelir düzeyi düşük olan çiftçilere de kaynak aktarılmasını içermesine karşın; daha çok gelir düzeyi yüksek olan çiftçilere kaynak aktarılması şeklinde bir uygulamaya sahiptir (Yalçınkaya, vd., 2006, 113). 2000 yılında DGD sistemi ilk önce; Ankara (Polatlı), Antalya (Serik ve Manavgat), Trabzon (Akçaabat ve Sürmene) ve Adıyaman (Merkez ve Kahta) olmak üzere dört ilde pilot uygulamaya başlamıştır. Bu pilot uygulama kapsamında olan üreticilere, yüz doksan dokuz dekara kadar dekar başına beş dolar ödenmiştir. 2009 yılında ise DGD uygulaması kalkmıştır (Yıldırım, 2009; Yılmaz, 2013, 200). 2009 yılında DGD uygulaması kaldırılarak, bu uygulamanın

yerine fark ödeme desteği, prim desteği ve mazot desteği gibi destekler ön plana çıkarılmıştır (Ağca, 2010, 64). Çizelge 14, DGD ödemelerini göstermektedir:

Çizelge-14: DGD Ödemeleri

Yıl	Dekar/TL	Ödenen yıl itibariyle DGD ödemeleri (Milyon TL)	DGD/Toplam destek içindeki yüzde payı
2001	10	84	-
2002	13,2*	1.877	79
2003	16*	1.942	83
2004	16	2.125	69
2005	16	1.673	45
2006	10**	2.653	56
2007	7***	1.640	29
2008	-	1.140****	32
2009	-	-	-
Toplam		13.134	

Kaynak: Oyan, 2009, 242

* bir önceki yıla göre enflasyon kadar arttırılmıştır.

**2006'da organik tarım yapanlara ayrıca 3 TL/dekar, toprak analizi yaptıranlara 1TL/dekar ek DGD ödendi.

***2007'de organik tarım yapanlara 5TL/dekar, toprak analizi yaptıranlara 1TL/dekar ek DGD ödendi.

****2007 yılına ait ödeme.

4.6.3.2.2. Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli

Türkiye'de 1 Haziran 2009 tarihinde yeni bir tarım politikası yürürlüğe girmiştir: Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli. Bu politika ile beraber Türkiye ekolojik özellikler göz önüne alınarak otuz havzaya ayrılmıştır (Yılmaz, 2013, 201). Birbirine ekolojik olarak benzeyen bu havzaların belirlenmesinde, tarım ürünlerinin en uygun şekilde yetiştirilmesine de dikkat edilmiştir. Bu politika, tarımsal destekleme politikalarında önemli bir değişikliğe neden olmuştur: desteklerin ürüne göre değil, havzaya göre verilmesi. Hedef, tarımsal desteklerin rasyonel ve etkin bir biçimde kullanılmasıdır. Buna göre, Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli'nin amacı ve hedefleri aşağıdaki gibidir (ATB, 2010):

- Tarım havzalarını belirlemek
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- Üretim planlamasına imkan sağlamak
- Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek
- Çiftçinin gelirini artırmak
- Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak
- Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak
- Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak
- Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak
- Muhtelif senaryolara göre üretimi planlamak

Ek Çizelge 7, Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli'nin kapsadığı tarım havzalarını ve illeri göstermektedir.

4.6.3.2.3. Tarım Stratejisi Belgesi

ARIP sonrası kaynakların etkin kullanımı doğrultusunda; ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeleri bir arada değerlendiren rekabet gücü yüksek, örgütlü ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amacıyla 2006-2010 yılları arasında uygulanmak üzere Tarım Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Bu belge, tarım politikalarının kayıt altına alınması yönünden ilk olması nedeniyle tarım politikaları tarihi açısından önemlidir (DPT, 2004, 1). Stratejik amaçlar, alt sektör ilişkileri ve bu amaçlara ulaşmak için uygulanacak araçlar Ek Çizelge 8'de verilmiştir (Bayaner, 2013, 24).

4.6.3.2.4. Tarım Kanunu

5488 sayılı Tarım Kanunu; yeni yapılacak olan tarım politikalarının yönünü, uygulanacak politikaların ilkelerini, kırsal gelişim ve çevresel destek çerçevesini, yönetsel ve finansal yapıyı belirler ve AB mevzuatının uygulanması için gerekli olan yönetsel yapıya yasal dayanak oluşturur (OECD, 2011, 40). Tarım kanunun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri çerçevesinde geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve bu

doğrultuda da ilgili düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu kanunda tarım politikaların amacı; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, verimliliğin artırılması, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyinin yükseltilmesi şeklinde yer almıştır. Bu kanunda, tarım politikalarının ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım,
- Uluslararası taahhütlere uyum,
- Piyasama mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı,
- Örgütlülük ve kurumsallaşma,
- Özel sektörün rolünün artırılması,
- Sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık,
- Yerinden yönetim,
- Katılımcılık,
- Şeffaflık ve bilgilendirmek.

Kanunda tarımsal destekleme politikalarının amaçları ise, tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak şeklinde belirtilmiştir. Bu kanuna göre, tarımsal destekleme programlarının belirlenmesinde aşağıdaki ilke ve stratejiler dikkate alınır:

- Tarım politikalarının amaçlarına ulaşılmasına katkıda bulunulması,
- AB mevzuatı ve uluslararası taahhütler ile uyumlu olması,
- Üreticilerin piyasa koşullarında faaliyetlerini yürütmesi,
- Kullanılacak kaynağın, adil ve etkin bir şekilde üreticilere yansımaları sağlayacak yapıda olması,
- Tarımın alt sektörlerinde dengeli bir dağılım göstermesi.

Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu, tarımsal destekleri tespit etmek üzere tarım kanunuyla birlikte kurulmuştur. Bu kanun ile, Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politika araçları aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır (RG, 2006):

- a) **DGD:** Üreticilere, tarımsal üretim amacıyla işledikleri araziler için Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen birim ödeme miktarı üzerinden doğrudan ödeme yapılır. Ödeme miktarları ise, üreticilerin tarım politikaları amaçları ve çevre koruma koşullarına uyumunu kolaylaştırmak üzere farklı düzeylerde belirlenebilir (RG, 2006). Çiftçi kayıt sisteminin geliştirilmesine bağlı olarak, belirli ürünleri yetiştiren üreticilere ödemeler yapılacaktır. Meyve ve sebze yetiştiricileri, sera üreticileri ve ÇATAK program alanları DGD dışında kalacaktır (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2006, 15).
- b) **Fark Ödemesi:** Çiftçilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteği verilir. Bu destek, öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsar. Her yıl, fark ödemesi kapsamına alınacak olan ürünler ile ödeme miktarları, Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu tarafından belirlenir (RG, 2006). Bu uygulama ile, hedef fiyat ve pazar fiyatı arasındaki fark, prim olarak üreticilere ödenecektir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2006, 16).
- c) **Telafi Edici Ödemeler:** Üreticilerin arz fazlası olan ürünlerin üretiminden vazgeçerek alternatif ürünlere yönelmeleri teşvik edilir. Üreticilere, arazilerinde alternatif ürünleri yetiştirmelerinden dolayı karşılaşılabilecekleri gelir kayıplarını önlemek üzere telafi edici ödeme yapılır. Her bir üretici için yapılacak olan ödeme miktarı, üreticinin alternatif ürünlerin üretimine ayırdığı arazi miktarı ile birim ödeme miktarının çarpımı suretiyle hesaplanır. Üreticilerin bir araya gelerek, alternatif ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması için yapacakları yatırımların finansmanı için ek ödemeler yapılabilir (RG, 2006).

- d) Hayvancılık Destekleri:** Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahı, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi ve su ürünlerinin desteklenmesi amacıyla destekleme tedbirleri alınır. Bu desteklemede; bölge ve iller bazında farklı destekler uygulamaya ve ödeme miktarlarını belirlemeye, Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir (RG, 2006).
- e) Tarım Sigortası Ödemeleri:** Üreticilerin, üretim materyallerini ve ürünlerini sigorta ettirmelerini teşvik etmek üzere, sigorta prim bedellerinin bir kısmı Devlet tarafından karşılanır. Tarım sigortasından yararlanacak olan ürünler ile teminat altına alınacak riskler, TKB'nin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir (RG, 2006). Tarım üreticilerinin; üretim, fiyat ve gelir risklerine karşı korunması gözetilerek tarımsal sigorta ve risk yönetimi araçlarının geliştirilmesi öncelikli olacaktır (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2006, 17).
- f) Kırsal Kalkınma Destekleri:** Kırsal gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesi, kırsal altyapı, toplulaştırma, tarla içi geliştirme hizmetleri ve sosyal yapının güçlendirilmesi ile doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi amacıyla, kırsal toplum kesimlerinin birlikte veya bireysel olarak yürütecekleri yatırım projelerinin maliyetlerinin bir kısmı, masraf paylaşma esasına göre, Devlet tarafından karşılanır. Kırsal kalkınma destek uygulamaları TKB tarafından yapılır. Kırsal yatırımların desteklenmesinde, köy ve diğer kırsal alanlarda yaşayan topluma istihdam sağlayıcı tarımsal ve tarım dışı ekonomik yatırımlara öncelik tanınır (RG, 2006). Kırsal kalkınma yardımları; çiftçi ve çiftçi grupları tarafından gerçekleştirilen köy bazlı yatırımları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve çiftçi kuruluşlarının yaptığı kırsal yayım hizmetleri, arazi toplulaştırma faaliyetleri, mikro-finans faaliyetleri ve kadın

ve dezavantajlı gruplara yönelik programları içerecektir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2006, 16).

g) Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini koruma Programı Destekleri: Erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde; işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri, çayır, mera, organik tarım ve ağaçlandırma için kullanmalarını teşvik etmek üzere, kendilerine belirli bir süreyi kapsayacak şekilde, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri sağlanır. Ödemeler, TKB ile üreticiler arasında imzalanacak sözleşmelere dayalı olarak ve birim arazi üzerinden yapılır. Her bir üretici için yapılacak çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destek ödemeleri, üreticilerin bu program için tahsis edecekleri arazi miktarı ile birim ödeme miktarının çarpılması suretiyle hesaplanır. Bu araziler üzerinde üreticilerin, ayrıca çevre koruma tedbirleri almaları da istenir (RG, 2006).

h) Diğer Destekleme Ödemeleri: Araştırma, geliştirme ve tarımsal yayım desteği, pazarlama teşvikleri, özel depolama yardımı, kalite desteği, piyasa düzenlemeleri desteği, organik üretim desteği, imha desteği, ürün işleme desteği, gerektiğinde bazı girdi destekleri ile tarım havzaları destekleri ve benzer konularda destekleme araçları kullanılabilir. Ayrıca bu destekleme araçları her yıl Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belirlenir (RG, 2006).

Ek Çizelge 9, Türkiye'deki destekleme ödemelerini, Ek Çizelge 10 ise tarımsal desteklerde OECD-Türkiye karşılaştırmasını göstermektedir.

4.6.3.3. 2002-2013 Yılları Arasında Tarımsal Destekleme, Tarım Alanları ve Tarımsal Üretim İle İlgili Gelişmeler

Aşağıdaki Çizelge-15'e baktığımızda, toplam tarım alanlarında, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde toplam tarım alanlarında azalma görülmüş olup bu azalış %6,7 olmuştur. 2005 yılında toplam tarım alanları en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2011 yılında ise toplam tarım alanları en düşük seviyeyi görmüştür. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin alanlarında, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanlarında azalma görülmüş olup bu azalış %12,9 olmuştur. 2005 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanları en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2012 yılında ise tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanları en düşük seviyeyi görmüştür. Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkilerinin alanlarında, 2002-2013 yılları arasında genel olarak artış trendi yaşanmıştır. Yalnızca 2009 yılında, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanlarında azalma yaşanmıştır. 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanlarında artış görülmüş olup bu artış %20,9 olmuştur. 2013 yılında meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanları en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Tarımsal Desteklemelerde, 2002-2013 yılları arasında genel olarak artış trendi yaşanmıştır. Yalnızca 2009 yılında, tarımsal desteklemelerde azalma yaşanmıştır. 2013 yılında tarımsal desteklemeler en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Reel Tarımsal Destek Değerlerinde ise, 2002-2013 yılları arasında, tarımsal desteklerde genel olarak yaşanan artış trendinden ziyade dalgalı bir trend görülmüştür. 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde reel tarımsal desteklerde artış görülmüş olup bu artış %69,3 olmuştur. 2007 yılında reel tarımsal destekler en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise reel tarımsal destekler en düşük seviyededir. Tarımsal desteklerde yaşanan bu artışlar, devletin, yıllar itibarıyla tarımsal desteklere daha fazla kaynak aktardığını göstermektedir.

Çizelge-15: 2002-2013 Yılları Arasında Tarım Alanları ve Tarımsal Desteklemelerde Yüzdellik Değişim

Yıllar	Toplam Tarım Alanı (Bin Hektar)	Toplam Tarım Alanı % değişim	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alanı (Bin Hektar)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler Alanı % değişim	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Alanı (Bin Hektar)	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı % değişim	Tarımsal Desteklemeler (Milyon TL)	Reel Tarımsal Destekleme Değerleri	Reel Tarımsal Destekleme % değişim
2002	41.196	-	17.935	-	2.674	-	1.868	23.400.823	-
2003	40.644	-1,3	17.408	-2,9	2.717	1,6	2.804	28.034.402	20
2004	41.210	1,4	17.962	3,2	2.780	2,3	3.084	28.395.348	1
2005	41.223	0,0	18.005	0,2	2.831	1,8	3.681	31.328.214	10
2006	40.493	-1,8	17.440	-3,1	2.895	2,3	4.789	37.186.028	19
2007	39.505	-2,4	16.945	-2,8	2.909	0,5	5.628	40.186.150	8
2008	39.122	-1,0	16.460	-2,9	2.950	1,4	5.851	37.828.290	-6
2009	38.911	-0,5	16.217	-1,5	2.943	-0,2	4.594	27.952.532	-26
2010	39.012	0,3	16.333	0,7	3.011	2,3	5.947	33.334.260	19
2011	38.231	-2,0	15.692	-3,9	3.091	2,7	7.103	37.387.505	12
2012	38.399	0,4	15.463	-1,5	3.201	3,6	7.686	37.158.587	-1
2013	38.428*	0,1	15.618*	1,0	3.232*	1,0	8.809**	39.615.421	7
2002-2013		-6,7		-12,9		20,9			69,3

Kaynak: Tarım alanları verileri TÜİK'ten; Tarımsal destekleme verileri T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan araştırmacı tarafından derlenmiş, Yüzdellik Değişimler ve Reel Tarımsal Destekleme Değerleri 2003=100 TÜFE kullanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

*2013 verileri geçicidir.

**2013 yılı harcaması

Aşağıdaki Çizelge-16'ya baktığımızda, tarımsal üretimde, 2002-2013 yılları arasında artış yaşanmıştır. 2013 yılında tarımsal üretim en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise tarımsal üretim en düşük seviyededir. Reel Tarımsal Üretim Değerlerinde ise, 2002-2013 yılları arasında, tarımsal üretimde yaşanan artış trendinden ziyade dalgalı bir trend görülmüştür. Ayrıca 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde, reel tarımsal üretim değerlerinde artış yaşanmıştır. 2011 yılında reel tarımsal üretim en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise reel tarımsal üretim en düşük seviyededir. 2002-2013 yılları arasında, reel tarımsal üretimde yaşanan artış, reel olmayan tarımsal üretimdeki artışın gerisinde kalmıştır. Toplam bin hektara reel kazançta, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde toplam bin hektara reel kazançta artış görülmüştür. 2011 yılında toplam bin hektara reel kazanç en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise toplam bin hektara reel kazanç en düşük seviyededir. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin üretim değerlerinde, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerlerinde artış görülmüştür. 2013 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerleri en düşük seviyededir. Reel Tahılların ve Diğer Bitkisel Ürünlerin değerlerinde ise, 2002-2013 yılları arasında, reel olmayan tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerlerinde yaşanan artıştan ziyade azalış görülmüştür. 2004 yılında reel tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin değerleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2007 yılında ise reel tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin değerleri en düşük seviyeyi görmüştür. Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler bin hektar başına reel kazançta, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde tahıllar ve diğer bitkisel ürünler bin hektar başına reel kazançta artış görülmüştür. 2011 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde bin hektar başına reel kazanç en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2007 yılında ise tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde bin hektar başına reel kazanç en düşük seviyeyi görmüştür. Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri üretim değerlerinde, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde meyveler, içecek ve baharat

bitkileri üretim değerlerinde artış görülmüştür. 2012 yılında meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin üretim değerleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 yılında ise meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin üretim değerleri en düşük seviyededir. Reel Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkilerinin değerlerinde ise, 2002-2013 yılları arasında, reel olmayan meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin üretim değerlerinde yaşanan artıştan ziyade azalış görülmüştür. 2008 yılında reel meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin değerleri en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2004 yılında ise meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin değerleri en düşük seviyeyi görmüştür. Meyveler, içecek ve baharat bitkileri bin hektar başına reel kazançta, 2002-2013 yılları arasında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, 2002-2013 yılları arasındaki bu dönemde meyveler, içecek ve baharat bitkileri bin hektar başına reel kazançta azalış görülmüştür. 2005 yılında meyveler, içecek ve baharat bitkileri bin hektar başına reel kazanç en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2013 yılında ise meyveler, içecek ve baharat bitkileri bin hektar başına reel kazanç en düşük seviyededir.

Genel olarak baktığımızda; Devlet, tarımsal desteklere daha fazla kaynak ayırmasına karşın, bu tarımsal desteklerdeki artışın tarım alanlarına ve tarımsal üretime yansımalarının aynı düzeyde olmadığı söylenebilir. Çizelge-15’de incelediğimiz tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanlarında, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin alanlarına kıyasla azalma yaşanmıştır. Bu azalışta, meyvelerde gerçekleşen hektar başına kazançların tahıllarda gerçekleşen hektar başına kazançlardan fazla olmasının, tahıl alanlarının ekilmesinden vazgeçilerek meyvelere doğru olan yönelimleri artırmasının etkili olduğu söylenebilir. 2000 ile 2008 yılları arasında uygulanan ARIP ile birlikte alternatif üretim sahalarının desteklenmesi ve 1 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeliyle de ekolojik özellikler bakımından otuz havzaya ayrılarak tarım ürünlerinin belirli alanlarda yetiştirilmesinin tarım alanlarındaki dalgalanmalarda etkili olduğu söylenebilir. Çizelge-16’da incelediğimiz tarımsal üretim değerlerinde ise reel olarak pek bir değişikliğin yaşanmaması tarımda verimliliğin sağlanamadığını gösterebilir (Maliyetler dikkate alınamamıştır). Modern üretim tekniklerinin tarım sektörüne entegre edilmesi, sulama olanaklarının geliştirilmesi ve kaynakların etkin dağılımının sağlanmasıyla birlikte tarımda verimliliğin sağlanabileceği söylenebilir.

Çizelge-16: 2002-2013 Yılları Arasında Reel Tarımsal Değerler ve Hektar Başına Kazançlar (TL)

Yıllar	Tarımsal Üretim Değeri	Reel Tarımsal Üretim Değeri	Toplam Bin Hektara Kazanç	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler Üretim Değeri	Reel Tahıl Değeri	Tahıllar ve Diğerlerinde Bin Hektar Başına Reel Kazanç	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Üretim Değeri	Reel Meyve Değeri	Meyvede Bin Hektar Başına Reel Kazanç
2002	32.264.199.594	404.180.308	9.811	14.566.410.608	182.476.441	10.174	10.041.209.895	125.788.315	47.041
2003	40.569.390.283	405.612.902	9.980	17.905.772.672	179.021.976	10.284	12.508.780.112	125.062.826	46.030
2004	45.680.437.627	420.594.008	10.206	21.474.389.148	197.721.385	11.008	12.712.015.448	117.043.483	42.102
2005	50.939.686.601	433.536.922	10.517	21.523.272.689	183.180.032	10.174	17.388.204.497	147.987.339	52.274
2006	54.515.463.228	423.306.230	10.454	20.077.340.745	155.898.215	8.939	19.384.405.785	150.517.656	51.992
2007	56.787.423.266	405.484.704	10.264	19.559.081.985	139.659.596	8.242	20.181.255.676	144.102.162	49.537
2008	66.010.114.248	426.773.160	10.909	24.043.524.972	155.447.862	9.444	23.819.593.714	154.000.086	52.203
2009	68.267.485.926	415.378.553	10.675	25.889.625.949	157.527.338	9.714	22.848.977.952	139.026.291	47.240
2010	80.038.125.617	448.631.528	11.500	28.464.470.262	159.549.698	9.769	24.985.142.885	140.047.293	46.512
2011	88.979.273.323	468.353.229	12.251	35.708.465.221	187.955.851	11.978	27.730.958.999	145.965.276	47.223
2012	87.946.988.338	425.186.813	11.073	33.158.241.882	160.306.197	10.367	29.265.696.845	141.487.373	44.201
2013	92.489.687.675*	415.940.284	10.824	39.161.181.668*	176.113.829	11.276	27.725.833.724*	124.687.318	38.579

Kaynak: Tarımsal üretim değeri verileri TÜİK'ten araştırmacı tarafından derlenmiş; Reel değerler 2003=100 TÜFE kullanılarak araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

*2013 verileri geçicidir.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

5. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölümde, bu araştırma çerçevesinde Türkiye tarımına ilişkin ulaşılan sonuçlar ele alınacaktır.

5.1. Bulgular ve Öneriler

Tarım sektörü her ülkenin üzerinde hassasiyetle durması gereken bir konudur. Öyle ki her ülke kendi koşullarını göz önünde bulundurarak çeşitli tarım destekleme politikaları uygulamaktadır. Bu araştırmada da, Türkiye'deki tarım ve devlet ilişkisi Cumhuriyet'ten günümüze uygulanan tarım politikaları açısından ele alınmış ve bunun bir örneği olarak tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yeri incelenmiştir.

Bu araştırma ile ülkemizde tarımın hem GSYH içindeki payının gittikçe azaldığı hem de tarımsal istihdamda azalma olduğu görülmüştür. Ancak uygulanan tarım politikaları göz önünde bulundurulduğunda tarım sektörünün her zaman önemli bir sektör olarak kalacağını söylemek mümkündür. Çünkü tarımın gıda güvenliği, önemli bazı ürünlerde kendine yeterlik, nüfusun beslenmesi ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması gibi önemli işlevleri vardır. Buradan, tarım politikalarının tarımın bu işlevlerini yerine getirmesinde doğrudan bir rolü olduğu sonucu çıkarılabilir.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında (AB ülkeleri ve ABD gibi), tarım sektörünün yüksek bütçeler ayrılarak desteklendiği ve serbestleşme sürecinden de bu sayede uzak tutulmaya çalışıldığı görülür. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım politikaları konusunda genellikle DB, IMF ve DTÖ gibi kuruluşların uyum programları etkili olmuştur. Ülkemizde uygulanan tarım politikalarında ise, planlı dönem öncesi ve planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar devlet etkili olmuş ve bu dönemlerde tarım, devlet eliyle desteklenmiş ve korunmuştur. Serbestleşme sürecinde ise özelleştirme gündeme gelmiş ve tarıma yön veren kuruluşlar özelleştirilerek ülkenin tarım politikalarında uluslararası kuruluşlar etkili olmuştur. Böylece 1980 sonrası dönemde uyum politikaları ön plana çıkmış ve devletin tarım sektörü üzerindeki rolü azalmıştır. Bunun sonucunda tarım kesiminin geliri düşmüş

ve birçok üretici tarımsal faaliyetini daraltmıştır. Yani, planlı dönem öncesi ve planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar etkili olan kendine yeterli olma politikası, 1980 yılından sonra serbestleşme süreci ile beraber yerini yapısal uyum programlarına ve tarımda serbest piyasa ekonomisine bırakmıştır. 1990'lı yılların sonuna kadar Türkiye'deki tarımsal destekleme politikaları kısa vadeli araçlarla uygulanmıştır. Uygulanan bu politikaların başında destekleme alımları, girdi sübvansiyonları ve ürün bazında primler gelmiştir. Tarım politikalarında, 2000'li yıllardan itibaren reform süreci başlamış ve bu süreç özellikle DTÖ Tarım Anlaşması, AB'ye tam üyelik sürecinde AB Ortak Tarım Politikalarına uyum ve IMF ve DB'nin etkileri ile birlikte hız kazanmıştır. Bu reform süreci ile birlikte DGD sistemine geçilmiştir. Bütün bu uygulamalar, tarımdaki yapısal sorunların çözümünde yetersiz kalmış ve üreticiler arasındaki gelir eşitsizliğini artırmıştır. Dolayısıyla, tarım politikalarına karar verilirken ülke koşullarının göz önünde bulundurulması üreticilerin refah düzeyi açısından önemlidir. Çünkü ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişliği ve üreticilerin koşullarındaki yetersizlikler tarım politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin ARIP; kredi temin etmek amacıyla, IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak için oluşturulmuş ve çiftçi geçiş programıyla alternatif ürünlerin üretilmesiyle ortaya çıkacak ekstra maliyetleri karşılamak ve kırsal nüfusun gelir kaynaklarını çeşitlendirmek amaçlanmıştır. Ancak devletin TSKB'lere müdahalesi, bu birliklerin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Yüksek ücret maliyetlerinin sonucu olarak da bu birliklerin borç yükleri artmıştır. Tarım Reformu ile TSKB'lere bütçeden pay ayrılması kesilmiş, bu birliklerin özerk hale getirilerek üye olan çiftçilerin ürünleriyle ilgili çeşitli hizmetler vermesi hedeflenmiştir.

Bunlara ek olarak AB'ye aday bir ülke olarak Türkiye'nin tarım destekleme politikalarının belirlenmesinde OTP'ye uyumun gözetilmesi zorunlu tutulmuştur. AB kırsal kalkınma politikasıyla, tarımla uğraşan ve gelir düzeyleri düşük olan kırsal kesimin ihtiyaçlarının karşılanması ve gelir kaynaklarında çeşitlilik oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak Tarım ve Kırsal Kalkınma faslının getirdiği hükümlerin sosyo-ekonomik yükü düşünüldüğünde, tarihi kesin olmayan bir üyelik için OTP'ye uyumun ne kadar gerekli olduğu iyi değerlendirilmelidir. Bu konuda yapılacak bir

değerlendirme, Türkiye tarımındaki yapısal problemleri ve Türkiye tarımının uluslararası rekabet durumunu irdelemelidir.

Yukarıda bahsedilen tarım destekleme politikalarının yarattığı olumsuz sonuçlardan korumacı politikaların ve serbest tarım politikalarının tarımdaki yapısal problemleri tek başlarına çözemeyecekleri sonucu çıkarılabilir. Hatta DGD ödemelerinin ve serbest tarım politikalarının tarımda kırsal alanda var olan yapısal sorunları daha da derinleştirdiği; fakirlik, işsizlik ve gelir eşitsizliğini daha da artırdığı söylenebilir. Desteklenmeye ayrılan ödemelere bakıldığında, bu sonucun beklenmedik olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye’de tarım sektörüne ciddi kaynaklar aktarılmaktadır. Buradan, kaynak harcamasında daha dikkatli olunması gerektiği ve bunun da ihtiyaç analizi yardımı ile oluşturulacak bir sıralama ile mümkün olacağı sonucu çıkarılabilir. Öncelik sırasına göre yapılacak kaynak aktarımının tarım sektöründe daha uzun vadeli çözümler üreteceği söylenebilir. Bunun yanı sıra, kaynak aktarımının ne zaman, hangi ürüne ve nasıl yapılacağına belirlenmesi ve maliyetinin ne kadar olacağına hesaplanması uygulama sürecinde kolaylık sağlayabilir; kaynak kaybının azaltılması kaynak aktarımının kriterlerinin saptanması ile mümkün olabilir. Kaynak kaybının azaltılması için herhangi bir önlemin alınmaması ise ürünlerin piyasaya girişini geciktirerek üretimde kalite ve verimliliği düşürebilir.

Tarım politikalarındaki bu iniş ve çıkışlar, tarımın en önemli özelliklerinden biri olan dönemsel dalgalanmaları işaret etmektedir. Ülkemizde tarım sektöründe görülen, kırsal kesimde yaşayan kişi sayısının fazla olması, işletme sayısının fazlalığı, arazinin çok parçalı yapısı, verim düşüklüğü ve sulama olanaklarının yetersizliği gibi durumlar düşünüldüğünde, tarım politikası olarak uygulanan yapısal uyum programlarının dönemsel dalgalanmalara neden olduğu söylenebilir. AB ve ABD’de de uygulanan tarım politikaları gelir farklılıkları ve bölgesel dengesizlikler nedeni ile müdahalecidir. Ancak tarım sektöründen gelir elde edenlerin koşulları düşünüldüğünde bu ülkelerin dönemsel dalgalanmalara karşı dirençli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Türkiye tarımı AB ya da ABD tarımı ile rekabet edebilir durumda değildir. O halde, yüksek miktarda para transferleri beklemek yerine, ülkenin kendi imkanlarıyla ve kendi koşullarını göz önünde bulundurarak Türk tarımına şekil vermesi ve bir reform sürecinden geçmesi olasıdır. Ülkenin içinde

bulunduğu koşulların bir bütün olarak değerlendirilmesinin; tarım sektöründeki gelişmişliği, kalkınmayı ve tarım politikalarının başarısını artıracığı söylenebilir.

AB ülkeleri ile Türkiye karşılaştırıldığında, Türkiye'deki tarımsal istihdam oranının AB'den daha yüksek; ancak tarımsal desteklerin daha düşük olduğu görülmektedir. Ülkemizin tarımsal özellikleri ve fiziki özellikleri göz önünde bulundurulduğunda dışa bağımlı hale gelmesi olasıdır. Bu durumun önüne geçmek için tarım sektörü desteklenmelidir. Destekleme programı belirlenirken de ülke koşulları, ihracat düzeyi, stok miktarı ve tüketim miktarı dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, AB müzakereleri bir fırsat olarak görülebilir. Yani, bu tür bir reform süreci zorluklarını da beraberinde getirecektir. AB müzakere sürecinin bu zorlukların aşılması konusunda getireceği düzenlemeler bir fırsat olarak görülebilir. Türkiye, AB ve ABD'nin yaptığı gibi, önce kendi reformunu gerçekleştirmeli ve sonra müzakere sürecinin bu reformlara uygun olarak şekillenmesi için çalışmalıdır. Ülkenin kendi sınırlılıkları çerçevesinde hazırlanan bu tür bir reform; fakirlik, işsizlik, gelir eşitsizliği gibi konuların çözümüne daha fazla katkı sağlayabilir. Türkiye'nin AB üyelik olasılığı dikkate alındığında, şimdiden bu reform üzerinde çalışılmalı ve tarım politikamızda uyumu kolaylaştıracak önlemler alınmalıdır.

Bu önlemlerin başarılı olabilmesi için modern üretim teknikleri; gelişmiş girdi piyasaları; ulaştırma, işleme ve pazarlama altyapıları gibi konularda gerekli ortamın yaratılması için çalışılmalıdır. Türkiye'de tarımının rekabet gücünü azaltan nedenlerden birisi de yukarıda sayılan konularda gerekli ortamın yaratılmamasıdır. Bu konularda gerekli çalışmalar yapılmadıkça, mevcut durum devam edecek ve istenen ilerleme sağlanamayacaktır. Değişim ve gelişimin sağlanması, yeni teknolojilerin tarım destekleme politikalarına entegrasyonuna ve bu sayede tarım alanlarına aktarımına bağlıdır. Bu entegrasyonun sağlanmasında, üretici örgütlerinin rolü büyüktür. Üretici örgütleri, üye taleplerini iletmede ve devlet desteği talep etmektedir. Bu örgütlerin üretici açısından daha etkin bir yapıya kavuşabilmesi için teknoloji transferi konusunda aktif olması, mevcut işgücünün eğitim seviyesinin yükseltilmesine yardımcı olması ve kendi kaynakları ile yapacakları faaliyetlerin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada da ortaya konulduğu üzere, dönemsel dalgalanmaları azaltmak için destekleme politikalarının sık sık değiştirilmesinden vazgeçilmelidir. Hem

üreticileri hem de pazar payını korumak adına tarımsal geliri artırıcı politikalar uygulanmalı ve bu politikalarda ciddi zorlamalar olmadıkça değişikliğe gidilmemelidir. Örneğin; tarım arazilerinin tarım dışı kullanımının engellenmesi, coğrafi olarak dezavantajlı bölgelerde ekolojik tarım standartlarında üretimin teşvik edilmesi, su havzalarının korunması ve tarımsal üretimlerde bilinçli su tüketiminin sağlanması, AR-GE yatırımlarının artırılması ve teşvik edilmesi, arz fazlası olan ürünlerin destekleme kalemine dahil edilmemesi ve ithal edilen ürünlerin desteklenmesine öncelik verilmesi Türkiye tarımındaki yapısal sorunların çözülmesine katkıda bulunabilir. Kısacası, ekonomik nedenler desteklemenin kıstaslarını belirlemede öncelik sahibi olmalıdır.

5.2. Genel Sonuç

Türkiye tarımındaki yapısal sorunlar, daha çok yeni teknolojinin etkin kullanılmaması, işgücü, toprak, su, veri ve sermaye yetersizliği gibi eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi için yapılacak çalışmalar, Türkiye tarımında bir reform sürecinin başlaması ve tarımın iyileştirilmesi için önemlidir. Bu araştırmada, tarım tarihçesinden başlanılarak tarım ve devlet ilişkisinin genel olarak anlatılması, daha sonra bu konunun Türkiye boyutuna indirgenmesi hem Türkiye’de tarımdaki yapısal sorunların belirlenmesine yardımcı olmuş hem de Türkiye ve dünyada uygulanan diğer tarım politikaları arasında bir kıyaslama yapabilme imkanı tanımıştır.

Bu zamana kadar Türkiye’de tarım politikaları ile ilgili yapılan birçok çalışma, tarım ve destekleme sorunlarını belirli politikalar üzerinden ele almıştır. Bu çalışmada ise hem Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarım politikaları hem de Cumhuriyet’ten günümüze uygulanan tarımsal destekleme politikaları ele alınmıştır. Ayrıca, tarım destekleme politikaları açısından tarım politikalarının ekonomi içerisindeki yerinin belirlenmesi, Türkiye’deki tarım ve devlet ilişkisi hakkında genel bir fikir sahibi olabilme imkanı tanımaktadır.

Dönem dönem korumacı ya da serbest piyasa odaklı olan tarım destekleme politikaları, üreticinin refah düzeyinin yükseltilmesi açısından önemlidir. Bu çerçeveden bakınca, tarım politikaları ile ilgili gelecekte yapılacak araştırmaların destekleme politikalarının kriterleri üzerinde durması tarımın iyileştirilmesi

konusunda alana önemli katkılar sağlayacaktır. Çünkü belirli kriterler çerçevesinde uygulanan politikaların yeniden gözden geçirilmesi daha kolaydır.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa, “Fiyat Desteğinden Doğrudan Desteğe: Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Yeni Yönelimler”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2003, s.101-116,
<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/494/194926.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 16.06.2014.

ACAR, Mustafa ve BULUT, Erdem, “Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler”, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, 2009,
file:///C:/Users/samsung/Downloads/208-411-1-SM%20(3).pdf
Erişim Tarihi: 15.07.2014.

AĞCA, Muhterem, “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler”, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010,
<http://traglor.cu.edu.tr/objects/objectFile/vwEx9VAi-1892013-19.pdf> Erişim Tarihi: 06.04.2014.

AKKARACA KÖSE, Melike, “Agricultural Policy Reforms and Their Implications on Rural Development: Turkey and the EU”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2012, s. 75-98,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1788/18867.pdf> Erişim Tarihi: 14.04.2014.

Ankara Ticaret Borsası, “Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”, 2010,
<http://eski.ankaratb.tobb.org.tr/pages.aspx?pageId=1ebd1dd0-7387-42f4-8b98-ef03487b2a06> Erişim Tarihi: 11.05.2014.

ARDIÇ, Hülya, “1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara 2004,
<http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/Uzmanlikyeni.html>
Erişim Tarihi: 07.03.2014.

ARIKBAY, Nedim, “Tarımda İthalatçı Olmayalım”, 2012
<http://blog.milliyet.com.tr/tarimda-ithalatci-olmayalim--/Blog/?BlogNo=343037> Erişim Tarihi: 15.07.2014.

Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu, 1950, **T.C. Resmi Gazete**, 7472, 1 Nisan 1950.

Avrupa Komisyonu Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü (DG AGRI), DG Agriculture and Rural Development, “**1990-2012 Yılları Arasındaki OTP Harcamaları, 2013 OTP Harcama Taahhütleri ve 2014-2020 Arasında Uygulanması Planlanan Finansal Çerçeve**”, 2013, http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf
Erişim Tarihi: 24.06.2014.

AYSU, Abdullah, **Avrupa Birliği ve Tarım**, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2006.

AYSU, Abdullah, “**DGD: Çiftçilere Açlık Parası**”, 2002, <http://www.bianet.org/bianet/tarim/13838-dgd-ciftcilere-aclik-parasi> Erişim Tarihi: 22.06.2014.

BAĞRIAÇIK, Atila, **Taban Fiyatlar ve Türkiye’deki Uygulaması**, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik Yayınlar Dizisi No: 5, İstanbul 1979.

BALLIOĞLU, Bora, **Dengeden Sapmalar ve Devlet Müdahalesi**, s. 1-9, http://www.academia.edu/3481233/Dengeden_Sapmalar_ve_Devlet_Mudalesi Erişim Tarihi: 20.05.2014.

BASKICI, M. Murat, “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”, **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1-4, Ocak-Aralık 1998, s. 73-94, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5532.pdf>
Erişim Tarihi: 13.08.2014.

BAYANER, Ahmet, **Türkiye Tarımı: Beklentiler ve Gelişmeler**, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Yayın No:224, Aralık 2013.

BLANDFORD, David, JOSLING, Tim, BUREAU, Jean-Christophe, “**Farm Policy in the US and the EU: The Status of Reform and the Choices Ahead**”, 2011, s. 1-46, http://www.agritrade.org/Publications/documents/Farm_Policy_Reform_US_EU.pdf Erişim Tarihi: 16.07.2014.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “**Türkiye Ekonomisi**”, Milliyet Gazetesi Baskısı, Cilt 23, İstanbul, 1986.

- DEMİRÇİ, Rasih ve ÖZÇELİK, Ahmet, **Tarım Tarihi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, (21. Baskı), Ankara 1986.
- DERNEK, Zeynep, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 1-12,
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/zfd/article/view/256/262>
Erişim Tarihi: 14.02.2014.
- Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu, 1949,
T.C. Resmi Gazete, 7231, 13 Haziran 1949.
- DOĞRUEL, Fatma, **Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 1993.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), “**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**”, 05.07.2000 Tarih ve 24100 Sayılı Resmi Gazete, 2000, s. 1-243,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf> Erişim Tarihi: 25.04.2014.
- DPT, “**Tarım Stratejisi Belgesi (2006-2010)**”, 2004/92 sayılı YPK Kararı, 30.11.2004, s.1
http://www.kalkinma.gov.tr/Igili%20Mevzuat%20Belgeleri/30_11_2004%20arih%20ve%202004-92%20say%C4%B1%20YPK%20Karar%C4%B1_Tar%C4%B1m%20Stratejisi%202006-2010.pdf
Erişim Tarihi: 28.04.2014.
- DPT, “**Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**”, 01.07.2006 Tarih ve 26215 Sayılı Resmi Gazete, 2006, s. 1-100,
<http://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf> Erişim Tarihi: 26.04.2014.
- EGE, Hüsnü, “Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi”, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, **TEPGE Bakış Yayını**, Sayı 7, s. 1-4, Temmuz 2011,
<http://www.tepge.gov.tr/dosyalar/yayinlar/62889464af374f2fa8a14db901213d54.pdf> Erişim Tarihi: 16.07.2014.
- EĞİLMEZ, Mahfi, “**Türkiye’nin IMF ile Yaptığı Anlaşmalar**”, 2012,
<http://www.mahfiegilmez.com/2012/07/ozetle-imf-ve-turkiye.html>
Erişim Tarihi: 19.06.2014.
- EŞİYOK, B. Ali, **Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri (1923-2004)**, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar 1.Cilt, Ankara 2004.

- EŞTÜRK, Özlem ve ÖREN, M. Necat, “Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi**, 2014, s. 193-200, [http://tarimdergisi.yyu.edu.tr/htmls/say24\(2\)/Makale.10.pdf](http://tarimdergisi.yyu.edu.tr/htmls/say24(2)/Makale.10.pdf)
Erişim Tarihi: 05.03.2014.
- European Commission, “**Overview of CAP Reform 2014-2020**”, 2013(a), http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf
Erişim Tarihi: 09.08.2014.
- European Commission, “**Multiannual Financial Framework 2014-2020 and EU Budget 2014**”, 2013(b), <http://bookshop.europa.eu/en/multiannual-financial-framework-2014-2020-and-eu-budget-2014-pbKV0413055/?pgid=Iq1Ekni0.1ISR0OOK4MycO9B0000RAbT73yH;sid=8kUBXek34FUBSr0GVI-f-osSvyYfL-7k9JY=?CatalogCategoryID=mpgKABstFogAAAEjBIUY4e5K>
Erişim Tarihi: 09.08.2014.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2015, “**FAO Turkey Partnership Programme**”, <http://www.fao.org/europe/programmes-and-projects/fao-turkey/en/> Erişim Tarihi: 08.08.2014.
- GAYTANCIOĞLU, Okan, **Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009.
- Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, “**Göktürkler**”, Cilt 4, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, “**Osmanlılarda İktisadi ve Mali Yönetim**”, Cilt 8, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, “**Selçuklularda Yönetim Kurumları, Kültür ve Uygarlık**”, Cilt 10, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- GriBilge, “**Eski Dünya**”, <http://www.gribilge.com/eski-dunya/>
Erişim Tarihi: 12.08.2014.
- GriBilge, “**Yeni Dünya**”, <http://www.gribilge.com/yeni-dunya/>
Erişim Tarihi: 12.08.2014.
- GÖKÇE, Deniz, “**Tarım Nüfusu Büyük, Verimlilik ve Büyümeye Katkısı ise Çok Küçük**”, 2013, <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/tarim-nufusu-buyuk-verimlilik-ve-buyumeye-katkisi-ise-cok-kucuk/haber-203253> Erişim Tarihi: 16.08.2014.

GÜNAYDIN, Gökhan, **Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm: Politika Transferi Süreci/AB ve Türkiye**, Tan Kitabevi Yayınları, (1.Baskı), Ankara 2010.

GÜREŞÇİ, Ertuğrul, “Kırsal Göç ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, 2009, s. 51-67, <http://www.sbed.mu.edu.tr/index.php/asd/article/view/222/224> Erişim Tarihi: 02.05.2014.

HE, Chuangi, “New Opportunities for Modern Agriculture- Overview of China Modernization Report 2012: A Study of Agricultural Modernization”, **Modernization Science Newsletter**, Cilt 2, Sayı 4, 2012, s. 2-26 <http://www.modernization.com.cn/ms201204.pdf> Erişim Tarihi: 12.08.2014.

HEISER, Jr., C. B., **Seed to Civilization: The Story of Man's Food**, San Francisco: W. H. Freeman and Company 1973.

Hirst, K. Kris, “**History of Agriculture and the Origins of Farming**”, <http://archaeology.about.com/od/historyofagriculture/qt/History-Of-Agriculture.htm> Erişim Tarihi: 13.08.2014.

İktisada Giriş, “**Taban Fiyat Uygulaması**”, 2008 <http://iktisadagiris.blogspot.com.tr/2008/02/nite-5-arz-ve-talep-uygulamalari.html> Erişim Tarihi: 10.04.2014.

KAYMAKÇI, Mustafa, “**Emperyalizm Kıskaçında Türkiye Tarımı**”, t.y., s. 1-12, <http://www.ziraat.ege.edu.tr/~kaymakci/tarim/09.pdf> Erişim Tarihi: 15.05.2014.

MAZOYER, Marcel, ROUDART, Laurence, **A History of World Agriculture: from the Neolithic Age to the Current Crisis**, Earthscan 2006, <http://books.google.com/> Erişim Tarihi: 25.08.2014.

NARİN, Müslüme, “1980’li Yıllardan Sonra Tarım Politikalarındaki Değişiklikler”, **Ekonomik Yaklaşım Kongresi: Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: Politika Arayışları**, 22-23 Aralık 2011.

NARİN, Müslüme, “Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Aydın Güven Gürkan Özel Sayısı, Cilt 19, 2008, s. 183-225, http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V19_N99_A08.pdf Erişim Tarihi: 02.02.2014.

NEWMAN, Simon, “**Farming in the Middle Age**”, 2013 <http://www.thefinertimes.com/Middle-Ages/farming-in-the-middle-ages.html> Erişim Tarihi: 13.06.2014.

- NELSON, Lynn Harry, “**The Peasants: Advances in Agricultural Technology, 800-1000**” <http://www.vlib.us/medieval/lectures/peasants.html>
Erişim Tarihi: 13.06.2014.
- NORMILE, M., EFFLAND, Anne B. W. ve YOUNG, C. Edwin, “US and EU Farm Policy - How Similar?”, **U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, U.S.-EU Food and Agriculture Comparisons / WRS-04-04**, 2004, s.14-27.
http://www.ers.usda.gov/media/881024/wrs0404c_002.pdf
Erişim Tarihi: 02.06.2014.
- OECD, Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey, “**OECD Publishing**”, 2011, s. 1-134, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en>
Erişim Tarihi: 14.06.2014.
- OECD, Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies, “**OECD Publishing**”, 2013, s. 1-380, http://dx.doi.org/10.1787/agr_pol-2013-en Erişim Tarihi: 14.06.2014.
- OĞUZ, Binhan, **AB ile Müzakere Sürecinde Tarım ve Gıda Sanayinin Rekabetliliği**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2005.
- OKTAR, Suat ve VARLI, Arzu, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 2010, s. 1-22, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2010-1/01_oktar-varli.pdf
Erişim Tarihi: 08.07.2014.
- OYAN, Oğuz, **IMF ve Dünya Bankası’nın Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Bilançosu**, Mülkiye içinde, Cilt 33, Sayı 262, Ankara 2009.
- ÖZDEMİR, Zekai, “Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları ve Sonuçları”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 47, Sayı 1-4, 1989, s. 261-279, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/view/1023007741/1023007243> Erişim Tarihi: 02.02.2014.
- ÖZKAYA, Tayfun, GÜNAYDIN, Gökhan, BOZOĞLU, Mehmet, OLHAN, Emine ve SAYIN, Cengiz, “Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişmeler”, **Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi**, 11-15 Ocak 2010, http://www.zmo.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=82 Erişim Tarihi: 28.05.2014.
- ÖZYILDIZ, R. Hakan, “**Tarımsal Destekleme Politikaları Sunumu**”, 2012, <http://www.hozyildiz.com> Erişim Tarihi: 21.07.2014.

PALA, Cenk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarımsal Örgütlenme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Ekonomik Yaklaşım Çalışması**, Cilt 7, Sayı 21, 1996, s. 39-69
http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V07_N21_A04.pdf Erişim Tarihi: 15.04.2014.

SİLİER, Oya, “**Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)**”, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1981.

Şeker Kanunu, 2001, **T.C. Resmi Gazete**, 24378, 19 Nisan 2001.

TAN, Sibel ve KARAÖNDER, İlker, “Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği”, **ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2013, s. 87-94,
http://ziraat2.comu.edu.tr/e_dergi/sayil_makaleler/s.87-94.pdf Erişim Tarihi: 16.05.2014.

Tarım Kanunu, 2006, **T.C. Resmi Gazete**, 26149, 25 Nisan 2006.

Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu, 2000, **T.C. Resmi Gazete**, 24081, 16 Haziran 2000.

Tarım Sigortaları Kanunu, 2005, **T.C. Resmi Gazete**, 25852, 21 Haziran 2005.

TAUGER, Mark B., **Agriculture in world history**, Routledge 2011.
<http://books.google.com/> Erişim Tarihi: 24.08.2014.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “**Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu**”, 2012,
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf Erişim Tarihi: 15.06.2014.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “**Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)**”,
http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-gida-ve-tarim-orgutu-fao_tr.mfa
 Erişim Tarihi: 08.08.2014.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “**Tarımın GSYH İçindeki Yeri**”,
<http://www.tarim.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler>
 Erişim Tarihi: 21.07.2014.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(a), “**Genel Dış Ticaret**”,
<http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/web-DI%C5%9E%20T%C4%B0CARET%202014%20OCAK-HAZ%C4%B0RAN-%2025%2007%202014.pdf> Erişim Tarihi: 02.08.2014.

- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(b), “**Tarım Ürünleri Dış Ticareti**”,
<http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/web-DI%C5%9E%20T%C4%B0CARET%202014%20OCAK-HAZ%C4%B0RAN-%2025%2007%202014.pdf> Erişim Tarihi: 02.08.2014.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2014(c), “**Tarımsal Hammadde Dış Ticareti**”,
<http://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/web-DI%C5%9E%20T%C4%B0CARET%202014%20OCAK-HAZ%C4%B0RAN-%2025%2007%202014.pdf> Erişim Tarihi: 02.08.2014.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, “**Tarımın İstihdam İçindeki Yeri**”, 2014,
http://www.tarim.gov.tr/Belgeler/SagMenuVeriler/Tarimsal_Veriler.pdf
Erişim Tarihi: 24.07.2014.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, **BÜGEM Faaliyetleri**, 2014(a),
<http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2014.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, **BÜGEM Faaliyetleri**, 2014(b),
<http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2014.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, **BÜGEM Faaliyetleri**, 2014(c),
<http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim Tarihi: 07.08.2014.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, “**Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**”, 2013, s. 1-199,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi:18.05.2014.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, “**Türkiye Ekonomisinde Haftalık Gelişmeler**”, GSYH Sektörel Reel Büyüme Hızları, 2014,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TurkiyeEkonomisindekiHaftalikGelismeler.aspx> Erişim Tarihi: 11.07.2014.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, “**Tarım ve Gıda Alanında Mevcut Gelişmeler ve 2014 Yılı Beklentileri**”, Mayıs 2014, s. 1-13,
http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/593/Tarim_ve_Gida_Alaninda_Mevcut_Gelismeler_ve_2014_Yili_Beklentileri.pdf Erişim Tarihi: 03.06.2014.

- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri**, Mayıs 2004.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **II. Tarım Şurası**, Ankara 2004.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, “**TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı**”, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara 2007, s. 1-276, http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/B%C3%B6lge%20Master%20Planlar%C4%B1/TRB_ODAMP.pdf Erişim Tarihi: 12.04.2014.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, “**Ankara Tarım Master Planı**”, Ankara İl Tarım Müdürlüğü, İl Tarım ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destek Projesi, Temmuz 2006, s. 1-192, http://www.agri.ankara.edu.tr/fcrops/1289__ANKARA_TARIM_MASTER_PLANI.pdf Erişim Tarihi: 12.04.2014.
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği, 2014, **T.C. Resmi Gazete**, 28968, 10 Nisan 2014.
- TÜSİAD, **Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 1999.
- Tütün Kanunu, 2002, **T.C. Resmi Gazete**, 24635, 19 Ocak 2002.
- Türklerde Ekonomi, http://383207162.r.cdn77.net/ktp/11150401.htm?secure=4iOeM0MK1TuRleM_u20ADQ==,%202014. Erişim Tarihi: 17.06.2014.
- USDA (Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı), “**Budget Summary and Annual Performance Plan**”, 2014, <http://www.obpa.gov/budsum/FY14budsum.pdf> Erişim Tarihi: 12.08.2014.
- UYSAL, Hüseyin, “**Tarım Tarihi ve Deontolojisi**”, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarımsal Biyoteknoloji Bölümü, 2014, s. 1-56, http://web.adu.edu.tr/user/huseyin.uyosal/7_hafta_02.04.2014_TTD.pdf Erişim Tarihi: 06.05.2014.
- ÜNAL, Mesut, “**Türkiye’de Tarımın Kısa Sosyolojik Tarihi**”, 2009, <http://www.mesutunal.com/birinci-bolum/1-turkiyede-tarimin-sosyolojik-tarihi.html> Erişim Tarihi: 05.03.2014.
- ÜNSAL, M. Erdal, “**Mikro İktisat**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü, İmaj Yayıncılık, (8.Baskı), Ankara 2010.

Wikipedia, “**Bereketli Hilal**”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Bereketli_Hilal
Erişim Tarihi: 14.08.2014.

Wikipedia, “**Yakın Doğu**”,
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yak%C4%B1n_Do%C4%9Fu
Erişim Tarihi: 14.08.2014.

Wikipedia, “**Tötö Kanalı**”,
http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6t%C3%B6_Kanal%C4%B1
Erişim Tarihi: 14.08.2014.

World Bank (Dünya Bankası), “**Turkey-Agricultural Reform Implementation Project (ARIP)**” PID9405 Rapor Sayılı, P070286 numaralı projesi, 2001
http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/08/18/000094946_00081705310273/Rendered/PDF/multi0page.pdf
Erişim Tarihi: 28.07.2014.

World Bank, “**Implementation Completion and Results Report, On a Loan in the Amount of US\$600 Million to the Republic of Turkey for an Agricultural Reform Implementation Project**”, 2009
<http://web.worldbank.org/external/projects/main?pagePK=104231&theSitePK=40941&menuPK=228424&Projectid=P070286> Erişim Tarihi: 28.07.2014.

YALÇINKAYA, Neslihan, YALÇINKAYA, M. Hakan ve ÇILBANT, Coşkun, “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, Celal Bayar Üniversitesi, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2006, s. 97-117,
<http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C13S22006/NYHYCC.pdf> Erişim Tarihi: 06.02.2014.

YAPAR, Sinem, “Türkiye’de Tarımsal Ekonomi ve Desteklememe Politikasının Bir Aracı Olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2005, s. 21-37, <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2005/2.pdf> Erişim Tarihi: 05.04.2014.

YAVUZ, Fahri, **Tarım Politikası**, Fahri Yavuz (Ed.), Türkiye’de Tarım içinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005.

YAVUZ, Fahri, “Türkiye’de Tarım Politikası”, **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 31**, 2000, s. 9-22,
file:///C:/Users/samsung/Downloads/5050-20006-1-PB%20(1).pdf Erişim tarihi: 10.02.2014.

YAVUZ, F. ve ÇAĞLAYAN, T., “**Türkiye Tarımının Tarihi**”, Fahri Yavuz (Ed.), Türkiye’de Tarım içinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005.

- YILDIRIM, E. Ali, “**Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti**”, 2014,
<http://www.dunya.com/tarim-ve-gida-urunleri-dis-ticareti-155828yy.htm>
Erişim Tarihi: 15.07.2014.
- YILDIRIM, E. Ali, “**Doğrudan Gelir Desteğinin Faturası 13.1 Milyar Lira**”, 2009, <http://www.tarimdunyasi.net/?p=239> Erişim Tarihi: 15.07.2014.
- YILMAZ, T. Özlem, “Evolution and Level of Agricultural Support in Turkey and in the European Union”, **Marmara Journal of European Studies**, Cilt 21, Sayı 2, 2013, s. 195-216,
http://dosya.marmara.edu.tr/avrupa/MJES/2013%20No2/A5_9_ozlem_Toplu_Yilmaz.pdf Erişim Tarihi: 17.04.2014.
- ZMO (Ziraat Mühendisleri Odası), “**Türkiye Tarımı ve Değişme Eğilimleri**”, 2008
http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=8875
Erişim Tarihi: 17.04.2014.

EKLER

Ek Çizelge-1: Çiftçi Kayıt Sisteminde Kayıtlı Çiftçi Sayısı ve Alan

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Alan (da)
2001	2.182.767	121.964.486
2002	2.588.666	164.960.378
2003	2.765.287	167.346.718
2004	2.745.424	167.099.180
2005	2.679.737	165.826.141
2006	2.609.723	164.930.261
2007	2.613.234	167.277.814
2008	2.380.284	157.694.645
2009	2.328.731	154.360.407
2010	2.318.506	156.309.390
2011	2.292.380	152.048.523
2012	2.214.537	153.449.052
2013	2.183.270	147.293.244

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, BÜGEM, 2014(a), 3

Ek Çizelge-2: Türkiye'nin IMF ile Yaptığı Anlaşmalar

	Tarih	Süre (Ay)	Tahsis (Milyon USD)	Kullanım (Milyon USD)
1	1961	12	57	24
2	1962	9	47	23
3	1963	11	33	33
4	1964	11	33	29
5	1965	12	33	-
6	1966	12	33	33
7	1967	11	41	41
8	1968	9	41	41
9	1969	12	41	15
10	1970	12	136	136
11	1978	24	453	136
12	1979	12	378	347
13	1980	36	1.888	1.888
14	1983	12	340	85
15	1984	12	340	255
16	1994	14	923	696
17	1999	36	22.707	17.726
18	2002	36	19.360	17.990
19	2005	36	10.060	10.060
Toplam			56.942	49.557

Kaynak: Eğilmez, 2012

Ek Çizelge-3: ABD ve AB'nin Tarım Destekleme Mekanizmaları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Benzerlikler	Farklılıklar
Fiyat Desteği	
İkisi de doğrudan fiyat desteklerini son yıllarda azaltmıştır.	<p>AB, doğrudan fiyat desteğini birçok üründe sürdürmektedir ve müdahale fiyatı pazar taban fiyatı olarak işlev görmektedir.</p> <p>ABD, doğrudan fiyat desteğini sadece süt ürünleri, şeker ve tütün için devam ettirmektedir.</p> <p>Pazar kredi faiz kazanımlarını ve yetersiz fiyat ödemelerini belirleyen pazar kredi faiz oranları pazar taban fiyatı olarak işlev görmemektedir.</p>
Gelir Desteği	
İkisi de doğrudan üretici ödemelerini gelir desteğinde daha fazla kullanmaya başlamıştır.	<p>AB'de tamamlayıcı ödemeler kısmi olarak üretimden bağımsızdır.</p> <p>ABD'de temel doğrudan ödemeler ve konjoktüre karşı ödemeler cari üretimden bağımsızdır.</p> <p>ABD piyasa kredi programı, cari üretime ve fiyatlara bağlı gelir desteği sağlamaktadır.</p>
Ekim Esnekliği	
İki ülke de programlarında yer alan ürünlerin üreticilerine belli ölçülerde ekim esnekliği tanımaktadır.	<p>AB üreticileri, destek alabilmek için tarıma elverişli alanları ekmek zorundadırlar.</p> <p>Doğrudan ödemelerden ve konjoktüre karşı ödemelerden faydalanan ABD üreticileri küçük istisnalar dışında ekecekleri ürünler konusunda kısıtlanmazlar.</p> <p>Pazar kredi faiz kazanımları ve yetersiz fiyat ödemeleri, üretilen ürünün çeşidine bağlıdır.</p>

Arz Kontrolü	
İki ülkede de arz kontrolü vardır.	<p>AB, süt ürünleri ve şeker için kota uygulamaktadır.</p> <p>ABD, belirli hükümet sözleşmelerinin yalnızca küçük işletmelere verilebileceğini belirten yasal düzenlemeyi artık kullanmamaktadır.</p> <p>Pazar ödenek payı ve malla yapılan ödemeler programı aracılığıyla arz kontrolü, şeker için kullanılmaktadır.</p>
Üretim Fazlası Tanzimi	
Her iki ülkenin de üretim fazlasında düşüş olmuştur.	<p>AB, üretim fazlası tanzimi çalışmalarına belli ürünlerde devam etmektedir.</p> <p>ABD, üretim fazlası tanzimi çalışmalarında ihracat sübvansiyonu programlarından çok fazla yararlanmamaktadır.</p>
Sınır Ölçütleri	
Her iki ülke de tarımsal ürünlerde gümrük tarifelerine devam etmektedir.	<p>AB gümrük tarifeleri ortalama olarak %30 düzeyindedir.</p> <p>ABD gümrük tarifeleri ortalama olarak %12 düzeyindedir.</p>
İki ülkenin de %100'ün üzerinde bazı gümrük tarifeleri vardır.	<p>AB, birçok üründe ihracat sübvansiyonu uygulamaktadır.</p>
İki ülke de ihracat sübvansiyonu kullanmaktadır.	<p>ABD, süt ürünleri ve kümes hayvanlarında ihracat sübvansiyonu uygulamaktadır.</p>
Toplam Destek	
İki ülke de tarım için yüksek destekler uygulamaktadır.	<p>AB destekleri ABD'den daha fazladır. AB, piyasa fiyat desteğinden ABD'ye göre çok daha fazla yararlanmaktadır.</p>
İki ülke de bütçe harcamalarında tarım destekleme programlarına yüksek pay ayırmaktadır.	<p>AB'de 1987'den beri tarımsal desteklemeye ABD'ye göre bütçede daha fazla pay ayrılmaktadır.</p>
İki ülke de üretimden bağımsız destekleme mekanizmalarına ağırlık vermeye başlamıştır; ancak	<p>AB ile kıyaslandığında ABD, bağımsız destekleme mekanizmalarından daha fazla yararlanmaktadır.</p>

bazı tarımsal ürünlerde
halen üretimle bağlantılı
desteklemelere devam
edilmektedir.

Kaynak: Normile , Effland ve Young, 2004, 20

Ek Çizelge-4: Türkiye ve AB’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Gelişimi

TÜRKİYE’DE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI	AB ORTAK TARIM POLİTİKASI
<p>1932: Buğdayla başlayan tarımsal müdahale</p> <p>1980s: Desteklenen ürünlerin sayısı azaltıldı.</p> <p>1994: Sadece dört ürün desteklendi: tahıl, tütün, çay ve şekerpancarı</p> <p>2000: ARIP</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Fiyat desteğinde azalma ve tarımsal müdahalenin kaldırılması 2. Girdi desteğinin kaldırılması 3. TSKB’nin yapılandırılması 4. Doğrudan Gelir Desteği 5. Çiftçi Kayıt Sistemi (tütün ve fındık için) <p>Yetersiz fiyat ödemesi (16 ürün için)</p> <p>Şekere kota uygulanması</p> <p>2009: Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli</p>	<p>1962-1992: Pazar fiyat desteği</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. OTP’nin yüksek bütçe maliyeti 2. Üretim fazlası ve gıda fazlalığının getirdiği stok maliyetleri 3. OTP’nin kaybedenleri: Tüketiciler ve Üçüncü Ülkeler 4. İhracat sübvansiyonunun ticaret dengesini bozması <p>1984: Süt ürünlerine kota uygulanması</p> <p>1988: Bütçe dengeleyicileri</p> <p>1992 <i>OTP Reformları</i>: üretimi kısıtlamak; bütçe maliyetlerini, fiyat indirimlerini ve tamamlayıcı ödemeleri azaltmak</p> <p>2000 <i>Reformu</i>: Tek tarım ödemeleri Kırsal Gelişim</p> <p>2013’e kadar tarım bütçesi sabitlendi.</p> <p>2008 <i>OTP Sağlık Kontrolü</i>: Az tercih edilen bölgelere yönelme</p> <p>Süt ürünlerinde giderek artan kota uygulamalarının 2015 yılında terk edilmesi</p>

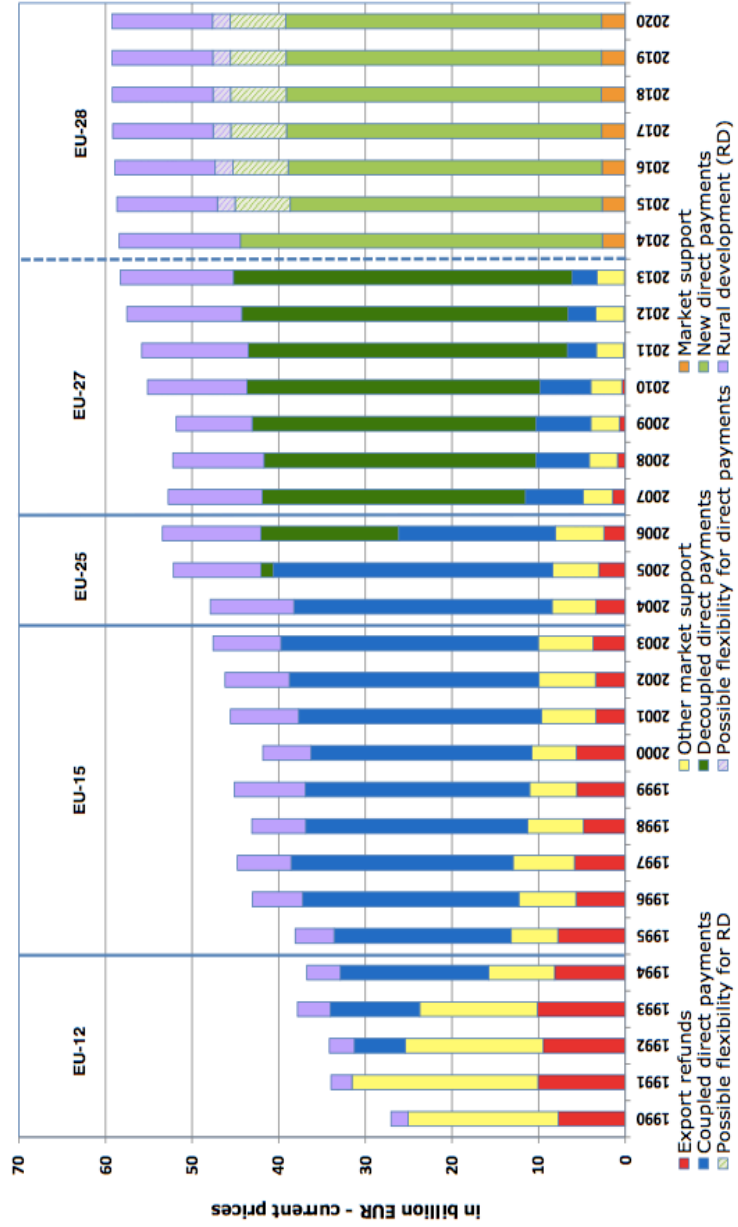
Kaynak: Yılmaz, 2013, 208

Ek Çizelge-5: 2014 yılı AB Bütçesinde Tarım Sektörü için Harcanan Miktarın Dağılımı (Milyon €)

Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetimi	2014 Bütçesi	
	Milyon €	%
Doğrudan Ödemeler	43 778.1	73.9
Kırsal Kalkınma	13 991.0	23.6
Balıkçılık ve Denizcilik	1 017.3	1.7
Çevre	404.6	0.7
Diğer Programlar	76.2	0.1
TOPLAM	59 267.2	100.0

Kaynak: European Commission, 2013(b), 19

Ek Çizelge-6: 1990-2012 Yılları Arasındaki OTP Harcamaları, 2013 OTP Harcama Taahhütleri ve 2014-2020 Arasında Uygulanması Planlanan Finansal Çerçeve

Kaynak: Avrupa Komisyonu Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü
(DG AGRI) DG Agriculture and Rural Development, 2013, 4

Ek Çizelge-7: Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli'nin Kapsadığı Tarım Havzaları ve İller

Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli “Ekolojik olarak benzer olan, ülkenin idari yapılanmasına uygun, yönetilebilir büyüklükte, tarım ürünlerinin ekolojik ve ekonomik olarak en uygun yetiştirilebildiği bölgeler”		
1	Güney Marmara Havzası	Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Yalova
2	Batı Karadeniz Havzası	Bartın, Düzce, İstanbul, Kastamonu, Kocaeli, Sakarya, Sinop, Zonguldak
3	Kuzeybatı Anadolu Havzası	Ankara, Bartın, Bolu, Çankırı, Karabük, Kastamonu, Zonguldak
4	Doğu Karadeniz Havzası	Artvin, Rize, Trabzon
5	Karasu-Aras Havzası	Ağrı, Ardahan, Erzurum, Kars
6	Kuzey Marmara Havzası	Çanakkale, Edirne, İstanbul, Tekirdağ
7	Büyük Ağrı Havzası	Ağrı, Iğdır, Kars
8	Söğüt Havzası	Ankara, Bilecik, Bolu, Bursa, Eskişehir, Kütahya
9	Çoruh Havzası	Ardahan, Artvin, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Rize, Trabzon
10	Yukarı Fırat Havzası	Bayburt, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Tunceli
11	Kıyı Ege Havzası	Antalya, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Muğla
12	Van Gölü Havzası	Ağrı, Bingöl, Bitlis, Erzurum, Muş, Tunceli, Van
13	Erciyes Havzası	Kayseri, Sivas, Yozgat
14	Kaz Dağları Havzası	Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Manisa
15	İç Ege Havzası	Afyonkarahisar, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Konya, Kütahya, Manisa, Uşak
16	Gediz Havzası	Aydın, Denizli, İzmir, Manisa
17	Meriç Havzası	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ
18	Yeşilirmak Havzası	Amasya, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Ordu, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Yozgat
19	Orta Karadeniz Havzası	Giresun, Ordu, Samsun, Sinop
20	Karacadağ Havzası	Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şanlıurfa
21	Zap Havzası	Bitlis, Hakkari, Siirt, Şırnak, Van
22	Gap Havzası	Adıyaman, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak
23	Batı Gap Havzası	Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis
24	Doğu Akdeniz Havzası	Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
25	Kıyı Akdeniz Havzası	Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Mersin, Osmaniye
26	Ege Yayla Havzası	Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Muğla
27	Orta Kızılırmak Havzası	Aksaray, Ankara, Çankırı, Çorum, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Yozgat
28	Orta Anadolu Havzası	Afyon, Aksaray, Ankara, Eskişehir, Karaman, Konya, Niğde
29	Fırat Havzası	Adana, Adıyaman, Batman, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Kahramanmaraş, Kayseri, Malatya, Sivas
30	Göller Havzası	Antalya, Burdur, Isparta, Karaman, Konya, Mersin

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, BÜGEM, 2014(b), 23-24

Ek Çizelge-8: Tarım Strateji Belgesi 2006-2010 Stratejik Amaç ve Alt Sektörler İlişkisi (Bayaner, 2013, 83)

Stratejik amaçlar	Alt sektör öncelikleri	Gereksinimler	Uygulama araçları (*)
1. Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması	<p>Gıda üretim maliyetlerinin düşürülerek toplumun temel besin kaynaklarına erişiminin kolaylaştırılması ve temel gıda maddeleri üretiminin garantisi altına alınması</p> <p>Bitkisel üretim:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Arz açığı olan ürünlerin üretiminin artırılması 2. Kaliteli ve rasyonel girdi kullanımı 3. İyi tarım uygulamaları 4. Organik tarım uygulamaları 5. Bitki hastalık ve zararlıları ile mücadele 6. Sulama ve tarla içi geliştirme hizmetleri uygulamaları 7. Arazi toplulaştırması <p>Hayvancılık:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Islah 2. Yem bitkileri üretimi 3. Meraların geliştirilmesi 4. İşletme ölçeklerinin geliştirilmesi 5. Hayvan hastalıkları ile mücadele ve kontrol <p>İşleme-Sanayi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ürün, üretim ve satış yerlerinin norm ve standartlarının iyileştirilmesi 2. Gıda kodekslerinin uygulamaya konulması 3. Gıda imalat tesislerinin denetiminin etkinleştirilmesi 	<p>Tarımın üretimde verimlilik düzeyi, belli ürünler ve bölgelerde hala potansiyelin altındadır. Ayrıca, tüketicilerin ve sanayicilerin talep ettiği kalite tüm ürünlerde yakalanamamıştır. Bu arada yanlış tarım teknikleri çevreye olumsuz etkilerde bulunmaktadır.</p> <p>Toplumun beslenmesi açısından hububat, et ve süt ürünleri ile yağlı tohumlu bitkiler üretimi ve hayvancılık için gerekli yem bitkileri üretiminin ürün deseninde yapılacak düzenlemelerle yeterli üretiminin sağlanması gerekmektedir. Gıda fiyatlarının indirilmesi için verimlilik artırışı yoluyla maliyetlerin düşürülmesi yeterli gıda tüketimini sağlayacaktır.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Fark Ödeme Sistemi 2. Hayvancılık Destekleri 3. Kırsal Kalkınma Destekleri 4. DGD 5. Telafi Edici Ödemeler 6. Diğer Destekler
2. Tarımsal işletmelerin rekabet gücünün artırılması	<ol style="list-style-type: none"> 1. Arazi toplulaştırılması 2. İşletme ölçekleri ve alt yapılarının iyileştirilmesi 3. Ürün çeşitlendirilmesi ve AR-GE faaliyetlerinin desteklenmesi 4. Dış piyasalarda rekabet üstünlüğü olan ve olabilecek ürünlerin desteklenmesi 5. Finansman araçlarının geliştirilmesi (leasing, lisanslı depoculuk gibi) 6. Organize tarım bölgelerinin kurulması 7. Arazi pazarının geliştirilmesi ile ilgili tedbirler 8. Risk yönetimi 	<p>Tarımın üretimde rekabet gücünün artırılması için verimliliğin ve ürün kalitesinin geliştirilmesi, işletme ölçeklerinin ve alt yapı imkanlarının güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Rekabet gücünün artırılması çerçevesinde köy bazı yatırımlar için finansman mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırsal Kalkınma Destekleri 2. Diğer Destekler 3. Ürün Sigortası Ödemeleri 4. DGD

(*) Sektörel önceliklerin gerçekleştirilmesinde tarımsal altyapı yatırımlarından ve cari tarımsal harcamalardan da faydalanılacaktır.

Ek Çizelge-8 Devamı: Tarım Strateji Belgesi 2006-2010 Stratejik Amaç ve Alt Sektörler İlişkisi (Bayaner, 2013, 84)

Stratejik amaçlar	Alt sektör öncelikleri	Gereksinimler	Uygulama araçları (*)
3. Tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi ve tarım-senayi entegrasyonunun sağlanması	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pazar Bilgi Sisteminin kurulması 2. Ürün borsalarının geliştirilmesi 3. Lisanslı depoculuk ve varant sisteminin düzenlenmesi 4. Üretici Birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi 5. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin özertleştirilmesi 6. Sözleşmeli üretim sisteminin yaygınlaştırılması 7. Üreticilerin bireysel ve birlikte oluşturacakları düzey entegrasyon projelerine teknik ve finansal destek sağlanması 	<p>Üreticiler Pazar talebine göre üretim kararlarını alamamaktadırlar. Bunun sonucunda kaynakların kullanımında dengesizlikler oluşmaktadır. Ayrıca, tarım ürünleri pazarlanmasında 2000 yılı öncesinde tarımsal KİT'lerin ağırlığı nedeni ile serbest pazar mekanizmaları gelişmemiştir. Bu nedenle üreticiler ürünlerini pazarlamada güçlüklerle karşılaşmaktadır.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırsal Kalkınma Destekleri 2. Diğer Destekler 3. * Telaflı Edici Ödemeler
4. Kırsal gelirlerin artırılması ve kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Katılımcı bir yaklaşımla tarım dışı getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve desteklenmesi 2. Çevresel etkilere maruz kalan tarım alanlarının korunması 3. Kırsal alanlarda kadın ve gençlerin ekonomik yaşamındaki etkinliklerinin artırılması 4. Çiftçi eğitiminde özel yayım uygulamalarının geliştirilmesi 5. Tarım ve kırsal kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşlarının teknik kapasitelerinin güçlendirilmesi 	<p>Kırsal toplumun eğitim düzeyi düşük ve bu alanlarda kamu hizmetlerinin kalitesi yeterli değildir. Ayrıca, kırsal toplum gelirleri içerisinde tarım %40-70 oranında paya sahiptir. Bu nedenle, toplumun temel ve mesleki eğitim düzeyinin yükseltilmesi, beslenme şartlarının iyileştirilmesi ve yoksulluğun önlenmesi gerekmektedir.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırsal Kalkınma Destekleri 2. DGD 3. Hayvancılık Destekleri 4. * ÇATAK Ödemeleri
5. Üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Üreticilerin bir araya gelerek pazara entegrasyonunu sağlayacak destekler 2. Üreticilerin birlikte yapacakları hayvansal üretim faaliyetlerinin desteklenmesi 3. Sulama birlikleri ve kooperatiflerinin desteklenmesi 4. Üretici örgütlerinin özertleştirilmesi ve yönetim yapılarının güçlendirilmesi ve ilgili yasal düzenlemelerin sonuçlandırılması 5. Üretici örgütlerinin geliştirilmesi için mali ve teknik destek sağlanması 	<p>Tarım işletmelerinin küçük ölçekli olması nedeni ile üreticilerin teknoloji kullanımı, pazar ve sanayi ile entegrasyonu açısından problemler oluşmaktadır. Bu nedenle üretici örgütlenmesinin teşvik edilmesi gerekmektedir.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kırsal Kalkınma Destekleri 2. Diğer Destekler 3. * Telaflı Edici Ödemeler

(*) Sektörel önceliklerin gerçekleştirilmesinde tarımsal altyapı yatırımlarından ve cari tarımsal harcamalardan da faydalanılacaktır.

Ek Çizelge-9: Türkiye'deki Destekleme Ödemeleri

Destek Konusu	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1.558	2.253,2	2.443,6	2.352,7	2.661,3	2.461,9	1.953,1	1.078,6	1.858,7	1.996,3	2.1579	2.189,1	2.319
Yem Bitkileri Desteği	35,6	62,3	73,5	280,9	564,2	686,9	303,3	230,7	252,9	292,8	293,5	311,4	329,2
Fark Ödemeleri Destekleri	186,1	268,3	350,1	928,5	1.290,1	1.782,2	1.646,5	2.002,1	2.071,5	2.503,4	2.378,7	2.641	2.427,9
Telaflı Edici Ödeme Kapsam. Destek.	41,5	39,2	4,4	35,3	59,9	61,5	63,2	69,5	76,7	82,2	98,8	111,7	114,8
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler				0,5	38,3	92,7	97,0	99,9	112,7	120,7	165,0	149,4	138,4
Genel Toplam	1.821,2	2.622,5	2.872,0	3.423,3	4.387,0	4.802,9	4.435,9	3.538,2	4.351,2	4.959,7	5.093,9	5.402,6	5.329,3

Kaynak: T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, BÜGEM, 2014(c), 25

Ek Çizelge-10: Tarımsal Desteklerde OECD-Türkiye Karşılaştırması

	1986-88*	2002****	2005****	2006	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*
OECD (Milyon \$)	298.362	229.691	375.560	363.247	362.197	377.286	377.140	383.317	409.244	415.032
Türkiye (Milyon TL)	4	12.104	19.232	17.697	24.860	27.896	28.653	33.884	31.747	30.048
OECD'de Gayri Safi Milli Hasıla içinde Tarımsal Desteklerin Payı (%)	2,25	1,19	1,05	0,96	0,87	0,86	0,96	0,93	0,96	0,94
Türkiye'de Gayri Safi Milli Hasıla içinde Tarımsal Desteklerin Payı (%)	3,71	3,45	3,95	2,33	2,95	2,93	3,01	3,08	2,45	2,1

Kaynak: *Agricultural Policies in OECD Countries Monitoring Evaluation 2013

*** Agricultural Policies in OECD Countries: At a Glance 2008

**** Agricultural Policies in OECD Countries Monitoring Evaluation 2005

ÖZ GEÇMİŞ

Mustafa Umut AKBULUT, 1985 tarihinde Giresun'un Tirebolu ilçesinde doğdu. İlk öğretimini Tirebolu, Orta öğretimini Giresun'da tamamladı. 2003 yılında Giresun Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nden mezun oldu. 2005 yılında girdiği Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden, 2009 yılında mezun oldu. 2009-2012 yılları arasında Giresun Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı'nda Bilgisayar İşletmeni olarak görev yaptı. 2011 yılında Giresun Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2012 yılından beri Giresun Üniversitesi Şebinkarahisar Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.